

ΟΙ ΑΕΙΝΑΥΤΑΙ ΤΗΣ ΕΡΕΤΡΙΑΣ

Ἐκ τοῦ Ἡροδότου¹ κυρίως εἶναι εὐρύτατα γνωστὴ ἡ στενὴ σχέσηις τῆς Ἐρετρίας πρὸς τὴν Μίλητον. Κατὰ τὴν Ἰωνικὴν ἐπανάστασιν ἐκτὸς τῶν Ἀθηναίων μόνοι οἱ Ἐρετρίεις ἀπέστειλαν πέντε τριήρεις ὡς βοήθειαν πρὸς τοὺς ἐπαναστατήσαντας κατὰ τῶν Περσῶν Μιλησίους ἀποδίδοντες οὕτω τὴν εὐεργεσίαν διὰ τὴν παλαιὰν βοήθειαν τὴν παρ-
 ρασχεθεῖσαν ἐναντίον τῶν Χαλκιδέων κατὰ τὸν ὀνομαστὸν πόλεμον περὶ τοῦ Ληλαντίου²

1 ΗΡΟΔΟΤΟΣ V 99: Ἀθηναῖοι ἀπίκοντο (δηλ. εἰς τὴν Μίλητον) εἴκοσι νηυσί, ἅμα ἀρόμενοι Ἐρετριέων πέντε τριήρεις, οἳ οὐ τὴν Ἀθηναίων χάριν ἐστρατεύοντο ἀλλὰ τὴν αὐτῶν Μιλησίων, ὀφειλόμενά σφι ἀποδιδόντες (οἳ γὰρ Μιλήσιοι πρότερον τοῖσι Ἐρετριεῦσι τὸν πρὸς Χαλκιδέας πόλεμον συνδιήρκεαν, ὅτε περ καὶ Χαλκιδεῦσι ἀντὶ Ἐρετριέων καὶ Μιλησίων Σάμοι ἐβοήθεον). Ἀνάλογος εἶναι ἡ περίπτωσις τῆς φιλίας τῆς Χίου ἐπίσης πρὸς τὴν Μίλητον: ἡ βοήθεια τῶν Χίων πρὸς τὴν Μίλητον κατὰ τὴν Ἰωνικὴν ἐπανάστασιν εἶναι ἀποτέλεσμα εὐγνωμοσύνης τούτων πρὸς τοὺς Μιλησίους διὰ τὴν προσφερθεῖσαν ὑπ' αὐτῶν βοήθειαν κατὰ τὸν πόλεμον ἐναντίον τῶν Ἐρυθραίων· βλ. ΗΡΟΔΟΤΟΝ I 18. Περὶ τοῦ πολέμου τούτου πρβ. ANGELO BRELICH, Guerre, Agoni e Culti nella Grecia arcaica, ἐν τῇ σειρᾷ Antiquitas 1, 7, Bonn 1961, 40 κ.ε. (βλ. σημ. 2).

2 Αἱ σημαντικώτεραι ἀρχαῖαι μαρτυρίαι περὶ τοῦ πολέμου τούτου: ΗΡΟΔΟΤΟΣ V 99 (= σημ. 1). ΘΟΥΚΥΔΙΔΗΣ I 15.3. ΣΤΡΑΒΩΝ X 1.12, c. 448 καὶ 3. 6, c. 465. ΠΛΟΥΤΑΡΧΟΣ Συμπ. Ἑπτὰ Σοφῶν, 153 F, Συμποσιακοὺς Προβλ. B 675 A, εἰς Ἡσίοδον (Ἡθικά τόμ. II) 36, p. 153 F, Ἐρωτικῶν p. 760 κ.ε.=ΑΡΙΣΤΟΤ. ἀπ. 98. ΑἰΑΙΑΝΟΣ Ποικ. Ἰστ. VI 1. ΕΥΣΤΑΘΙΟΣ εἰς B 537. Σύγχρονος πρὸς τὸν πόλεμον μαρτυρία εἶναι ἡ τοῦ ΑΡΧΙΛΟΧΟΥ, ἀπ. 3 D, ἐνῶ ἀμφίβολος εἶναι ἡ εἰς τὸν πόλεμον τοῦτον ἀναφορὰ τῶν στίχων τοῦ ΘΕΟΓΝΙΔΟΥ 891 κ.ε.—Γενικῶς περὶ τοῦ πολέμου, G. BUSOLT, Gr. Gesch. I², 456. K. J. BELOCH, Gr. Gesch. I, 1², 338. CAH III, 622 κ.ε. (M. CARY). G. GLOTZ, Hist. grecque I, 256 κ.ε., 313 κ.ε. H. BENGTSON, Gr. Gesch., 85. Πρβλ. ἐπίσης F. GEYER, Topographie und Geschichte der Insel Euboea, Berlin 1903, 24 κ.ε., RE Suppl. IV (1924), στ. 433 κ.ε. ἐν λ. Euboea. A. R. BURN ἐν JHS 49, 1929, 31 κ.ε. D.W. BRADDEEN, The Lelantine War und Pheidon of Argos ἐν Transactions of the Amer. Philological Association 1947, 223 κ.ε. (ἐνθα καὶ παλαιότε. βιβλιογραφία). A. ANDREWS, The Greek Tyrants, London 1956, 39 κ.ε. H. L. LORIMER, BSA 42, 1947, 118. E. WILL, Korinthiaka, Paris 1955, 391 κ.ε. W.G. FOR-

REST, Historia 6, 1957, 160 κ.ε. M. SORDI, La Lega Tessala, Roma 1958, 42 κ.ε. C. ROEBUCK, Ionian Trade and Colonisation, New York 1959, 71 κ.ε. Τὴν χαμηλὴν χρονολογίαν τοῦ BELOCH, ἔ.ἀ. 338 κ.ε.—πρβλ. καὶ V. COSTANZI, La guerra Ielantina ἐν Atene e Roma 5, 1902, στ. 769 κ.ε., EDUARD MEYER Gesch. d. Altert., II, 639—οὐδεὶς πλέον δέχεται. Ὁ E. WILL μόνον, αὐτ., τοποθετεῖ λίαν ἀπιθάνως τὴν τελικὴν φάσιν εἰς τὰς ἀρχὰς τοῦ 6ου αἰ. Τὴν χρονολογίαν συζητεῖ διεξοδικῶς ὁ BRADDEEN, ἔ.ἀ. 223 κ.ε., καὶ θέτει τὰ τελευταῖα δυνατὰ ὅρια μεταξὺ 720 καὶ 660, δυνάμενα, ὡς λέγει, νὰ συμπίεσθουν μεταξὺ 704 καὶ 660, πρβ. καὶ ROEBUCK, ἔ.ἀ. 73 σημ. 2.—Ἐκ τῶν πηγῶν δὲν εἶναι σαφὴς ἡ ἐκβάσις τοῦ ὅλου πολέμου, θεωρεῖται συνήθως ὅτι τὸν πόλεμον ἐκέρδισεν ἡ Χαλκίς, βλ. BRADDEEN, ἔ.ἀ. 225. Ὁ GEYER, ἔ.ἀ. 28, σημειώνει ὅτι καὶ ἡ Χαλκίς δὲν ἠδυνήθη νὰ ἀναλάβῃ ἐκ τοῦ πολέμου παρὰ τὴν νίκην αὐτῆς, πρβ. καὶ RE Suppl. IV (1924), στ. 433, 20 κ.ε. Ἐξετάζων τὴν ἀγγειογραφίαν καὶ τὴν ἱστορίαν τῆς πρωίμου Εὐβοίας ὁ JOHN BOARDMAN, Early Euboean Pottery and History ἐν BSA 52, 1957, σ. 1-29 πιστεύει ὅτι ὁ οὐσιαστικὸς νικητὴς τοῦ πολέμου ἦτο ἡ Ἐρετρία: ἡ ἐκ τῆς παραδόσεως συναγομένη νίκη τῶν Χαλκιδέων περιορίζεται εἰς τὸ ἐπεισόδιον τοῦ ἀγῶνος, καθ' ὃ εἰς βοήθειαν τῆς Χαλκίδος ἦλθεν ἐκ Θεσσαλίας ὁ Φαρσάλιος Κλεόμαχος, ΠΛΟΥΤ. Ἐρωτ. 760. Ὁ BOARDMAN στηρίζεται κυρίως εἰς τὴν ἀρχαιολογικὴν διαπίστωσιν ὅτι ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ 7ου αἰ. ἡ Χαλκίς χάνει τὴν ἀκμὴν της, ἐνῶ τῆς Ἐρετρίας ἀπὸ τοῦ 8ου μέχρι τοῦ 6ου αἰ. ἀδιακόπως παρακολουθοῦμεν τὴν ἐξέλιξιν.—Ἡ τελευταία διαπραγμάτευσις ὑπὸ A. BRELICH, ἔ.ἀ. 9 κ.ε., 74 κ.ε., ἀποτελεῖ προσπάθειαν θρησκευτικῆς ἐρμηνείας τοῦ πολέμου, τὸν ὅποιον θεωρεῖ ἀγώνισμα μὲ τελετουργικὸν χαρακτήρα· ἀνάλογον ἐρμηνείαν δίδει καὶ εἰς ἄλλους πολέμους τῆς ἀρχαϊκῆς Ἑλλάδος· αἱ ὑποστηριζόμεναι ἐπόψεις εἶναι ἐνδιαφέρουσαι ἀλλὰ δὲν στηρίζονται ἐπαρκῶς· πρβ. καὶ F. GSCHNITZER, Gnomon 34, 1962, 480 κ.ε. Τὸ ἀγωνιστικὸν πνεῦμα καὶ τὴν ἔξαρσιν τῆς ἀρετῆς ὡς κύρια

πεδίου, ὅτε, κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Θουκυδίδου¹, καὶ τὸ ἄλλο Ἑλληνικὸν ἐς ξυμμαχίαν ἑκατέρων διέστη.

Εἰς τὴν διάκρισιν ταύτην τῶν Ἑλληνικῶν πόλεων κατὰ τὸ τέλος τῆς γεωμετρικῆς ἐποχῆς εἶχον τὴν εὐκαιρίαν νὰ ἀναφερθῶ εἰς πλείονας μελέτας² μου, νὰ θεωρήσω δὲ ταύτην, οὐχὶ ὡς μίαν πρόσκαιρον, καθαρῶς πολιτικοῦ-στρατιωτικοῦ χαρακτῆρος διάστασιν τοῦ Ἑλληνικοῦ κόσμου εἰς δύο συνασπισμοὺς³ ἀντιμαχομένους ἕνεκα προσωρινῶς ὑπαρξάντων συμφερόντων ἀλλ' ὡς τὴν ἔκφρασιν βαθυτέρων διαφορῶν μεταξὺ δύο παρατάξεων, ἑκατέρας τῶν ὁποίων τὰ μέλη ἠνώνοντο διὰ μακροχρονίων δεσμῶν, οἵτινες δὲν μᾶς εἶναι πάντοτε ἀμέσως φανεροί. Ὑπεστήριξα ἐπίσης⁴ ὅτι ὁ πόλεμος οὗτος δὲν ἦτο παρὰ ἓν ἐπεισόδιον μόνον τοῦ γενικωτέρου ἀνταγωνισμοῦ διὰ τὴν ἀποικιακὴν ἐξάπλωσιν τῶν πόλεων τῶν προπορευομένων ἐν τῇ ἀναπτύξει τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Τοῦ ἀνταγωνισμοῦ τούτου ἐπεισόδιον δύναται νὰ θεωρηθῇ ὁ ἀγὼν διὰ τὴν κατοχὴν τοῦ Ἀηλαντίου πεδίου, ὁ πόλεμος μεταξὺ Πάρου καὶ Νάξου⁵ καὶ εἴ τι ἄλλο πολεμικὸν ἐπεισόδιον τῆς ἐποχῆς⁶. Τῶν συνασπισμῶν τούτων τῆς πρωίμου ἀρχαϊκῆς Ἑλλάδος ὁ χαρακτῆρ δὲν ἦτο βεβαίως ἐμπορικὸς μὲ τὴν συνήθη ἔννοιαν τῆς λέξεως. Ἡ Μίλητος π.χ. τὰς ἐμπορικὰς τῆς ἐπιδιώξεις θὰ ἠδύνατο νὰ ἐξυπηρετήσῃ ἐξ ἴσου καὶ μὲ τὴν Νάξον ὡς σύμμαχον ἀντὶ τῆς Πάρου. Θὰ ἐννοήσωμεν ἐπομένως καλύτερον τὴν σχέσιν τῆς Μιλήτου πρὸς τὴν Πάρου, ἐὰν ἀνεύρωμεν τὸν ὑπὲρ ἓν προσωρινὸν συμφέρον ὑπάρχοντα βαθύτερον λόγον, ὅστις ὑπόκειται ὡς ἀρχὴ τῆς σχέσεως ταύτης. Μία ὅλως ἰδιαίτερα σχέσις φαίνεται ὅτι ὄντως ὑπῆρχε μεταξὺ τῆς Μιλήτου καὶ τῶν φιλικῶν πρὸς αὐτὴν Ἰωνικῶν πόλεων πρὸς τὴν Πάρου, ἡ ὁποία ἦτο σχεδὸν προέκτασις τοῦ Ἰωνικοῦ κόσμου τῆς Μιλήτου-Χίου ἐν τῷ κέντρῳ τῶν Κυκλάδων. Τοῦτο δεικνύω, νομίζω, ἐν τῇ μελέτῃ μου περὶ τῆς σχέσεως τοῦ Ἀρχιλόχου πρὸς τὴν Πάρου⁷. Εἶναι, πιστεύω, βέβαιον ὅτι ὁ Ἀρχιλόχος μετέσχεν εἰς τὸν περὶ τοῦ Ἀηλαντίου πεδίου πόλεμον ὡς πολίτης-ποιητὴς τῆς Πάρου. Διότι ἡ νῆσος ἦτο ἀδύνατον νὰ εἶχε μείνει ξένη πρὸς τὸν ἀγῶνα τῶν φιλικῶν πρὸς αὐτὴν πόλεων Μιλήτου καὶ Ἐρετρίας⁸.

χαρακτηριστικὰ τοῦ πολέμου τούτου τονίζουν κατὰ διαφόρους βαθμοὺς ὁ P. GARDNER, Cl. Rev. 34, 1920, 90 κέ., ὁ H. SCHAEFER, Staats-form und Politik, Leipzig 1932, 84 κέ., ὁ V. EHRENBERG, Ost und West, Brünn 1935, 63 κέ. Ὁ W. HELBIG, Sitzb. d. Ak. München 1911, 12 σ. 40 έ. εἶχεν ἀποδώσει εἰς τὴν Χαλκίδα τὴν εἰσαγωγὴν τῆς φάλαγγος εἰς τὸν πόλεμον θεωρήσας ὅτι οὕτω, εἰς τὰς χώρας ἔνθα ἀπώκισον, ἠδύναντο νὰ καταβάλουν τοὺς ἀριθμητικῶς ὑπερέρους Ἰθαγενεῖς.—Ὁ τύπος Ἀηλάντιον πεδίον, ἥδη παρὰ ΚΑΛΛΙΜΑΧΩ, Ὕμνος εἰς Δῆλον στ. 289, εἶναι προσφορώτερος εἰς τὴν Νέαν Ἑλληνικὴν, ἀντὶ τοῦ: Ἀηλαντον πεδίον, ΟΜΗΡ. Ὕμν. εἰς Ἀπόλλ. 220, παρὰ ΣΤΡΑΒΩΝΙ κ.ά.

1 I 15. 3.

2 Ἐν Ἀρχ. Ἐφημ. 1952 (1954), 59, 82 κέ. Philologus 100, 1956, 37. L' Hellenisme contemporain 1956, 404 έ. Atti d. settimo Congr. d. Arch. classica I, 1961, 267 κέ. Entretiens Hardt X, 1964: Archilochos und Paros, σ. 36-86 Πρβλ. καὶ ὅσα ἐσημειώθησαν ἐν τῷ τοπικῷ περιοδικῷ «Ναξιακὸν Ἀρχεῖον», 1947, 59.

3 A.R. BURN, The so-called «Trade Leagues» in Early Creek History and the Lelantine war ἐν JHS 49, 1929, σ. 14 κέ. C. ROEBUCK, Ionian Trade and Colonisation, New York 1959.

4 Ἀκολουθῶν γενικωτέραν περὶ τοῦ πολέμου τούτου ἀντίληψιν πρβλ. καὶ κατωτ. σημ. 6.

5 Ἀρχ. Ἐφημ. 1952 (1954), 82 κέ.

6 Ὁ J. BOARDMAN, έ.ά. 29, θεωρεῖ ὅτι ἡ ἐκδίωξις τῶν Ἐρετριέων ἐκ τῆς Κερκύρας τὸ 733 π.Χ. δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς συνέπεια τῆς πρώτης φάσεως τοῦ ἀγῶνος περὶ τοῦ Ἀηλαντίου πεδίου. Ὁ ED. MEYER, Gesch. d. Altert. III² (ὑπὸ E. STIER, 1937), παρατηρεῖ ὅτι ἡ ἐπίθεσις τῆς Σάμου κατὰ τῆς Αἰγίνης ὡς καὶ ἡ τῶν Μεγαρέων κατὰ τῶν Σαμίων κατὰ τὸν ἀποικισμὸν τῆς Περίνθου ἦσαν προφανῶς συνέχεια τοῦ μεγάλου πολέμου ἀντικατοπτριζομένου ἐπίσης εἰς τὸν πόλεμον μετὰξὺ Κρότωνος καὶ Σοβάριος.

7 Archilochos und Paros ἐν Entretiens Hardt X, 1964, σ. 54 κέ.

8 Ἀρχ. Ἐφημ. 1952 (1954), 82 κέ.

Ὅπως δ' ὁ δεσμός Πάρου-Μιλήτου εἶχε βαθυτάτας τὰς ρίζας, οὕτω καὶ ἡ σχέσις τῆς Ἑρετρίας πρὸς τὴν Μίλητον ὀφείλετο εἰς ἐξ ἴσου πρωταρχικὰς αἰτίας.

Δεῖγμα τῆς τοιαύτης ἀκριβῶς σχέσεως εἶναι ἡ διὰ προσφάτως δημοσιευθείσης¹ ἐπιγραφῆς γενομένη διαπίστωσις ὅτι ἡ ἐκ τῆς Μιλήτου κυρίως γνωστὴ² ἀρχὴ³ τῶν Ἀειναυτῶν ὑπῆρχεν ἐπίσης καὶ ἐν Ἑρετρίᾳ. Ὅτι ἡ νέα αὕτη ἐπιγραφὴ ἀνήκει εἰς τὴν Ἑρέτριαν ἀποδεικνύουσιν, ἐκτὸς τοῦ τύπου τῆς εὐρέσεως, ὁ ὑπάρχων ῥωτακισμὸς ὡς καὶ τὰ ἐν αὐτῇ ἀπαντῶντα ὀνόματα, καθὼς ὀρθῶς παρατήρησεν ὁ ἐκδότης⁴.

Εἶναι τῶρα ἀσφαλὲς ὅτι οἱ Ἀειναῦται ἦσαν θεσμός ἐν τῇ Ἑρετρίᾳ, ὅπως ἀκριβῶς καὶ ἐν τῇ Μιλήτῳ. Οὕτω ἀποκτῶμεν ἐν περαιτέρῳ κοινὸν πολιτικὸν γνώρισμα, ὅπερ ἐνώνει στενῶς τὰς δύο πόλεις. Βεβαίως δὲ ὁ θεσμὸς ἦτο παλαιός.

Φαίνεται ἐπίσης, ὅτι αἴρεται ἀμέσως καὶ ἡ ἀπορία, διατὶ εἰς τόσον σπάνιος θεσμὸς τῆς ἀρχαιότητος ἀπῆντα εἰς δύο ἐχθρικὰς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, ὅπωςδὴποτε δ' ἀσχέτους μεταξὺ τῶν πόλεις, τὴν Μίλητον καὶ τὴν Χαλκίδα⁵. Διότι αἱ δύο ἐπιγραφαὶ τῆς Εὐβοίας, δι' ὧν ἐμαρτυρεῖτο μέχρι τοῦδε ἡ καὶ ἐκτὸς τῆς Μιλήτου ὑπαρξίς τῶν ἀειναυτῶν εἶναι αἱ ἐπιγραφαί: ἀρ. [=IG XII 9 ἀρ.] 909 καὶ ἀρ. 923, αἱ ὁποῖαι ἀπεδίδοντο εἰς τὴν Χαλκίδα. Ἡδὴ ἀντὶ τῆς Χαλκίδος ἀποδίδονται εἰς τὴν Ἑρέτριαν.

Διότι ὁ ἐκδότης τῆς νέας ἐπιγραφῆς βεβαιωτ⁶ ὅτι ἡ ἑτέρα τῶν ἐπιγραφῶν τούτων ἦτο εὗρημα ἐξ Ἑρετρίας γράφων αὐτολεξεῖ τὰ ἐξῆς: «L'inscription IG XII 9, 909

1 BASILE CHR. ΠΕΤΡΑΚΟΣ, Dédicace des ἀειναῦται d'Érétrie ἐν BCH 87, 1963, 545-547. Πρβλ. καὶ Ἀρχαιολ. Δελτίον 17 (1961/62) Β' [1963] σ. 155. Ἡ ἐπιγραφὴ εἶναι κεχαραγμένη στοιχηδὸν εἰς τὴν βάσιν Ἑρμαϊκῆς στήλης, ἔχει δ' οὕτω: [Τ]/[δ]/[ν] Ἑρμῆν Ἀειναῦται | ἡδρῶντο ἐπὶ τῆς | Τιμανδρίδου καὶ Τιμαρχίδου καὶ Σκύθου | ἀρχῆς. Ὁ ἐκδότης χρονολογεῖ τὴν ἐπιγραφὴν εἰς τὸ τέλος τοῦ 5ου αἰ. Περὶ τῶν ἀειναυτῶν οὐδὲν ἄλλο παρατηρεῖ εἰμὴ ὅτι ἦσαν μία «association des marins» παραπέμπων εἰς Ν. ΠΑΠΑΔΑΚΗΝ, Ἀρχ. Δελτ. 1, 1915, 161 σημ. 1.—Ἡ ἀνέυρεσις, καθ' ἑαυτήν, μᾶς ἐρμαϊκῆς στήλης μαρτυρεῖ βεβαίως ὅτι καὶ ὁ θεὸς Ἑρμῆς δὲν εἶναι ἄγνωστος εἰς τὴν περιοχὴν τῆς ἀνευρέσεως ἀλλὰ δὲν ἀποδεικνύει μίαν ἰδιαιτέραν, τοπικὴν λατρείαν τοῦ θεοῦ, ἐξ ἐκείνων αἱ ὁποῖαι χαρακτηρίζουν τὴν θρησκευτικὴν ἰδιομορφίαν ἑνὸς τόπου. Ἡ ἐπιγραφὴ ἐπίσης IG XII 9, 234, τὴν ὁποίαν περαιτέρω ἀναφέρει ὁ ἐκδότης ὡς ἀπόδειξιν τῆς λατρείας τοῦ Ἑρμοῦ ἐν Ἑρετρίᾳ σ. 545, σημ. 1, τῆς δημοσιεύσεώς του, ἀνήκουσα εἰς τὸ γυμνάσιον τῆς πόλεως ἐπίσης, δὲν ἀποδεικνύει τοπικὴν Ἑρετριακὴν λατρείαν τοῦ Ἑρμοῦ: πρόκειται διὰ τὴν εἰς τὰ γυμνάσια πάσης Ἑλληνικῆς πόλεως λατρείαν τοῦ Ἑρμοῦ ὡς προστάτου τῶν ἐκεῖ διατριβόντων. Διὰ τὴν περαιτέρω ἀναφερομένην ἐπιγραφὴν ἀρ. εὗρ. 1132 οὐδεμία ἐνδειξις παρέρχεται ἴσως καὶ αὕτη προέρχεται ἐκ τοῦ Γυμνασίου. Διὰ τὸν αὐτὸν δὲ λόγον δὲν δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς ἀποδεικνύουσα τὸ πικρὸν λατρείαν τοῦ Ἑρμοῦ ἡ ἐπιγραφὴ [Suppl.=IG XII Suppl.] ἀρ. 554: [ὕπερ τοῦ δεινός...] Βουλάρχον, ὅστις αἰρεθεὶς Γυμνασίαρχος, στ. 7: [καὶ τῷ] Ἑρμῇ τὴν θυσίαν συνετέλε-

σεν..., στ. 9 κέ., προέστη [δὲ καὶ τῶν συνελθόντων εἰς τὰ] Ἡράκλεια. Ἐν Suppl. σ. 184, ἀρ. 559 εἰς τὴν ἐπιγραφὴν: «[...]ώ: Μενώνδρου | [...]εἰ ἀνέθηκεν», ἐνθα ὁ ἐκδότης σημειώνει «Velut [Ἑρμ]εῖ», προτιμωτέρα εἶναι ἡ συμπλήρωσις [Κόρ]εἰ ἢ [Ἀφροδίτ]εἰ ἐφ' ὅσον εἶναι γυνὴ ἢ ἀναθέτις.—Τὰ ἐν RE VIII (1913), στ. 740, 8 ἀναφερόμενα παραδείγματα λατρείας Ἑρμοῦ ἐν Ἑρετρίᾳ οὐδαμῶς ἀποδεικνύουν ταύτην: Ἡ ἐπιγραφὴ AJA 11, 1896, 188 ἀρ. 2 (=ἀρ. 235) ἀναφέρεται εἰς τὸν ἐν τῷ Γυμνασίῳ λατρευόμενον Ἑρμῆν, τὸ δὲ νόμισμα BMC Central Greece 99, πίν. XVII, 19 μὲ κεφαλὴν Ἑρμοῦ ἀνήκει εἰς τὸ κοινὸν τῶν Εὐβοέων—ὑποτίθεται μόνον ἡ ἐξ Ἑρετρίας προέλευσις—ἀλλὰ καὶ οὐδὲν ὅπωςδὴποτε ἀποδεικνύει.

2 Βλ. κατωτ. σ. 9.

3 Ὡς ἀρχὴν τοῦλάχιστον χαρακτηρίζει τοὺς ἀειναῦτας ὁ ΗΣΥΧΙΟΣ· βλ. κατ. σ. 9.

4 ΠΕΤΡΑΚΟΣ, ἔ.δ. 545-6. Ἐκ τῶν ὀνομάτων τῆς ἐπιγραφῆς συνδέει μόνον τὸ Τιμαρχίδης πρὸς τὸ μολύβδινον ἔλασμα ἐκ Στύρων, ἀρ. 56, 388 (5ου αἰ.). Καὶ ἀργότερον ὅμως τὰ ὀνόματα Τιμανδρίδης καὶ Τιμανδρος, Τιμαρχίδης καὶ Τιμαρχος εἶναι ἱκανῶς γνωστὰ ἐξ Εὐβοίας, ἐξ Ἑρετρίας δὲ σχεδὸν πάντα, ὁμοίως δὲ καὶ τὸ Σκύθης, ὡς δεικνύουν οἱ πίνακες ἐν IG XII 9 καὶ XII Suppl.

5 Ὁ WILAMOWITZ, Sitzungsber. d. Berl. Akademie 1906, IV σ. 78 καὶ σημ. 6, γράφων περὶ τῶν ἀειναυτῶν τῆς Μιλήτου σημειοῦται, ὅτι οὗτοι «bezeichnenderweise» ἀπαντῶσι καὶ ἐν Χαλκίδι.

6 Αὐτ. σ. 545 θεωρῶν ἐπίσης ὅτι καὶ ἡ ἀρ. 923 ἐξ Ἑρετρίας μετεφέρθη ποτὲ εἰς Χαλκίδα.

(trouvaille de Kourouniotis), et la nôtre, ont été découvertes à Érétrie. Kourouniotis associait l'inscription 909 avec les restes architecturaux d'un sanctuaire». 'Εξεπλάγην ἀναγνώσας ταῦτα διότι οὐδείς ποτε εἶχε δικαιολογήσει, διατὶ θεσμός ἀπαντῶν ἐν ἐπιγραφῇ εὐρεθείῃ ἐν 'Ερετρίᾳ ἀναφέρεται ὑπὸ πάντων ὡς Χαλκιδικός, οὐδείς δὲ ἐπίσης ἐμνημόνευσέ που ὅτι ἡ ἐπιγραφὴ αὕτη ὄφειλε νὰ εἶχε μετακινηθῇ ἐκ Χαλκίδος εἰς 'Ερέτριαν, ἐφ' ὅσον οἱ μὲν ἀειναῦται ἐθεωροῦντο ἀνήκοντες εἰς τὴν Χαλκίδα, ἐνῶ ἡ ἐπιγραφὴ εἶχεν εὐρεθῇ ἐν 'Ερετρίᾳ. 'Εν τῷ λήμματι ὁμῶς τῆς ἐπιγραφῆς ἀρ. 909 ὁ ἐκδότης τοῦ σώματος τῶν ἐπιγραφῶν τῆς Εὐβοίας, ERICH ZIEBARTH γράφει τὰ ἑξῆς: «Aenautarum decretum. Eretriae in museo. Pars inferior dextra tabulae marmoreae. A. 0,31.. saec. III. *Inventa Chalcide*¹». Αὐτὸ τοῦτο ὁμῶς βεβαιοῖ καὶ ὁ εὐρὼν καὶ πρῶτος δημοσιεύσας τὴν ἐπιγραφὴν ταύτην Κ. ΚΟΥΡΟΥΝΙΩΤΗΣ ὁρίζων μὲ τὴν μεγαλυτέραν δυνατὴν ἀκριβολογίαν τὴν Χαλκίδα ὡς τόπον εὐρέσεως².

Τὴν πληροφορίαν τοῦ ΚΟΥΡΟΥΝΙΩΤΗ ἐπαναλαμβάνει εἰς δύο εὐκαιρίας καὶ ὁ ἰδιαιτέρως ἐπίσης ἀσχοληθεὶς μὲ τὰς ἐπιγραφὰς τῆς Εὐβοίας ADOLPH WILHELM³.

Διατὶ ἐπέμεινα ἐπὶ τῆς ἀνακριβοῦς ἐνδείξεως τοῦ ἐκδότου ὅτι ἡ ἐπιγραφὴ ἀρ. 909 προέρχεται ἐξ 'Ερετρίας εἶναι σαφὲς νομίζω, θὰ φανῇ δὲ ἀκόμη σαφέστερον ἐκ τῶν ἐπιφερομένων. 'Εὰν ὁ ἐκδότης ἔχει ἄλλους λόγους ἵνα πιστεύῃ ὅτι ἡ ἐπιγραφὴ 909 εἶναι 'Ερετριακή, οἱ ἀναγνώσται τὸ ἀγνοοῦμεν, ἀφοῦ τὸ ἀποσιωπᾷ, ἀρκοῦμενος ἵνα σημειώσῃ ὅτι αὕτη ἔχει εὐρεθῇ ἐν 'Ερετρίᾳ, ὅπερ ὁμῶς δὲν ἀντιστοιχεῖ πρὸς τὰ πράγματα.

Ὅτι ἡ ἐπιγραφὴ ἀρ. 909 εὐρέθη ἐν Χαλκίδι δὲν δικαιούμεθα, τό γε νῦν ἔχον, νὰ ἀμφισβητήσωμεν. 'Αλλ' εἶναι ὄντως Χαλκιδικὴ ἡ ἐπιγραφὴ; καὶ ἀνήκει ὄντως εἰς τοὺς ἀειναύτας; Ὁ ΚΟΥΡΟΥΝΙΩΤΗΣ εἶχε συμπληρώσει 'Αεναύ[την]. Τὸ 'Αεναυ[τῶν] ἀνήκει εἰς τὸν AD. WILHELM: [...δεδόχθ]αι τῷ κοινῷ 'Αεναυ|[τῶν], ἀρ. 909 στ. 2/3. Τὴν δυσκολίαν τῆς ἐκφράσεως ἄνευ τοῦ ἄρθρου—θὰ ἀνεμένομεν τῷ κοινῷ τῶν 'Αεναυτῶν—εἶχε παρατηρήσει ἥδη ὁ προτείνας ταύτην WILHELM. Βεβαίως ὁμῶς καὶ τὰ ἄνευ ἄρθρου παραδείγματα, ἂν καὶ σπανιώτατα, δὲν λείπουν⁴. 'Αλλ' ὑπάρχει ἀκόμη καὶ ἡ μικρὰ δυσκολία 'Αεναῦται ἀντὶ 'Αειναῦται, τὴν ὁποίαν οὐδείς μέχρι σήμερον ἠρμήνευσε: διότι εἰς τὰ

¹ Τὰ κυρτὰ σημειῶνω ἐγώ.

² 'Εφ. 'Αρχ. 1899, 139 ἀρ. 2: «Εὐρέθη ὑπ' ἐμοῦ τῷ 1897 μεταξὺ λίθων λατομηθέντων ἐκ τοῦ χαμηλοῦ λοφίσκου τοῦ παρακειμένου τῷ ἀνωτέρῳ ἀγρῷ τοῦ 'Ι. Μουρτίκα... κατετέθη ὁ λίθος εἰς τὴν ἐν 'Ερετρίᾳ σὺλλογὴν ἀρχαίων ὑπ' ἀρ. 312». Ποῦ δὲ εὐρίσκεται ὁ ἀνωτέρω ἀγρὸς τοῦ 'Ι. Μουρτίκα σημειώνει ὁ ΚΟΥΡΟΥΝΙΩΤΗΣ σαφῶς, αὐτ. 133 ἀρ. 1: «Κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος ὁ 'Ι. Μουρτίκας σκάπτων ἐν Χαλκίδι ἐν τῷ ἀγρῷ του κειμένῳ ἔξωθεν τῆς πόλεως πρὸς 'Αν., ὅπισθεν τῶν ξυλίνων παραπηγμάτων... τοῦ παλαιοῦ ὕδραγωγείου Χαλκίδος, ὅτινα νῦν ὀνομάζονται «τρεῖς καμάρες»... Βλ. καὶ IG XII 9, σ. 166 ἐν τῇ ἀρχῇ.

³ 'Εφ. 'Αρχ. 1905, 222: «ἐν ψηφίσματι εὐρεθέντι μὲν ἐν Χαλκίδι, τὰ νῦν δὲ ἐν τῇ ἐν 'Ερετρίᾳ Συλλογῇ ἀποκειμένῳ» καὶ Beiträge zur griechisch. Inschriftenkunde

(=Sonderschriften des österr. arch. Inst. in Wien Band VII) 1909, 123 ἀρ. 110: «In der in Chalkis gefundenen, aber jetzt in Eretria aufbewahrten Inschrift...». Δυστυχῶς ἡ ἐπιγραφὴ δὲν κατέστη δυνατόν νὰ ἀνευρεθῇ ἐν τῷ Μουσείῳ τῆς 'Ερετρίας, ὡς με πληροφορεῖ ὁ φίλος 'Εφορος τῶν Ἀρχαιοτήτων κ. Ν. Βερδε-λῆς, ὃν εὐχαριστῶ θερμῶς καὶ ἐντεῦθεν.

⁴ Beiträge, 123 κέ.: «Allerdings würde ich nach [δεδόχθ]αι τῷ κοινῷ vor dem Namen des Vereines gerne den Artikel sehen, doch entscheidet dieses Bedenken nicht gegen die Vermutung». Προχείρως σημειῶνω ὀλίγα παραδείγματα ἄνευ τοῦ ἄρθρου ἐκ τῆς Sylloge⁸, 493 στ. 28: τὸ κοινὸν Δηλίων, 767: τὸ κοινὸν Βοιωτῶν, Εὐβοέων κτλ., 544: τῷ κοινῷ Βοιωτῶν κ.ἄ. 'Αλλ' ὅπωςδὴποτε ἡ κοινὴ χρῆσις ἐπιβάλλει τὴν ὑπαρξίν τοῦ ἄρθρου.

μετὰ τοῦ ἀεὶ σύνθετα σπανιώτατα μόνον εὐρίσκομεν ἀντὶ τοῦ α(ῖ)εὶ τούτου τὸν τύπον ἀε-, ὅπως π.χ. εἰς τὸ ἀέναος. Βεβαίως ἡ ἀντίρρησης αὕτη δὲν δύναται νὰ εἶναι ἀποφασιστική, ὡς ἐπίσης περιορισμένης ἀποδεικτικῆς σημασίας εἶναι καὶ τὸ γεγονὸς ὅτι εἰς τὴν νέαν ἐπιγραφὴν τῆς Ἑρετρίας καὶ εἰς τὴν ἐπιγραφὴν ἀρ. 923 λέγεται ἀπλῶς Ἀειναῦτ[αι οὐχὶ δὲ κοινὸν (τῶν) Ἀε(ι)ναυτῶν. Παρατηρητέον ἐπίσης ὅτι ἐν στ. 7 τῆς ἐπιγραφῆς ἀρ. 909 ἀναγινώσκεται: [...ὅπου ἂν δ]όξῃ τοῦ Ἱεροῦ ἐν καλλί[στωι εἶναι...], παραβλητέος ὁμως εἶναι ὁ τοιοῦτος ὁρισμὸς πρὸς τὸ λεγόμενον ἐν τῷ Ἑρετριακῷ ψηφίσματι, ἀρ. 230, στ. 4 κέ.: [...στῇ]σαι ἐν τῷ Ἱερῷ [...ὅπου] ἂν δοκεῖ ἐν καλ[λίστωι...].

Ἀλλὰ καὶ τὰ κύρια ὀνόματα τῆς ἐπιγραφῆς ταύτης φαίνονται νὰ ὀδηγῶσι πρὸς τὴν Ἑρέτριαν¹: οὕτω π.χ. τὸ ὄνομα Ἀρχέμαχος, ἀρ. 909 στ. 9. Ὡς δεικνύεται ἐν τοῖς πίναξι τοῦ IG XII 9 τὰ ἀπὸ τοῦ Ἀρχε- σύνθετα ἀπαντῶσιν ἐν πλήθει εἰς τὴν πόλιν ταύτην. Τὸ ὄνομα Διονυσοφάνης, αὐτ. στ. 3, εἶναι ἐπίσης Ἑρετριακὸν ὡς καὶ πάντα τὰ ἀπὸ τοῦ Διονύσου θεοφόρα ὀνόματα.

Οὕτω ἐνῶ οὐδὲν ἀσφαλὲς Χαλκιδικὸν στοιχεῖον ἐμφανίζεται ἐν τῇ ἐπιγραφῇ, ἡ δυνατότης συσχετίσεως αὐτῆς πρὸς τὴν Ἑρέτριαν εἶναι πολὺ μεγάλη, ὥστε νὰ μὴ ἀποκλείηται ἡ κατὰ τινα ἐποχὴν μεταφορὰ ταύτης ἐκ τῆς Ἑρετρίας εἰς τὴν Χαλκίδα. Εἶναι ὁμως προτιμότερον τὸ πρόβλημα τῆς ἐπιγραφῆς ταύτης νὰ τὸ ἀφήσωμεν κατὰ μέρος. Ἡ ἐποχὴ εἰς τὴν ὁποίαν ἀνήκει καὶ ἐὰν ἀκόμη αὕτη προήρχετο ἐκ τῆς Χαλκίδος—ὅπερ εἶναι λίαν ἀπίθανον—δὲν παρέχει τὴν ἐγγύησιν ὅτι διατηρεῖ ἀναλλοίωτον τὴν ἀνάμνησιν τοῦ παλαιοῦ καθεστῶτος, ὡς θὰ ἴδωμεν περαιτέρω.

Τοῦτο συμβαίνει ὀλιγώτερον μὲ τὰς δύο ἄλλας ἐπιγραφάς². Ἡ ἐπιγραφὴ ἀρ. 923 ἔχει δυστυχῶς ἀπολεσθῇ. Συμφώνως ὁμως πρὸς τὴν ἐν IG παρεχομένην ἀνάγνωσιν καὶ πρὸς τὸ σχῆμα τῶν γραμμάτων πρόκειται περὶ ἐπιγραφῆς τοῦ 5^{ου} π.Χ. αἰῶνος ὀδηγούσης δὲ πρὸς τὴν Ἰστίαϊαν³. Διότι εἰς ταύτην ἀνήκουσιν οἱ ἐν τῇ ἐπιγραφῇ ἀσφαλῶς ἀναφερόμενοι Ὁροβ[ιεῖς], στ. 4 καὶ 5, τὴν δὲ ὑπαρξίν αειναυτῶν ἐν τῇ Ἰστιαίᾳ δικαιολογοῦν ἡ ναυτικὴ ἀπασχόλησις καὶ αἱ ἐμπορικαὶ αὐτῆς σχέσεις μετὰ τῶν πλέον ἀπομεμακρυσμένων Ἑλληνικῶν πόλεων. Ἡ Ἰστίαϊα ἀναφέρεται ἤδη ἐν Νεῶν Καταλόγῳ, Β 537. Ἡ σχέσις πρὸς τὴν Σινώπην, ἀποικίαν τῶν Μιλησίων, ἔστω καὶ ἐκ μεταγενεστέρων σχετικῶς χρόνων μαρτυρουμένη, εἶναι χαρακτηριστικὴ μιᾶς ἀναλόγου πρὸς τὴν Ἑρέτριαν ναυτικῆς δραστηριότητος συνδεομένης δὲ ἐπίσης πρὸς τὴν Μίλητον. Δυστυχῶς περισσότερα δὲν δυνάμεθα νὰ ἐξαγάγωμεν ἐκ τῆς ἐπιγραφικῆς ταύτης μαρτυρίας.

¹ Ὅσον καὶ ἂν δὲν πρέπει νὰ παροραθῇ τὸ γεγονός ὅτι ἐκ τῆς Ἑρετρίας ἔχουν διασωθῇ πολὺ περισσότερα ὀνόματα ἢ ἐκ τῆς Χαλκίδος.

² Ὁ H. ROEHL, Inscr. gr. ant. (1882) 375, παρατηρεῖ τὰ ἑξῆς διὰ τὴν ἐπιγραφὴν ἀρ. 923 θεωρουμένην Χαλκιδικὴν: «De Milesiorum factione, cui erat nomen αειναῦται, narratiunculam tradit Plutarchus, quaestt. gr. p. 298 C; ex qua non multum utilitatis redundat ad hunc titulum intellegendum».

³ Περὶ τῆς Ἰστιαίας πρβ. GEYER, σ. 82 καὶ Suppl. [=IG XII Suppl. 1939] σ. 198 (ZIEBARTH). Ἡ Ἰστίαϊα ἦτο ναυτικὴ καὶ ἐμπορικὴ πόλις διατηροῦσα στενὰς σχέσεις καὶ μὲ τοὺς πλέον ἀπομεμακρυσμένους τόπους.

Πρβ. τὸν προξενικὸν κατάλογον ἀρ. 1187 καὶ τὸ ψηφίσμα περὶ τῶν Σινωπέων ἀρ. 1186, ἐν τῷ ὁποίῳ οὗτοι χαρακτηρίζονται «ἐκ παλαιοῦ φίλοι καὶ ἀδελφοί» τῶν Ἰστιαίων. Ἀλλ' οἱ Σινωπεῖς εἶναι ἀποικοὶ τῶν Μιλησίων ἔστω δὲ καὶ ἀμυδρῶς διαφαίνεται καὶ τῆς Ἰστιαίας, ὡς καὶ τῆς Ἑρετρίας, σχέσις πρὸς τὴν Μίλητον, ἥτις ἀσφαλῶς κατὰ τὸν τρίτον αἰῶνα, εἰς ὃν ἀνήκει τὸ ψηφίσμα, ἦτο ἀνάμνησις παλαιότερας. Ἀπολλοφάνης Τηλεφάνου Μιλήσιος μαρτυρεῖται τεθαμμένος ἐν Ἰστιαίᾳ, ἀρ. 1199, κατὰ τὸν 2^{ον} π. Χ. αἰ. Περὶ Ὁροβίων GEYER, σ. 95. Εἰς Ὁροβιεύς ἀνήκεν εἰς τοὺς ἄρχοντας τῆς Ἰστιαίας κατὰ τοὺς Ἑλληνιστικοὺς χρόνους, πρβ. ἀρ. 1186, στ. 3.

Οὕτω ἐκ τῶν τριῶν ἐπιγραφῶν τῶν ἀναφερομένων εἰς τοὺς ἀειναύτας ἢ μία, ἢ νεωστὶ δημοσιευθεῖσα εἶναι ἀσφαλῶς Ἑρετριακή: Τῶν δύο μέχρι τοῦδε γνωστῶν ἢ μὲν θὰ ἡδύνατο νὰ συσχετισθῇ πρὸς τὴν Ἑρέτριαν, ἢ ἀρ. 909, ἢ ἑτέρα ἀσφαλέστερον ἴσως δύναται νὰ ἀποδοθῇ εἰς τὴν Ἰστίαian.

Ὁ πιθανώτατα ἐπιβαλλόμενος ἀποχωρισμὸς τῶν δύο Χαλκιδικῶν μέχρι τοῦδε θεωρουμένων ἐπιγραφῶν ἀπὸ τῆς Χαλκίδος—πρὸς τὴν ὁποῖαν, ὥς θὰ ἴδωμεν περαιτέρω, οὐδεμία ναυτική δραστηριότης συνδέεται—αἵρει πᾶσαν ἐπιφύλαξιν διὰ τὴν πρὸς τὰ ναυτικὰ συσχετίσιν τῶν ἀειναυτῶν.

Ἡ λέξις *Ἀειναῦται* ἀνήκει εἰς δμάδα οὐσιαστικῶν ἐχόντων τὸ *ἀεὶ* ἢ *αἰ*, αἰολιστὶ *αἰ* ὡς πρῶτον συνθετικόν. Περὶ τῆς σημασίας τούτων διέλαβε πρὸ ἀρχαίων ἐτῶν ὁ HOFFMANN ἐξ ἀφορμῆς τοῦ ἐξ ἐπιγραφῆς τῆς Μιλήτου, *ἀμποιεῖν* καὶ τοῦ Χιακοῦ *αἰδασμος*: *ἐγδίδομεν τὴν γῆν αἰδασμον*, ἀπαντῶντος δὲ ἐν ὀλίγον μεταγενεστέρῳ ἐπιγραφῇ καὶ ὑπὸ τὸν τύπον *αἰδασμος*: *ἃ φέρει δασμὸν αἰδασμον*¹.

Οὗτος ἐθεώρησεν ὅτι τὸ *ἀεὶ*, ἀρχικῶς *αἰ* εἶναι παλαιὰ πρόθεσις σημαίνουσα *ἐπὶ*, ἣτις ὁμως ἐνωρὶς ἐθεωρήθη, ὅτι ἦτο τὸ ἐπίρρημα *ἀεὶ*. Οὕτω τὰ μετὰ τοῦ *ἀεὶ* τούτου σύνθετα οὐσιαστικὰ θὰ ἐσήμαινον ὅ τι καὶ τὰ μετὰ τῆς *ἐπὶ*. Ἀἰδασμος οὕτω εἶναι ὁ *ἐπὶ* δασμῷ, ὅπως ἀκριβῶς ἐφήμερος=ὁ ἐπὶ τῇ ἡμέρῳ, ἐπίφθονος=ὁ ἐπὶ φθόνῳ, τόκοι ἐπίτοκοι² = τόκοι ἐπὶ τόκοις, ἐπίκαιρος=ὁ ἐπὶ καιρῷ κ.π.ᾶ.

Χαρακτηριστικὸν τῆς χρήσεως ταύτης ἐθεώρησεν ἐπίσης τὸ *ἀειναύτης*, διὰ τὸ ὅποιον ὁμως διетήρησεν ἐπιφυλάξεις ἐξ αἰτίας τῆς ἑλλιποῦς αὐτοῦ ἐξ Εὐβοίας παραδόσεως καθὼς καὶ τὸ *ἀ(ε)ίσίτος*: ὁ ἐπὶ σίτῳ καλούμενος εἰς τὸ πρυτανεῖον. Εἰς τὴν σειρὰν ταύτην δύναται νὰ ταχθῇ καὶ τὸ *ἀειπάρθενος*³, ὅπερ οὕτω θὰ ἦτο πολὺ περισσότερον εὐνόητον ἐν τῇ ἐννοίᾳ τῆς *ἐπὶ παρθενίᾳ ἱερουμένης*. Οὕτω εἰς τὴν παλαιότεραν μνεῖαν τῆς λέξεως ἐν τῷ νεωστὶ γνωσθέντι ὕμνῳ τοῦ Ἀλκαίου⁴ ὅπου ἢ Ἀρτεμις ὑπὸ σιγῆς εἰς τὸν Δία *αἰ* *πάρθενος* *ἔσομαι*, πολὺ δὲ περισσότερον εἰς τὴν ὀνομασίαν τῶν Ἑστιάδων ἐν Ρώμῃ ὡς *Ἰερειῶν ἀειπαρθένων* ὑπὸ τοῦ Δίωνος Κασσίου⁵ θὰ ἡδυνάμεθα εὐλόγως νὰ ὑποστηρίξωμεν μίαν ἐρμηνείαν τοῦ πρώτου συνθετικοῦ *ἀεὶ*=*ἐπὶ*.

1 Ο. HOFFMANN ἐν SGDI IV 4 (1915), 863, 894 κέ.—*Ἀμποιεῖν*, αὐτ. σ. 861 ἀρ. 35, στ. 11.—*Ἀιδασμος*, αὐτ. 5661 στ. Α 26.—*Ἀειδασμος* ἐν Ἀθηνᾶ 20, 1908, 163 κέ., ἀρ. 3. LAUM, *Stiftungen* II 71, ἀρ. 62, στ. Α2 καὶ Β3. Τὸ τμήμα Α τῆς ἐπιγραφῆς καὶ παρὰ F. G. MAIER, *Gr. Mauer Bauinschriften* I, 1959 σ. 192, ἀρ. 51.

2 ΠΛΑΤΩΝ Νόμοις 842 D: *ναυκληρικῶν μὲν γὰρ... καὶ δανεισμῶν καὶ ἐπιτόκων... ἀπὴλλανται*. Ὁ ἐπίτοκος τόκος καὶ ὁ δασμὸς ἀ(ε)ἰδασμος εἶναι ἐντελῶς παρὰ ληλοι ἐννοιαί.

3 Ἀρχαῖα καὶ μεσαιωνικά χωρία περιέχοντα τὴν λέξιν συνεκέντρωσεν ὁ DEMETRIUS J. GEORGIAS, Γέρας Α. Δ. ΚΕΡΑΜΟΠΟΥΛΟΥ, σ. 322 κέ. παραπέμπων περὶ τῆς λέξεως εἰς RE XVIII (1942), στ. 1936 κέ. ἐν λ. *παρθένος* καὶ KITTEL, *Theologisches Wörterbuch* 5 (1953) 824. Ὁ Νεοελληνικὸς τύπος «ἀ π ἄ ρ θ ε ν ο ς» (πρβ. GEORGIAS, ἔ.δ. σ. 333 κέ. μετὰ βιβλιογραφίας καὶ

προχείρωτος: Ἱστορικὸν Λεξικὸν τῆς Ἑλληνικῆς Γλώσσης ἐν λ.), φαίνεται ὅτι ὄντως προέρχεται ἐκ τοῦ ἀρχαίου *ἀειπάρθενος*, τοῦ ὁποῦ ἐπίσης ἢ ἐννοία εἶναι ἐπιθετική, ὡς φαίνεται ἀσφαλῶς ἐκ τῆς παρὰ ΔΙΩΝΙ ΤΩ ΚΑΣΣΙΩ, χρήσεως, κατ. σημ. 5.

4 *Ἀειπάρθενος ἔσομαι*, D. PAGE, *Sappho and Alcaeus* 261; LOBEL-PAGE, *Poetarum Lesb. fragmenta*, Ἀλκαῖος T1(=303) στ. 5. Πρβ. καὶ *Class. Quart.* 3, 1952, 1 κ. ἐ. Πρόκειται περὶ τοῦ *ἀεὶ* *πάρθενος* *ἔσομαι*, μόνου γνωστοῦ στίχου ἐκ τοῦ ὕμνου, ἀποδιδομένου τέως εἰς τὴν *Σαπφώ*, DIEHL² Ἀπόσπ. 102. Ὁ PAGE παρὰβάλλει πρὸς ΚΑΛΛΙΜΑΧΟΝ, Εἰς Ἀρτεμιν στ. 6: *δός μοι παρθενίην αἰώνιον, ἅπα, φυλάσσειν*. Τὸ αἰώνιον ἀποδίδει τὸ *αἰ* τοῦ Ἀλκαίου ἀλλὰ τὸ *παρθενίην φυλάσσειν* ἐπιτρέπει τὴν σύναψιν πρὸς τὴν ἐννοίαν τοῦ: ἐπὶ παρθενίᾳ βιώσομαι.

5 Ἐκ πολλῶν χωρίων τοῦ ΔΙΩΝΟΣ ΚΑΣΣΙΟΥ πρβλ.

Ὁ Σοφοκλῆς ἐπίσης καλεῖ τὰς Ἑρινῦς *ἀεὶ παρθένους*¹. Ἡ γλῶσσα τοῦ Ἑσυχίου *ἀειβλύων*=*ἐπιρρέων* θὰ ἦτο ἐπίσης ἰσχυρὸν στήριγμα, ἴσως καὶ ἡ ἄλλη γλῶσσα ἐν τῇ Σούδα, *ἀεῖπλανα*: *πεπλανημένα, φλύαρα...ἀεῖπλανα χεῖλεα γρηός*.

Ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ σημειωθῆτω ἀκόμη ὅτι τὸ αὐτὸ *ἀεὶ* πρέπει νὰ θεωρήσωμεν ὡς πρῶτον συνθετικὸν εἰς τὴν ὀνομασίαν Ἀμνήμονες, δι' ἧς κατὰ τὸν Πλούταρχον Ἑλλ. Αἰτ. 4, p. 292 Α-Β ἐκαλοῦντο ἐν Κνίδῳ οἱ ἐξήκοντα πρόκριτοι, ἄνδρες ἐκ τῶν ἀρίστων, οἷς, *οἷον ἐπισκόποις ἐχρῶντο διὰ βίου καὶ προβούλοις*. Ἀλλὰ τὸ *ἀει-* τοῦτο, ὅπερ ἦτο τὸ πρῶτον συνθετικὸν τῆς λέξεως συνεκδραμὸν πρὸς τὴν συνήθη δίφθογγον *αι*, τὴν καταχρηστικὴν δέ, εἶχε λάβει ἤδη κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Πλουτάρχου τὴν προφορὰν τοῦ *α*, ὥστε Ἀμνήμονες = Ἀ(ε)μνήμονες², ὅπερ θὰ ἦτο ἐπίσης ἐν στήριγμα τῆς ὑποθέσεως τοῦ HOFFMANN. Ἐπιμνήμονες εἶναι πολὺ εὐνοητότερον ἐν τῇ περιστάσει ἢ τὸ πάντοτε μνήμονες, διότι βεβαίως οἱ μνήμονες εἶναι πάντοτε μνήμονες. Χαρακτηριστικὴ εἶναι ἡ ἀμηχανία τοῦ Πλουτάρχου, αὐτ., ἵνα ἐρμηνεύσῃ τὸ ὄνομα τῶν προκρίτων τούτων ἀνδρῶν τῆς Κνίδου: *ὡς ἂν τις εἰκάσειε διὰ τὸ ἀνυπεύθυνον, εἰ μὴ νῆ Δία πολυμνήμονές τινες ὄντες*.

Ἄλλ' οἱ εἰδικοὶ οὐδαμῶς δμῖλουν πλέον περὶ τῆς ἐρμηνείας ταύτης θεωροῦντες αὐτὴν ὡς ἀπίθανον³ καὶ βεβαίως δὲν θὰ ἐπεθύμουν νὰ εἰσέλθω εἰς μίαν εἰδικωτέραν συζήτησιν. Ἀνέφερον τὴν γνώμην ταύτην διότι διὰ τῆς ἐρμηνείας ἀειναύτης=ἐπιναύτης⁴, ὃ ἐπὶ τῶν ναυτικῶν ἢ τῶν ναυτῶν, θὰ ἐνοεῖτο εὐχερέστερον τὸ λειτούργημα, τὸ ὁποῖον ἤσκουν οἱ ἀειναῦται. Οἱ «πάντοτε ναῦται», οἱ κωπηλάται, εἶναι ἔννοια τὴν ὁποίαν ἀσφαλῶς—τούλάχιστον κατὰ τὴν ἀρχαϊκὴν ἐποχὴν—δὲν εἶχεν ἡ λέξις. Ἦδη οἱ ἀρχαῖοι γραμματικοὶ εἶχον παρατηρήσει τὴν σχετικότητα τὴν ἐνυπάρχουσαν εἰς τὸ ἐπίρρημα *ἀεὶ*⁵. Συχνότατα ἀντιστοιχεῖ εἰς βραχυτάτην χρονικὴν ἑκτασιν, ἴσως δὲ ἡ ἔννοια

XXXVI 35.4: *ἱερῶν ἐν τῇ οἰκίᾳ αὐτοῦ ὑπὸ τῶν ἀειπαρθένων ὑπὲρ τοῦ δήμου ποιηθέντων*. Πρὸς τὴν συνήθη ἔννοιαν τοῦ *ἀεὶ*=πάντοτε, εὐρίσκειται εἰς ἀντίθεσιν γεγονὸς τὸ ὅτι μετὰ μίαν ὥρισμένην περίοδον ἱερατείας ἐπετρέπετο ὁ γάμος εἰς τὰς Ἑστιάδας, ΠΛΟΥΤΑΡΧΟΣ Νουμᾶς 10.

1 Ἐν Αἴαντι στ. 835. Ὁ ΣΧΟΛΙΑΣΤΗΣ σημειοῦται: *Μυθικὸν δὲ ἐστὶ τοῦτο. ὑπονοεῖν δὲ χρὴ τὰς ἀδωροδοκίτους καὶ οὐχὶ χρανθῆναι δώροις δυναμένας ὑπὸ τῶν ἀδικούντων*. Ἡ αὐτὴ παρατήρησις καὶ ἐν ΣΟΥΔΑΙ. Πιθανώτερον φαίνεται ὅτι ἡ ὀνομασία ἀνάγεται εἰς παλαιότητα ἀντίληψιν.

2 Γλωσσικῶς οὐδεμία δυσχέρεια ὑπάρχει διὰ τὴν μετατροπὴν τοῦ Ἀμνήμονες εἰς Ἀμνήμονες ἐκ τῆς συμπτώσεως τοῦ *ἀεὶ* πρὸς ἀπλὴν καταχρηστικὴν δίφθογγον, πρβλ. *Φιλαῖδης* > *Φιλᾶδης*, ὡς καὶ *Ἡρωίδης* > *Ἡρώδης* κ.ἄ. Καὶ εἰς τὰ Νέα Ἑλληνικά τὸ *αι* ἔδωκε συνήθως ε ἄλλὰ καὶ α (καταχρηστ. δίφθογγος) ὡς λάδι, δαδί κ.ἄ. Τὸ Ἀμνήμονες ἐν RE I (1894), στ. 1870 ἐν λ. (SZANTO) θεωρεῖται ὡς σημαίνον ἀρχὴν τινα ἀνευσθύνου. Εἰς τὰ ἐτυμολογικὰ λεξικά οὐδὲν γράφεται. Παρὰ W. PRELLWITZ, Etymol. Wörterb. d. gr. Sprache (1905), ἀναφέρεται Ἀμναμος (Λυκόφρ. 144,872) καὶ ἀμνά-

μων (ΠΟΛΥΔ. 3, 19)=ἀπόγονος ὡς μὴ ἔχων μνήμην.—

Ἡ ἐτυμολογία τοῦ H. v. HERWERDEN, Lexikon², 1910, ἐν λ.: *procul dubio*=ἀναμνάμονες comparandum cum pervulgato nomine μνάμονες sive μνήμονες; cf. ἀμνάσκειν [=ἀναμνήσκειν] δὲν φαίνεται πιθανώτερον. Ἡ ἀναλογία πρὸς τὸ ἀειπάρθενος ἀπάρθενος, εἶναι, νομίζω, ἀποφασιστική. Πρβ. BUSOLT, Griechische Staatskunde², 362 καὶ σημ. 1, ὅστις παραβάλλει τούτους πρὸς τὴν ἐξ Ἀρείου Πάγου Βουλὴν, βλ. κατ. σ. 41.

3 A. THUMB - A. SCHERER, Handbuch d. gr. Dialekte II, 283 § 4. Τὴν παραπομπὴν χρεωσισθῶ εἰς τὴν κυρίαν Κικὴν Μαλικούτη. Οὐδαμοῦ ἄλλαχού εἶδον συζητουμένην τὴν γνώμην ταύτην τοῦ HOFFMANN. Τὸ *αἰποιεῖν* γράφεται ἀναλελυμένον εἰς δύο, ὡς π.χ. SCHWYZER, Dialectarum. Exempla... ἀρ. 127, στ. 11.

4 Τῶν μετὰ προθέσεως συνθέτων ὑπάρχουν σημασιολογικῶς δύο τύποι, Α τοῦ ὁποίου παρὰδείγμα: *ἐνδημος*=ὃ ἐν τῷ δήμῳ καὶ Β: *ἐμψυχος*=ὃ ἐν ᾧ ὑπάρχει ψυχὴ=ὃ ἔχων ψυχὴν ἐν ἑαυτῷ πρβ. H. FRAENKEL, Ἐφήμερος ἐν Wege und Formen frühgriech. Denkens, σ. 23 σημ. 2 (βιβλιογρ.). Ἐπιναύτης θὰ ἐσήμαινεν οὕτω: ὃ ἐπὶ τῶν ναυτῶν.

5 Πρβλ. τὰ ἐν τῇ ΣΟΥΔΑΙ ἐν λ. *ἀεὶ*: *εἰώθασι τὸ ἀεὶ*

ἀει=ἐκάστοτε σημασιολογικῶς θὰ ἡδύνατο νὰ σχετισθῇ πρὸς τὴν ἔννοιαν τῆς ἐπὶ κατὰ τὴν ὑπόθεσιν τοῦ HOFFMANN. Ἦτοι ἂν μὴ ἐτυμολογικῶς, σημασιολογικῶς ὁμως ὑπάρχει μία ἰδιαίτερα ἀπόχρωσις εἰς τὸ ἀ(ε)λὶ τὸ μετὰ τῶν οὐσιαστικῶν κυρίως σύνθετον, τὴν ὁποίαν θὰ ἡδυνάμεθα ἴσως νὰ ὀρίσωμεν ὥς σημαίνουσιν τὴν ἐκάστοτε ἦτοι: κατὰ μίαν ὠρισμένην περίοδον ἢ ἔκτασιν ἑξ ἁ ρ σ ι ν τῆς ἐννοίας τοῦ οὐσιαστικοῦ.

Ὁ WILAMOWITZ¹ συνεσχέτισε τοὺς Ἀειναῦτας πρὸς τοὺς Ναυκράρους² τῶν Ἀθηνῶν καὶ ἐθεώρησε ὅτι καὶ ἐδῶ ἔχομεν μίαν πρῶτον ἐκδήλωσιν τοῦ θεσμοῦ τῆς τριηραρχίας· ἡ ἰσχύουσα ἐτυμολογία τοῦ ναύκραρος, ἐκ τοῦ *ναυ-κρᾶσ-ρος, κεφαλὴ τῆς νηός, συνηγορεῖ ὑπὲρ τῆς υποστηρικτικῆς ἀνωτέρω ἐρμηνείας τοῦ ἀειναῦται. Σχετικῶς πρὸς τοὺς ναυκράρους οὐδεὶς πλέον ἀμφισβητεῖ τὴν πρὸς τὰ πλοῖα σχέσιν αὐτῶν, ἥτις ἦτο τὸ κύριον αὐτῶν μέλημα. Πρὸς τὴν ἐκ τῆς θαλάσσης ἀρχὴν τῶν λέξεων τούτων σχετίζεται βεβαίως καὶ τὸ ὄνομα τῆς πόλεως Ναύκρατις, ἔνθα ἡ ιδιότης τῶν κατοίκων μεταβιβάζεται εἰς τὴν προσωποποιουμένην πόλιν. Πρὸς τὰ ναυτικά πράγματα σχετίζεται ἐπίσης τὸ ὄνομα τῆς πόλεως Ναυπάκτου³. Ἐν παραδείγμα ὁμοίου σχηματισμοῦ θὰ ἴδωμεν καὶ κατωτέρω, ἀκριβῶς δὲ εἰς τὸ ὄνομα τῆς Ἑρετρίας.

Ἀειναῦται δὲν δύναται κατὰ ταῦτα νὰ εἶναι εἰμὴ οἱ ἐφοπλισταί, ὥς λέγομεν σήμερον, καὶ οἱ ἀσχολούμενοι μὲ τὰς θαλασσίας ἐπικοινωνίας τῆς πόλεως. Τὴν ἔννοιαν τοῦ ἐφοπλιστοῦ ἐκφράζει—περίπου—ἡ λέξις ναύκληρος ἀργότερον. Τοῦτο δὲν δύναται νὰ εἶναι εἰμὴ αὐτὴ αὐτὴ ἡ λέξις ναύκραρος⁴, ἀνάλογος τῆς ὁποίας σχηματισμὸς ἦτο, ἀνατολικώτερον τῶν Ἀθηνῶν, ὁ τύπος ἀειναῦτης. Οὕτω ἡ παρὰ LIDDELL-SCOTT-JONES διδομένη

καὶ ἐπ' ὀλίγον χρόνον τάττειν, ὥς καὶ Ὁμηρος· ἔχων κότον ἔμμενές αἰεὶ (N 517) καὶ Σοφοκλῆς· ...τὸν αἰεὶ βίοντον· τουτέστι τὸ μακρὸν γῆρας, τὴν ζωὴν (Οἰδ. Κολ. 1584). Πρβ. καὶ FRISK, Etym. Wörterb. ἐν λ. αἰεὶ.

1 U. v. WILAMOWITZ - MOELLERDORFF, Über die ionische Wanderung ἐν Sitzber. Berl. Akad. 1906, IV, 77. Περὶ τῶν ἀειναυτῶν βλ. ἐπίσης RE I (1894), στ. 477 καὶ XV (1932) στ. 1594, 55 ἔ. J. RÖHLIG, Der Handel von Milet, Hamburg 1933, 61. BUSOLT [-Svoboda], Griech. Staatskunde⁸ I, 177 σημ. 4, 211. G. GLÖTZ, La cité grecque, 75, 76 καὶ Hist. grecque I, 278 σημ. 130. G. DE SANCTIS, Storia dei Greci I, 436 κέ. 519.

2 Ὁ WILAMOWITZ, αὐτ., θεωρεῖ ὅτι εἰς τὰς πόλεις, οἷα ἡ Μίλητος, αἱ ὁποῖαι ἐδημιούργησαν τὴν νέαν τάξιν κατὰ τοὺς πρῶτους ἀρχαίους χρόνους, τὸ ἱππικὸν ἀντικαθίστατο βιθμιαίως διὰ τοῦ ναυτικοῦ· οἱ ἀειναῦται ἦσαν οὕτω ἀντίστοιχοι πρὸς τοὺς ναυκράρους τῶν Ἀθηνῶν—ἐκάστη ναυκραρία ἦτο ὑπόχρεως νὰ παρέχῃ δύο ἱπποὺς καὶ μίαν ναῦν· οἱ ναύκαραι δέ, ὥς γνωστόν, ἦσαν οἱ πρόδρομοι τῆς Ἀθηναϊκῆς τριηραρχίας. Τί ὁμως ἀκριβῶς ἦσαν οἱ ἀειναῦται, τριηραρχοὶ, πλοιοκτῆται ἢ ναῦται, παρατηρεῖ ὁ WILAMOWITZ, δὲν δυνάμεθα νὰ γνωρίζωμεν. Ὅτι πρόκειται περὶ ἀπλῶν ναυτῶν, ὥς θὰ ἴδωμεν, ἀποκλείεται ἀσφαλῶς. Ὁ WILAMOWITZ τὸ ἐσκέφθη διότι δὲν ἐδέχθη τὴν ὑπὸ τοῦ ΠΛΟΥΤΑΡΧΟΥ (βλ. κατ.) παρεχομένην ἐρμηνείαν περὶ τῶν ἀειναυτῶν τῆς Μιλήτου· Περὶ τῶν ν α υ κ ρ ᾶ ρ ω ν : μετὰ

τὸ περιφώνημα ἀρθρον τοῦ HELBIG, Les vases du Dipylon et les naucraries, Mémoires de l'Acad. d. Inscriptions 36, I, 1898, 387 κέ. βλ. RE III, A (1929), 974 κ. ἔ. (ALY) καὶ XVI (1935), 1938 (HOMMEL). BUSOLT [-Svoboda], 566, 599, 817 κέ. HASEBROEK, Gr. Wirtschafts- und Gesellschaftsgesch. I, 55 κ. ἔ. E. ZIEBARTH, Beiträge z. Gesch. d. Seeraubs und Seehandels im alten Griechenland, Hamburg 1929, σ. 4. G. GLÖTZ, Hist. gr. I, 402. H. BERVÉ, Gr. Gesch. I, 169, H. A. OMERON, Piracy in the Ancient World, 1924, 96. P. N. URÉ, The Origin of Tyranny, 1922, 329 κέ. G. S. KIRK, Ships on Geometric Vases BSA 44, 1949, 93 κέ., ἰδίᾳ H. BENGTSON, Gr. Gesch. 111 καὶ σημ. 2. C. HIGNETT, A History of the Ath. Constitution, 1952, 81 κέ. Περὶ τῆς ἐτυμολογίας τῆς λέξεως πρβ. FRISK, Etymologisches Wörterbuch ἐν λ. ναύκληρος· τὴν λέξιν ἐτυμολογεῖ δι' ἀνομοιώσεως καὶ συγχρόνου συσχετισμοῦ πρὸς τὸ εὐνοητότερον κληρος ἐκ τοῦ ναύκραρος. Παρ' ΗΣΥΧΙΩΙ διασφύζεται: ναύκλαροι, δήμαρχοι, ὑπηρεταί. Τὸ ναύκραρος ἐκ τοῦ *ναύ-κρας-ρος: τὸ κρας-ρ παρὰ τὸ κέρα-ς εἶτε ὀρθότερον κρας-ρ τὸ ὑπάρχον εἰς τὴν λ. κρανίον, κάρα. Ὡστε ναύκραρος=ὁ ἱστάμενος εἰς τὸ ἄκρον ἐνὸς πλοίου. Ἀναλόγως καὶ παρὰ J. B. HOFFMANN, Etym. Wörterb. ἐν λ. ναύκραρος, ναύκληρος. Περὶ τῶν πρὸ τῶν ναυκράρων βλ. καὶ κατωτ. σ. 41 κέ.

3 Πρβ. RE XVI (1935), στ. 1979 ἐν λ.

4 Πρβ. ἀνωτ. σημ. 2.

ἐρμηνεία εἰς τὴν λέξιν *ἀειναυτής*: board of magistrates.... (Cf. *ναῦος* [αἰολ.=*ναός*]; wrongly expl. by Plu. 1. c. [=βλ. κατ.] *as meeting on board ship*) δὲν εἶναι δυνατόν νὰ στοχάζεται τοῦ ἀληθοῦς. Ἡ ἐρμηνεία αὕτη ἀνάγεται εἰς τὸν WACHSMUTH¹, ὅστις συνάπτων τὴν λέξιν πρὸς τοὺς ναυκράτους τῶν Ἀθηναίων ἐθεώρει ὅτι τὸ *ναῦ*- ἐδῶ δὲν προέρχεται ἐκ τοῦ *ναῦς*, ἀλλ' ἐκ τοῦ ῥήματος *ναύω*, ὡς παρ' Ἡσυχίου, *ναύειν* ἰκετεύειν. παρὰ τὸ ἐπὶ τὴν ἐστίαν καταφεύγειν τοὺς ἰκέτας' ὁμοίως καὶ παρὰ Φωτίῳ παρέχεται ἡ αὕτη ἐρμηνεία: ἐπεὶ ἐν τοῖς ναοῖς ἦσαν ἢ παρὰ τὴν ἐστίαν, παρὰ τὸ ἐναῦσαι. Ἡ ἐρμηνεία ὁμῶς αὕτη ὀφείλεται μᾶλλον εἰς ἀμυχανίαν. Ἐνα ἀκριβέστερον ὄρισμὸν τῆς ἀρχῆς τῶν Ἀειναυτῶν θὰ προσπαθήσωμεν νὰ παράσχωμεν κατωτέρω.

Κυριωτάτη μαρτυρία περὶ τῶν ἐν Μιλήτῳ ἀειναυτῶν εἶναι ἡ πληροφορία τοῦ Πλουτάρχου, Ἑλλην. Αἰτίοις 32, p. 298 c², καθ' ἣν ἀειναῦται παρὰ Μιλησίοις ἦσαν οἱ δυνατοί, οἱ ὅποιοι ἐμβαίνοντες εἰς τὰ πλοῖα «ἐβουλευόντο περὶ τῶν μεγίστων». Ἡ ἑτέρα μαρτυρία εἶναι ἡ γλῶσσα τοῦ Ἡσυχίου: *ἀειναῦται*, ἀρχῆς ὄνομα παρὰ Μιλησίοις. Ἡ εἰδησις αὕτη τοῦ Πλουτάρχου ὅτι οἱ δυνατοὶ ἐν Μιλήτῳ ἐβουλευόντο ἐπὶ τῶν πλοίων πόρρω τῆς γῆς, σημαίνει προφανῶς πόσον ἐτονίζετο ἡ ἰσχὺς τῆς θαλάσσης παρὰ τοῖς Μιλησίοις καὶ πόσῃν δύναμιν εἶχον οἱ ὑπεύθυνοι διὰ τὴν διατήρησιν τῆς ἰσχύος ταύτης.

Δὲν ἦτο μικροτέρα ἡ σχέση τῆς Ἑρετρίας πρὸς τὴν θάλασσαν³, μάλιστα δὲ κατὰ μίαν περίοδον ἴσως καὶ κάπως παλαιότεραν ἐκείνης τῆς μεγάλης ἀναπτύξεως τῆς Μιλήτου. Εἰς τὴν Ἑρετρίαν ἀποδίδεται καὶ μία περίοδος θαλασσοκρατίας⁴.

Ἡ ἰδιαίτερα σχέση τῆς Ἑρετρίας πρὸς τὴν θάλασσαν δὲν ἔχει ἴσως τονισθῇ μέχρι σήμερον εἰς ὅλην αὐτῆς τὴν ἑκτασιν. Ἐν τοῖς ἐξῆς θὰ σημειώσω ὀλίγα μόνον γεγονότα ἵνα, περαιτέρω, ἐπιχειρηθῇ ἡ διασάφησις καὶ κατανόησις τῆς μεταξὺ Ἑρετρίας καὶ Χαλκίδος διαφωρᾶς.

Ἡ ὑπὸ τοῦ ΑΘ. ΓΕΩΡΓΙΑΔΟΥ εὑρεθεῖσα ἐν Ἑρετρίᾳ καὶ ὑπὸ τοῦ Γ. ΠΑΠΑΒΑΣΙΛΕΙΟΥ⁵

1 WACHSMUTH, Stadt Athen I, 481, ὅστις εἰς τὸ *ναῦς* βλέπει τὴν σημασίαν τῆς ἐστίας παραβάλλον καὶ τὸ παρὰ ΠΟΛΥΔΕΥΚΕΙ I 74, 10: *ναυκλήρος*—*ἐστιοπάμων*.

2 «Τίνες οἱ ἀειναῦται παρὰ Μιλησίοις;». Τῶν περὶ Θόαντα καὶ Δαμασῆνορα τυράννων καταλυθέντων, ἔταιρεται δύο τὴν πόλιν κατέσχον, ὃν ἡ μὲν ἐκαλεῖτο Πλουτίς, ἡ δὲ Χειρομάχα. Κρατήσαντες οὖν οἱ δυνατοὶ καὶ τὰ πράγματα περιστήσαντες εἰς τὴν ἑταιρείαν, ἐβουλευόντο περὶ τῶν μεγίστων, ἐμβαίνοντες εἰς τὰ πλοῖα, καὶ πόρρω τῆς γῆς ἐπανάγοντες· κινώσαντες δὲ τὴν γνώμην, κατέπλεον, καὶ διὰ τοῦτο ἀειναῦται προσσηγορεύθησαν.

3 Καθ' ὅσον γνωρίζω, οὐδέποτε ἐν τῇ ἐξιστορήσει τοῦ ἀποικισμοῦ ἀντιτίθεται πρὸς τὴν Χαλκίδα ἡ Ἑρετρία διὰ τῆς ἐξάρσεως τῆς ἰσχυρᾶς ναυτικῆς ἰσχύος ταύτης κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὴν στερουμένην ναυτικοῦ Χαλκίδα. Βεβαίως εἰς τὰς ἐπὶ μέρους πραγματείας περὶ Ἑρετρίας τονίζεται ἡ ναυτικὴ ἐπίδοσις αὐτῆς· πρβ. ἰδίᾳ HASENBROEK, ἔ.ἀ. 108 (θεωρεῖ ταύτην μετὰ τῆς Σάμου ὡς τὰς πρώτας πόλεις μὲ ναυτικὴν δύναν, 117, 144. Πρβλ. ἐπίσης καὶ τὸ ἄρθρον *Eretria* ἐν RE Suppl. IV (1924), στ. 374, ἀλλ' ὅπως δῆποτε οὐδέποτε ὁ ναυτικὸς χα-

ρακτὴρ τῆς Ἑρετρίας ἐγένετο εὐρύτερον γνωστός. Κατὰ τοὺς ὑστέρους χρόνους τὴν παλαιὰν ἀκμὴν ὑπεδήλωνεν ἡ ὀνομαστὴ ἁλιεία τῆς Ἑρετρίας, τῆς ὁποίας περίφημοι ἦσαν οἱ φάγροι (φαγγριά), ΑΘΗΝ. VII 295 d καὶ 327. Πρβλ. GEYER, Top. u. Ges., σ. 17 καὶ RE VI (1909), στ. 422 ε. Περὶ τῆς ναυτικῆς ἱστορίας τῆς Εὐβοίας γενικῶς βλ. Κ. Α. ΑΛΕΞΑΝΔΡΗ, Ἡ Εὐβοία εἰς τὴν Ναυτικὴν ἱστορίαν, Ἀρχεῖον Εὐβοϊκῶν Μελετῶν 10, 1953, 1 κέ.

4 Αὕτη τοποθετεῖται εἰς τὰ 505 - 490 π.Χ. Πρβ. R. HEIM ἐν Hermes 61, 1926, 250.

5 Γ. ΠΑΠΑΒΑΣΙΛΕΙΟΥ, Ἑρετρικὸς Νόμος, Ἀρχ. Ἑφ. 1913, 210 κέ. Περὶ τοῦ τόπου τῆς εὐρέσεως, ΑΘ. ΓΕΩΡΓΙΑΔΗΣ, αὐτ. 214-5. — IG XII 9 ἀρ. 1273/4, σ. VIII/IX. E. SCHWYZER, Dialect. graec. exempla epigr. poetiora ἀρ. 800. E. ZIEBARTH, Beitr., σ. 123 κέ. καὶ IG XII Suppl. σ. 204. JEFFERY, The Local Scripts, 84 πίν. 5, 9 Α. Βλ. καὶ H. VOLKMANN ἐν Hermes 74, 1939, 99 κέ. (περὶ τῆς φράσεως *δόκιμα χρήματα*. Πρόκειται διὰ τὴν πρώτην ἐμφάνισιν τῆς λ. *χρήμα* ἐν τῇ συνήθει ἐννοίᾳ).

δημοσιευθεῖσα ἀρχαϊκὴ ἐπιγραφή τῆς Ἑρετρίας ἀποτελεῖ τὴν παλαιοτάτην μαρτυρίαν περὶ τοῦ ναυτικοῦ τῶν Ἑρετριέων—ἴσως μάλιστα εἶναι ἡ παλαιοτάτη ἐπιγραφή περὶ τῶν ναυτικῶν πραγμάτων γενικῶς. Πρόκειται περὶ νόμου γεγραμμένου εἰς πλείονα τεμάχια πώρου λίθου ὀρίζοντος τὰ τῆς ναυσιπλοΐας, πρὸς ἣν σχετίζεται, ὥς ἔδειξεν ὁ Ε. ΖΙΕΒΑΡΤΗ, ὅχι μόνον ἡ ἑρτῶς εἰς αὐτὴν ἀναφερομένη παράγραφος ἀλλὰ καὶ αἱ σχετικαὶ πρὸς τὴν ἀναφερομένην διαδικασίαν διατάξεις τῆς ἐπιγραφῆς.

Ἡ πρὸς τὴν ναυσιπλοΐαν σχετιζομένη παράγραφος ἔχει οὕτω § III (τεμάχια C καὶ D): *Τοὺς πλέοντας ἀρ[έσ]θαι μισθὸν | ἡοῖτινες ἂν Π[ε]ταλὰς ἔ | Κέναιον | [ἀ]μείψονται: φέρ[ε]ν δὲ πάντας | τὸς ἐπι[δ]έμους ἔ | ὄνῳν (=ὠνῶν) γνόμ[ο]νας ἐλ | [λιμένι] ἡδ[ὲ] [ἀ]ν | ἡέλδοι | ἡα σφιν ἀ[ν] ἀναφίσβειτ' ἔει.*

Ὁ Ε. ΖΙΕΒΑΡΤΗ ὑπομνηματίζων ἐρμηνεύει ὥς ἑξῆς¹: «*Lege sancitur ab omnibus, qui Petalias insulas aut promuntorium Cenaeum superant nautis stipendium postulare licere atque omnes peregrinos aut emptionum peritos—ὠνῶν γνώμονας—in eo portu stipendium solvere (v. III 3 φέρειν sc. μισθὸν) debere, ubi invenerint, quod eorum maxime interfuerit*»². Ἡ μαρτυρία τῆς ἐπιγραφῆς ταύτης εἶναι σημαντικωτάτη. Κατὰ τὰ μέσα—ἡ τὰς ἀρχὰς τοῦ 2^{ου} ἡμίσεος—τοῦ ἔκτου αἰῶνος ὁ Εὐβοϊκὸς πορθμὸς εἶναι καὶ πρὸς Βορρᾶν καὶ πρὸς Νότον ἐλεύθερος εἰς τὰ πλοῖα τῆς Ἑρετρίας. Οἱ «ἀμειβόμενοι» τὸ βόρειον καὶ τὸ νότιον πέρας τοῦ πορθμοῦ ἦσαν προφανῶς οἱ Ἑρετριεῖς ναυτικοί. Ἡ Χαλκὶς ἡ κειμένη βορειότερον τῆς Ἑρετρίας δὲν ἀπετέλει ἐμπόδιον διὰ τὴν καὶ ἀπὸ τοῦ βορείου στομίου τοῦ πορθμοῦ ἔξοδον τῶν Ἑρετριέων πρὸς τὴν ἀνοικτὴν θάλασσαν.

Εὐγλωττος ἐπίσης μαρτυρία ὑπὲρ τῆς ναυτικῆς ἀναπτύξεως τῶν Ἑρετριέων εἶναι ἡ λατρεία τοῦ ἥρωος *Ναυστόλου*, προστάτου προφανῶς τῶν διαρκῶς πλεόντων Ἑρετριέων³, ἥρωος πεπονημένου ἐκ τῆς περὶ τὴν θάλασσαν ἀπασχολήσεως. Οὗτος ἐκτὸς τῆς Ἑρετρίας ἀπαντᾷ καὶ εἰς τὰ Μέγαρα⁴. Ἐν ἀντιθέσει ἐπίσης πρὸς τὴν Χαλκίδα, εἰς τὴν Ἑρέτριαν ὥς καὶ εἰς τὰς ἄλλας ναυτικὰς πόλεις τῆς Εὐβοίας, τὰς στενῶς ἄλλως πρὸς αὐτὴν κυρίως συνδεόμενας, τὰ δεικνύοντα τὴν σχέσιν πρὸς τὴν θάλασσαν καὶ τὰ πλοῖα ὀνόματα εἶναι συνηθέστατα, ὥς *Ναυκράτης*, *Ναυστέ(ι)ρες*, *Ναυσίας*, *Ναυτέλης*, *Ναύτης* καὶ τὸ θηλυκὸν *Ναυσικράτη*⁵.

1 Suppl. σ. 204, 30 κέ.

2 Πρβ. καὶ Beitr. σ. 123: «Wenn hier auch vieles unsicher bleibt, ist soviel sicher, dass die Stadt Eretria Bestimmungen erlässt über die Seefahrt über die Petalischen Inseln im Süden und das Kap Kenaion im Norden des Kanals von Euböia hinaus, also wohl über das Fährgeschäft von Eretria aus um Euböia herum und zwar auf dem Nordweg und dem Südweg». Καὶ ἐὰν ἀκόμη ὁ περιορισμὸς τοῦ πλοῦ μόνον εἰς τὴν διαπόρθμεισιν, Fährgeschäft, ὥς νομίζει ὁ ΖΙΕΒΑΡΤΗ παραπέμπων καὶ εἰς IG I² 40, 19 εἶναι ὀρθός, ἡ μαρτυρία ὅτι τὴν μεταξὺ πάντων τῶν λιμένων τῆς Εὐβοίας ἄσκησιν τῆς συγκοινωνίας εἶχον οἱ Ἑρετριεῖς εἶναι ἀρκετὰ εὐγλωττος.

3 IG XII 9 ἀρ. 256: *λόρος ἱερῶ | Ναυστόλο*. Πρβ. Κ. ΚΟΥΡΟΥΝΙΩΤΗΝ, Ἀρχ. Ἐφ. 1911, 36, ἀρ. 29. Ν. ΠΑΠΑΔΑΚΗΝ, Ἀρχ. Δελτ. 1, 1915, 183. Ἐνδιαφέροντα εἶναι ἡ εὐλογος ὑπόθεσις τοῦ ΠΑΠΑΔΑΚΗ, αὐτόθι, ὅτι τὸ ἱεῖον τῆς Ἑρετρίας πιθανώτατα εἶναι τὸ ἀντικαταστήσαν τὸ ἱερὸν τοῦ *Ναυστόλου*, τοῦ ὁποίου ὁ ὄρος εὐρέθῃ πλησίον. Πρὸς τὸν θαλάσσιον τοῦτον ἥρωα παραβάλλει ὁ ΠΑΠΑΔΑΚΗΣ, αὐτ., καὶ τὸν ἐκ Πριήνης γνωστὸν *Ναύλοχον*, Inschriften v. Priene ἀρ. 1960.

4 W. ΡΕΕΚ, Ath. Mitt. 59, 1934, 53. Διαφέροντα καὶ τὰ ἄλλα ὀνόματα τῆς μεγαρικῆς ἐπιγραφῆς τοῦ *Ναυστόλου*: *Νέωρις*, *Λιμενόχος*, *Ἀλιρόθιος*, *Ἀρχίαλος*, *Εὐρύαλος*.

5 Πρβλ. τοὺς πίνακες ἐν IG XII 9 καὶ τὴν σημείωσιν τοῦ ΖΙΕΒΑΡΤΗ ἐν Suppl. σ. 203.

Γνωστή εἶναι ἐπίσης ἡ ὑπὸ τοῦ Στράβωνος¹ μαρτυρουμένη ἐπικυριαρχία τῆς Ἑρετρίας ἐπὶ τῶν νήσων Ἀνδρου, Κέω, Τήνου καὶ τινων ἄλλων—μικροτέρων προφανῶς, τὰς ὁποίας δὲν ὀνομάζει ὁ γεωγράφος. Ὁ J. L. MYRES² ὑποθέτει ἐκ τούτου ὅτι ἡ Ἑρετρια κυριαρχοῦσα εἰς τὴν νότιον Εὐβοίαν—προφανῶς τὰς παραλίους πόλεις—καὶ τὰς ἐκ τῶν Κυκλάδων ὑπηκόους αὐτῆς ἔλαβε μέρος εἰς τὸν ἀποικισμὸν ἀφορμωμένη ἐκ τοῦ ὅλου αὐτῆς νησιωτικοῦ κράτους.

Ἀλλὰ παρὰ πάντα ταῦτα τὸ ὄνομα τῆς πόλεως εἶναι τὸ λαλοῦν αὐτῆς σύμβολον: Ἑρετρια εἶναι ἡ κωπηλάτις, ἡ πόλις μὲ τοὺς ἀδιαλείπτως ἐρέσσοντας κατοίκους. Παίγνιον μόνον ἀναφερόμενον εἰς τὴν ἐτέραν πηγὴν ἀκμῆς τῆς πόλεως εἶναι ἡ παραδεδομένη πληροφορία περὶ τοῦ ὀνόματος τῆς Ἑρετρίας καὶ ὡς Ἀροτρίας: τὸ ἄροτρον εἶχεν ἐπίσης δικαιώματα εἰς τὴν μεγάλην καὶ εὐφορον νῆσον, τῆς ὁποίας ὁ βοῦς ἦτο τὸ σύμβολον. Πλὴν ἄλλων ἡ Ἑρετρια εἶχεν ὡς σύμβολον ἐπὶ τῶν νομισμάτων καὶ τὴν βοῦν ἀλλὰ καὶ τὸν ὀκτάποδα³.

Ἡ ἐρετρια αὕτη πόλις ἐνθυμίζει τοὺς Φαίακας, ἡ ἴδρυσις τῆς πόλεως τῶν ὁποίων σχετίζεται μὲ τὸν ἀποικισμὸν.

Διότι ἡ πόλις αὕτη εἶναι τὸ πρῶτον ἀσφαλὲς ἐν τῇ Ἑλληνικῇ γραμματεῖα ἀναφερόμενον παράδειγμα ἀποικίας⁴. Οἱ Φαίακες κατὰ τὴν Ὀδύσσειαν, ἐν ζ 4 κέ., κατόνουν κάποτε ἐν τῇ εὐρυχώρῳ Ὑπερείῃ⁵, πλησίον τῶν Κυκλώπων, οἱ σφεας συνέσκοντο, βίηφι δὲ φέρετροι ἦσαν. Ὄθεν ὁ Ναυσίθοος ἀναστήσας τούτους ἐκ τῆς Ὑπερείης ἀπώκισεν ἐν τῇ νήσῳ Σχερίῃ, ζ 9-10:

ἀμφὶ δὲ τεῖχος ἔλασσε πόλει, καὶ ἐδείματο οἶκους,
καὶ νηοὺς ποίησε θεῶν, καὶ ἐδάσσατ' ἀρούρας...

Ἡ κατασκευὴ τοῦ τείχους καὶ τῶν οἰκιῶν διὰ τοὺς ἀνθρώπους καὶ τῶν ναῶν διὰ τοὺς θεοὺς καὶ ἡ διανομὴ τέλος τῶν ἀγρῶν εἶναι ὅ,τι χαρακτηρίζει τὴν ἐξ ὑπαρχῆς ἴδρυ-

1 ΣΤΡΑΒΩΝ X 1. 10, c. 448: ἐπὶ ἄρχον δὲ καὶ Ἀνδρείων καὶ Τηνίων καὶ Κέων καὶ ἄλλων νήσων.

2 Ἐν CHA III, 650: Eretrian colonization is less easy to trace than Chalcidian, partly...partly because the most important settlements of this south Euboeic group were not founded directly from Euboea itself, but from other islands, such as Andros, which had either been colonized from Eretria at an earlier stage, or were more favourably situated for communication with the regions which remained unexploited. Διὰ τὴν σχέσιν τῆς Εὐβοίας-Ἑρετρίας πρὸς τὴν Ἀνδρον σημαντικώτατη θὰ εἶναι ἡ συνέχισις τῆς ἀνασκαφῆς τῆς Ζαγοράς ἐν Ἀνδρῶ, πρβ. N. M. KONTOLLEON ἐν Gnomo 34, 1962, 396 βλ. καὶ N. ΖΑΦΕΙΡΟΠΟΥΛΟΝ, Ἀρχ. Δελτ. 16, 1960, B', 248.

3 Κατὰ τὴν ἐποχὴν 511-490, πρβ. HEAD, Hist. Numismat², 361 κέ. CH. SELTMAN, Greek Coins, 83, πίν. 11 1-2.

4 K. J. BLOCH, I 1², 230 κέ. HASENBROEK, ἔ.ἀ. 111. GLOTZ, Hist. grecque I, 157. Ἀλλὰ καὶ γενικώτερον ἡ Ὀδύσσεια σχετίζεται πρὸς τὸν ἀποικισμὸν, E. PAIS, Storia della Sicilia e della Magna Grecia

I, 1894, 160 κέ. E. CIACERI, Storia della Magna Grecia², 1927-1932, I, 392. W. SCHADEWALDT, Von Homers Welt und Werk², Stuttgart 1951, 87 κέ. L. PARETI, Omero e la realtà storica, Milano 1959. H. SCHAEFER, Eigenart und Wesenszüge der gr. Kolonisation ἐν Probleme der alten Geschichte (=Heidelb. Jahrbücher 4. 1960), σ. 363 κέ. Βλ. καὶ J. BÉARD, La colonisation², 303 κέ., ὅστις θεωρῶν τὰ ἀρχαιότερα μέρη τῆς Ὀδυσσεΐας παλαιότερα τοῦ Εὐβοϊκοῦ ἀποικισμοῦ δὲν πιστεύει—ἀντιθέτως πρὸς τὸν E. PAIS, ἔ.ἀ. ἢ τὸν CIACERI, ἔ.ἀ.—ὅτι οἱ «πλοῖ τῶν Χαλκιδέων» εἰς τὴν Δύσιν ὑπῆρξαν τὸ πρότυπον τῶν περιπλανήσεων τοῦ Ὀδυσσεύς.

5 Τὴν Ὑπερείην τοποθετοῦσι παρὰ τὴν Κύμην τῆς Καμπανίας, J. BÉARD, Colonisation², 309, 505. Εἰς τὴν Ὀμηρικὴν τοπογραφίαν δὲν πρόκειται νὰ εἰσέλθωμεν ἐνταῦθα· παρατηρητέον μόνον ὅτι τὸ μοναδικὸν παράδειγμα ἀποικίας ἐκ τῆς ἐκεῖθεν τῆς Ἑλληνικῆς Χερσονήσου ἀπωτάτης Δύσεως πρὸς Ἀνατολὰς εἶναι ἡ ἀποικία αὕτη τῶν Φαίακων ἐξ Ὑπερείης εἰς τὴν Σχερίην ταυτιζομένην μὲ τὴν Κέρκυραν. Ἡ σύνδεσις τῶν Φαίακων μὲ τὰς παραδόσεις περὶ ἐπιστροφῆς Πελασγῶν

σιν μιᾶς πόλεως εἴτε μιᾶς ἀποικίας. Ἄλλ' ὁ ἀρχηγός, ὁ οἰκιστὴς τῆς ἀποικίας ταύτης, εἶχε τὸ χαρακτηριστικὸν ὄνομα *Ναυσίθοος*, τὴν σχέσιν δὲ πρὸς τὰς ναῦς ἀνευρίσκομεν καὶ εἰς τὸ ὄνομα τῆς *Ναυσικάας*. Τὰ πλοῖα διὰ τὸν στόλον ἦσαν ἴδια τῶν Φαιάκων.

Ὅθεν ἐνῶ εἰς τοὺς στίχους ζ 9-10 ἔχομεν χαρακτηριστικῶς τὸ ὑπόδειγμα μιᾶς ἐπὶ τῆς ἀγροτικῆς οἰκονομίας στηριζομένης ἀποικίας, ὡς ἦσαν αἱ παλαιόταται τῶν ἀποικίων, ἡ ἀπασχόλησις τῶν Φαιάκων φαίνεται ὅτι κατηυθύνετο πρὸς τὴν θάλασσαν.

Εἶναι *δολιχέρετμοι, ναυσίκλυτοι ἄνδρες*, ν 166, *περὶ πάντων ἴδριες ἀνδρῶν/νῆα θοὴν ἐνὶ πόντῳ ἐλαυνέμεν*, η 108, κύριον δὲ αὐτῶν μέλημα ἔχουν

πομποὶ ἀπήμονές εἰμεν ἀπάντων, ν 174,

ἐξ οὗ καὶ ὁ Ἀλκίνοος λέγει πρὸς τοὺς Φαίακας σχετικῶς πρὸς τὸν Ὀδυσσεά, θ 31 κέ.:

*ἡμεῖς δ', ὡς τὸ πάρος περ, ἐποτρυνώμεθα πομπήν
οὐδὲ γὰρ οὐδέ τις ἄλλος, οὔτις κ' ἐμὰ δώμαθ' ἔκηται,
ἐνθάδ' ὀδυρόμενος δηρὸν μένει εἵνεκα πομπῆς.*

Πομποὶ λοιπὸν ἐκείνων οἱ ὅποιοι ἔχουν ἀνάγκην νὰ διασχίσουν τὴν θάλασσαν ἦσαν οἱ Φαίακες, μέχρις οὔτου ὁ Ποσειδῶν χολωθεὶς ἔνεκα τῆς μεταφορᾶς εἰς τὴν Ἰθάκην τοῦ Ὀδυσσεῶς ἔθεσε τέρμα εἰς τὴν ἀποστολὴν ταύτην τῶν Φαιάκων.

Ἀνάγκην *πομπῶν* διὰ τῆς θαλάσσης εἶχον οἱ ἐπιθυμοῦντες νὰ ἐγκατασταθοῦν εἰς ξένην γῆν μακρὰν τῆς πατρίδος, εἰς ἀποικίαν. Αἱ ἀποικίαι δὲ «*στέλλονται*» διὰ θαλάσσης κυρίως. Οἱ θέλοντες νὰ μετάσχουν τοῦ «*στόλου*» συγκεντρώνονται εἰς ἓνα ἐκ τῶν λιμένων τῶν μεγάλων πόλεων, ἐκ τῶν ὁποίων ἦτο δυνατόν νὰ γίνῃ ὁ ὑπερπόντιος πλοῦς¹. Εἰς τοὺς λιμένας τούτους συνεκεντρώνοντο καὶ οἱ ἐξ ἄλλων πόλεων θέλοντες νὰ ἀποικίσουν² καὶ εἰς τοὺς λιμένας τούτους καταπλέοντα τὰ πλοῖα ὠδήγουν τοὺς ἀποίκους εἰς τὴν νέαν πατρίδα.

Ὡς ἐκτελοῦντας τὴν πραγματοποιήσιν τοιούτων στόλων ἡ *πομπῶν* δυνάμεθα, νομίζω, νὰ χαρακτηρίσωμεν τοὺς Ἑρετριεῖς. Αἱ πηγαὶ βεβαίως εἶναι λίαν σιωπηραὶ ἀλλ' ἡ ναυτικὴ ἰσχὺς τῆς Ἑρετρίας, τὴν ὁποίαν διδάσκει ἐπίσης ἐντόνως ἡ εἰς τὸν ἀποικισμὸν ζωηρὰ αὐτῆς συμμετοχὴ, εἶναι λίαν χαρακτηριστικὴ ὡς πρὸς τοῦτο.

Ὑποτίθεται συνήθως³ ὅτι κατὰ τὴν πρὸς Δυσμὰς κυρίως ἀρχαιοτάτην ἀποικιακὴν ἐξάπλωσιν τῆς Εὐβοίας τὸ ναυτικὸν τῆς Χαλκίδος καὶ τῆς Ἑρετρίας, ἀπὸ κοινοῦ, εἶχεν ὑπάρξει κυρία πρὸς τοῦτο αἰτία, ὅτι δὲ ἐξερευνητικὰ ταξίδια Χαλκιδέων θαλασσοπόρων εἶχον προηγηθῇ τῆς καθ'αυτὸ ἀποικιακῆς κινήσεως, ὅτι δέ, τέλος, ἡ συνεργασία Χαλκίδος καὶ Ἑρετρίας διεκόπη ἔνεκα τοῦ περὶ τοῦ Ἀηλαντίου πεδίου πολέμου, ὅστις θεωρεῖται ὅτι ἤρχισεν ἤδη κατὰ τὸν 8^{ον} π.Χ. αἰ.⁴ Βεβαίως δὲ καὶ αἱ ἄλλαι Εὐβοϊκαὶ πόλεις δὲν εἶχον μείνει ἀμέτοχοι εἰς τὴν κίνησιν ταύτην. Ὁ Ἰσοκράτης⁵ εἶχε παρατηρήσει ἐν

ἐξ Ἰταλίας εἰς τὴν Ἑλλάδα, τὴν ὁποίαν ὑποθέτει ὁ BERRARD, αὐτ. 504, σημ. 5, 505 δὲν αἶρει τὴν μοναδικότητα τοῦ παραδείγματος.

1 H. BERVE, Gr. Gesch. I, 113. Πρβ. τὴν διήγησιν τοῦ ΗΡΟΔΟΤΟΥ I 94 διὰ τὸν πλοῦν τῶν Λυδῶν εἰς ΤΥΡ ΣΗΝΙᾶν (Ἑτρούριαν): *Λαχόντας δὲ αὐτῶν τοὺς ἑτέρους ἐξίεναι ἐκ τῆς χώρας καταβῆναι ἐς Σμύρνην καὶ*

μηχανήσασθαι πλοῖα, ἐς τὰ ἐσθιμένους τὰ πάντα..., ἀποπλέειν κατὰ βίον τε καὶ γῆς ζήτησιν.

2 Βλ. π.χ. BUSOLT, Gr. Staatskunde², 174.

3 Βλ. κατωτ. σ. 15 κέ.

4 Βλ. σ. 1 σημ. 2. Πρβ. καὶ J. BÉRARD, L'expansion et la colonisation grecques, 1960, 66 κέ.

5 ΙΣΟΚΡ. IV 108.

τῷ Παναγνυρικῷ περὶ τῆς Εὐβοίας ὅτι : *πρὸς τὴν ἀρχὴν τὴν τῆς θαλάσσης εὐφυῶς εἶχε καὶ τὴν ἄλλην ἀρετὴν ἀπασῶν τῶν νήσων διέφερε.* Ἀλλὰ κατὰ τοὺς προώιμους Ἑλληνικοὺς αἰῶνας τὴν ἀρχὴν τῆς θαλάσσης ἡ Ἑρέτρια κατεῖχε πρώτη ἐκ πασῶν τῶν Εὐβοϊκῶν πόλεων.

Ὁ Νεῶν κατάλογος διδάσκει τὴν κοινήν, ὥς μιᾶς ἐνότητος ἐμφάνισιν τῶν Εὐβοϊκῶν πόλεων, Β 536 κέ.

*Οἱ δ' Εὐβοίαν ἔχον μένεα πνείοντες Ἄβαντες,
Χαλκίδα τ' Εἰρετριάν τε πολυστάφυλόν θ' Ἰστίαϊαν
Κήρινθόν τ' ἔφαλον Δίου τ' αἰπὸν πτολίεθρον,
οἳ τε Κάρυστον ἔχον ἡδ' οἳ Στόρα ναιετάεσκον,
τῶν αὖθ' ἡγεμόνευ' Ἐλεφήνωρ¹, ὅζος Ἄρηος,
Χαλκωδοντιάδης, μεγαθύμων ἀρχὸς Ἀβάντων.*

Οἱ Ἄβαντες ὥς ἔθνος, κατοικοῦντες τὴν Εὐβοίαν—οὐχὶ δ' ἐκάστη τῶν πόλεων ὡς ἰδιαίτερα πολιτικὴ μονὰς—μετέχουν εἰς τὴν ἐκστρατείαν κατὰ τῆς Τροίας. Τοῦτο ἀποτελεῖ βεβαίως μίαν καιρίαν διαφορὰν τοῦ κόσμου τῶν Ἀχαιῶν ἀπὸ τοῦ Ἑλληνικοῦ κόσμου, ὥς οὗτος διεμορφώθη ἀπὸ τοῦ 8^{ου} περίπου αἰῶνος καὶ ἐξῆς.

Ἐν ἀκολουθίᾳ τῆς Ὀμηρικῆς - Ἀχαιϊκῆς ταύτης ἀντιλήψεως ὀνομάζει καὶ ὁ εἰς Ἀπόλλωνα Ὀμηρικὸς Ὕμνος, στ. 31, τὴν Εὐβοίαν *ναυσικλειτὴν*. Ἀλλὰ βεβαίως οὐχὶ πᾶσαι αἱ πόλεις τῆς Εὐβοίας ἦσαν ἐξ ἴσου ναυσικλειταί. Χρησιμοποιεῖται δὲ γενικῶς τὸ ὄνομα τῆς ὅλης νήσου ἐν συνεχείᾳ τῆς μυκηναϊκῆς πολιτικῆς ἐνότητος αὐτῆς ὡς χώρας τῶν Ἀβάντων.

Ἐν προσφάτῳ μελέτῃ μου², ἐνθα προσπαθῶ νὰ ἀνεύρω τὰ στοιχεῖα τὰ ἐνώνοντα τὴν ποίησιν τοῦ Ἀρχιλόχου πρὸς τὴν ὅλην τέχνην τῆς Πάρου καὶ τὰ γνωρίσματα τῆς προσωπικότητος τοῦ Παρίου ποιητοῦ πρὸς τὴν πόλιν τῆς Πάρου, εἶχον τὴν εὐκαιρίαν νὰ διαπιστώσω πόσον κεφαλαιώδους σημασίας εἶναι ἡ παρατήρησις τοῦ Θουκυδίδου ὅτι ἡ Ἑλλάς κατὰ μὲν τὰ Τρωικὰ³ *κοινῇ εἰργάσατο* ἐν μέγα ἔργον, ἐνῶ μετὰ ταῦτα ἐμφανίζεται *ζῶσα ἀτολμοτέρα κατὰ πόλεις*⁴ ὥστε *μήτε κοινῇ φανερόν μηδὲν κατεργάζεσθαι*.

Ἡ κοινὴ αὕτη ἐμφάνισις τῆς Ἑλλάδος κατὰ τοὺς μυκηναϊκοὺς χρόνους ὀφείλεται εἰς τὴν διάφορον πολιτικὴν διάρθρωσιν: τὰ ἔθνη ἀποτελοῦν τὰ συστατικὰ στοιχεῖα τοῦ συνόλου, ὅπερ ἡμεῖς ὀνομάζομεν Μυκηναϊκὴν Ἑλλάδα. Κατὰ τὸν 9^{ον}-8^{ον} περίπου π.Χ. αἰ. διασπᾶται ἡ κατὰ ἔθνη διάρθρωσις καὶ ἡ πόλις ἐμφανίζεται ὡς ἡ πολιτικὴ αὐτάρκης ἐνότης. Ἡ δημιουργία τῆς πόλεως ἀποτελεῖ οὐσιώδη ἀλλαγὴν. Τοὺς πολίτας ἐνώνει τὴν ὥρᾳ ἡ κοινὴ αὐτῶν ἀπὸ τῆς πόλεως ἐξάρτησις - ὅχι ὁ συγγενικὸς δεσμὸς κοινῆς καταγωγῆς. Ἡ πόλις γίνεται κτῆμα τῶν πολιτῶν, ἐνῶ παλαιότερον ἦτο κτῆμα τοῦ βασιλέως, ὅστις διώκει τὸ ἔθνος, δυνάμεθα δὲ δικαίως νὰ ἰσχυριζώμεθα ὅτι ἡ δημιουργία καὶ ἡ ἐμφάνισις τῆς πόλεως δὲν συνεβιβάζετο μὲ τὴν ἰδέαν τῆς βασιλείας. Ἡ πόλις δηλαδὴ

1 Κατὰ τὸν ΗΣΙΟΔΟΝ ἀπ 96 οὗτος ἦτο μετὰ τῶν μνηστήρων τῆς Ἑλένης, ἐπιστρέφων ἐκ Τροίας θεωρεῖται ὅτι ὄκισε τὸν Ὀρίκον, βλ. κατωτ. σ. 19.

2 Archilochos und Paros ἐν Entretiens Hardt X, 1964, 40 κέ.

3 ΘΟΥΚΥΔΙΔΗΣ I 3. 1: *Πρὸ γὰρ τῶν Τρωικῶν οὐδὲν*

φαίνεται πρότερον κοινῇ ἐργασαμένη ἡ Ἑλλάς.

4 ΘΟΥΚΥΔΙΔΗΣ I 17: *Οὕτω πανταχόθεν ἡ Ἑλλάς ἐπὶ πολλὸν χρόνον [=μετὰ τῶν Τρωικῶν καὶ τῶν Μηδικῶν] κατεῖχετο μήτε κοινῇ φανερόν μηδὲν κατεργάζεσθαι, κατὰ πόλεις τε ἀτολμοτέρα εἶναι.*

ὡς πολιτικὴ ἔννοια δὲν ἀποτελεῖ περαιτέρω ἀνάπτυξιν τῆς κατὰ κώμας ἢ δήμους οἰκῆσεως ἀλλὰ τὴν νέαν μορφήν, ἡ ὁποία ἀντικαθιστᾷ τὴν κατὰ ἔθνη διάκρισιν.

Οὕτω ἡ κατὰ ἔθνη διάκρισις ἢ εὐρισκομένη ἐν τῷ Νεῶν καταλόγῳ ἀντιπροσωπεύει τὸ παλαιὸν βασιλικὸν καθεστῶς, ἐνῶ ἡ πόλις καταργοῦσα τοὺς βασιλεῖς αἴρει συγχρόνως καὶ τὴν κατὰ ἔθνη διαίρεσιν, ἣτις ἐπιβιώνει ἐν τῇ ἐσωτερικῇ μόνον διαρθρώσει τῆς πόλεως διὰ τῆς ὀνομασίας φυλῶν ἢ ἄλλων μικροτέρων πολιτικῶν ἐνοτήτων δι' ὀνομάτων τῶν παλαιῶν ἐθνῶν· οἱ Ἀβαντες π.χ. ἐπέζησαν ἐν τῇ Ἀβαντίδι φυλῇ τῆς Χαλκίδος. Διὸ καί, ὡς ἔχει ὀρθῶς παρατηρηθῇ¹, ἡ κατὰ φυλὰς—καὶ τὰς ὑποδιαίρεσεις αὐτῶν—διάρθρωσις τῆς πόλεως εἶναι ἄγνωστος εἰς τὴν παλαιότεραν κατὰ ἔθνη πολιτικὴν διαίρεσιν τῶν Ἑλλήνων, ἐξ οὗ καί, ἀκόμη καὶ κατὰ τοὺς ἱστορικοὺς χρόνους, οἱ κατὰ ἔθνη ζῶντες Ἑλλήνες δὲν εἶχον διάκρισιν κατὰ φυλὰς.

Εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ ἀποικισμοῦ² ὅστις ἤρχισεν, ὡς κοινῶς πιστεύεται³, αἰφνιδίως καί, κατὰ τὰ φαινόμενα, ἄνευ σαφῶς διακρινομένων προβαθμίδων περὶ τὰ μέσα τοῦ 8^{ου} π.Χ. αἰ., ἱστορίαν δέ, ἡ ὁποία μᾶς ἐνδιαφέρει ἰδιαιτέρως ἐνταῦθα, δυνάμεθα, νομίζω, νὰ ἐπανεύρωμεν τὴν διάκρισιν τῶν ἐθνῶν ἀπὸ τῶν πόλεων εἰς τὸ γεγονὸς ὅτι ὁ δευτερός οὗτος καλούμενος ἀποικισμὸς ἐκπορεύεται ἀπὸ τῶν πόλεων, ἐνῶ ὁ παλαιότερος, ὁ τοῦ τέλους τῆς μυκηναϊκῆς ἐποχῆς ἦτοι ἡ καλουμένη συνήθως ἰωνικὴ ἀποικία ἦτο ἀκόμη ἐν κίνημα τῶν ἐθνῶν· ἦτο αὕτη μετανάστευσις ἐθνῶν, εὐλογώτατα δὲ θεωρεῖται ὅτι εἰς τὴν νέαν πατρίδα οἱ ἐν Ἰωνίᾳ ἀποικοὶ τῆς στρωφῆς τῆς 2^{ας} πρὸς τὴν 1^{ην} π.Χ. χιλιετηρίδα ἐδημιούργησαν τὰς πόλεις⁴.

Ἐν παράδειγμα τῆς τοιαύτης διαφορᾶς μεταξὺ τοῦ πρώτου, τοῦ τῆς ὑστερομυκηναϊκῆς καὶ τοῦ δευτέρου, τοῦ τῆς ὑστερογεωμετρικῆς δηλαδὴ ἐποχῆς, ἀποικισμοῦ εἶναι π.χ. ἡ πληροφορία ὅτι Ἀβαντες ἐκ τῆς Εὐβοίας ἐπέφικσαν κατὰ τὴν πρώτην μετανάστευσιν τὴν Χίον⁵. Οἱ Εὐβοεῖς οὗτοι μὴ ὑπαρχούσης τότε τῆς πόλεως ὡς πολιτικῆς μονάδος εἶναι εὐνόητον νὰ μὴ χαρακτηρίζωνται ὡς προερχόμενοι ἀπὸ τῆς δεῖνος ἢ δεῖνος πόλεως, ὡς συνέβη κατὰ τὸν ἀποικισμὸν τοῦ 8^{ου} κέ. αἰ. Ἀργότερον ὁμως, ὅτε ἡ ἐθνικὴ καταγωγὴ δὲν ἐσήμαινε τίποτε πλέον, οἱ «Ἀβαντες» ἐνεθυμήθησαν τὰς πόλεις εἰς ἃς

1 K. LATTE, RE XX 1 (1941), στ. 995.

2 Πάντοτε ἰσχύει ἡ παρατήρησις τοῦ BELOCH I 1², 232: «Die näheren Umstände, unter denen die Gründung erfolgt war, sind bei allen Kolonien, die über das VI. Jahrh. hinausgehen, in das Dunkel gehüllt». Ἀλλ' ὅπωςδὴποτε κατανοοῦμεν ὠρισμένας προϋποθέσεις. Πρβ. ἰδίᾳ BELOCH, αὐτ. H. BERVÉ, ἔ.ἀ. 111 καὶ SCHADEWALDT, ἔ.ἀ. 111 Ὁ BERTSON, ἔ.ἀ. 82, παρατηρεῖ ὅτι ἡ πρωτοβουλία τῆς ἀποστολῆς ἀποικίας ἀνήκεν εἰς τὰς πόλεις ἢ εἰς ὠρισμένας ομάδας ἐντὸς τῆς πόλεως. Εἰς τὰς Ἀχαικὰς ἀποικίας τῆς Δύσεως (Σύβαρις, Κρότων κλπ.) δὲν γίνεται λόγος περὶ πόλεων ἀκριβῶς διότι εἰς τὴν Ἀχαιαν αἱ ὑπάρχουσαι πόλεις δὲν εἶχον ὠριμάσει ἐν τῇ ἐννοίᾳ τῆς πολιτικῆς μονάδος τῆς πόλεως—κράτους. Πρβ. κατ. 15 σημ. 3. Ὁ H. SCHAEFER, ἔ.ἀ. 377 κέ. θεωρεῖ τὸν ἀποικισμὸν τοῦ 8^{ου} αἰ. καὶ ἐξῆς ὡς φαινόμενον ὀφειλόμενον εἰς τὸ σημαντικώτατον γεγο-

νὸς τῆς διαλύσεως τῆς πατριαρχικῆς βασιλείας ὑπὸ τῆς ἀναπτυχθείσης ἀριστοκρατίας: Τὴν πρωτοβουλίαν τῶν ἀποικίων ἀνέλαβον οἱ εὐγενεῖς, ἀφοῦ κατέλαβον τὴν ἐξουσίαν. Ἀλλὰ κατὰ ῥησις τῆς βασιλείας καὶ δημιουργία τῆς πόλεως εἶναι ταυτόσημα γεγονότα. Διότι μὲ τὴν διάλυσιν τῆς βασιλείας ἡ κυριότης τῆς πόλεως μεταβαίνει ἀπὸ τοῦ βασιλέως εἰς τοὺς πολίτας, τοῦτο δὲ εἶναι τὸ δημιουργῆσαν τὴν νέαν ἔννοιαν τῆς πόλεως. Ὅπωςδὴποτε ἡ ἀμεσώτερα σύνδεσις τοῦ ἀποικισμοῦ μὲ τὴν δημιουργίαν τῆς Ἑλληνικῆς πόλεως δεικνύει σαφέστερον τὸν χαρακτήρα τοῦ ἀποικισμοῦ, ὅστις βεβαίως συνδέεται μὲ τὰς νέας δημιουργηθείσας τότε πολιτικὰς καὶ λοιπὰς συνθήκας.

3 H. SCHAEFER, ἔ.ἀ. 363.

4 BERTSON, ἔ.ἀ. 53.

5 ΠΑΥΣ. VII 4. 8 - 9. Περὶ Ἀβάντων GREYER, σ. 19 κέ.

ἀνῆκον. Οὕτω οἱ ἀναφερόμενοι παρὰ τὰς Ἑρυνθράς, ἀπέναντι τῆς Χίου, *Χαλκιδεῖς* ἦσαν ἀναμφιβόλως παλαιοὶ Ἀβαντες, ὁμοίως δὲ καὶ ὁ βασιλεὺς τῆς Χίου *Ἀμφικλος*¹ θεωρούμενος Ἰστιαεὺς ἦτο τῷ ὄντι εἰς τῶν Ἀβάντων οἰκιστῶν. Εἰς παλαιούς Ἀβαντας ἀντιστοιχεῖ καὶ ἡ *χιλιαστὴς ἢ Χαλκιδέων* ἢ ἀπαντῶσα ἐν Χίῳ (;)².

Εἰς τὰς ἀποικίας τῆς Μεγάλης Ἑλλάδος βλέπομεν ἀκόμη τὴν διάκρισιν ταύτην μεταξὺ ἐθνῶν καὶ πόλεων. Αἱ πόλεις Σύβαρις, Κρότων Μεταπόντιον χαρακτηρίζονται ὡς ἀποικίαι τῶν Ἀχαιῶν, χωρὶς νὰ ἔχῃ ἰδιαιτέραν σημασίαν ἢ ἐνίοτε ἀναφερομένη ἀπὸ ὠρισμένης Ἀχαικῆς πόλεως καταγωγῇ τῶν οἰκιστῶν. Οἱ Λοκροὶ προδίδουσιν ἐπίσης διὰ τοῦ ὀνόματός των τὴν ἐθνικὴν των ὀργάνωσιν. Ὁ λόγος εἶναι βεβαίως ὅτι καὶ οἱ Λοκροὶ δὲν ἀνέπτυξαν τὴν ἐννοίαν τῆς πόλεως - κράτους, ἀλλὰ διετήρησαν τὸν παλαιὸν ἐθνικὸν δεσμόν³ καὶ κατὰ τοὺς ἱστορικοὺς χρόνους.

Τὸ γεγονός ὅτι οἱ Εὐβοεῖς εἶναι μεταξὺ τῶν πρώτων τῶν ἀναλαβόντων τὸν δεύτερον ἀποικισμόν⁴ ἐν συνδυασμῷ πρὸς τὰς εἰδήσεις ὅτι πλείονες Εὐβοῖκαὶ πόλεις ἔστελ-

1 GEYER, 43, σημ. 2. Περὶ τῆς παρὰ τὰς Ἑρυνθράς Χαλκίδος, βλ. ΣΤΡΑΒΩΝ XIV 1.31, c. 644. ΠΑΥΣΑΝΙΑΣ VII 5, 12: *Ἑρυνθραίοις δὲ ἔστι μὲν χώρα Χαλκίς, ἀπ' ἧς καὶ τῶν φυλῶν σφισι ἡ τρίτη τὸ ὄνομα ἔσχηκε*. Πρβ. E. SZANTO, Die griech. Phylen, Sitzb. d. Ak. Wien 144, 5 (1901), σ. 60/61. Ἡδὲ ὁ DÜMMLER παρὰ STUDNICZKA, Kyrene, 18 (=Kl. Schriften II 243 κέ.), πρβ. SAKELLARIOU, La migration ionienne, 186 σημ. 3, εἶχεν ὑποθέσει ὅτι ὁ Ἀμφικλος ἦτο ὁ ἀρχηγὸς τῶν Ἀβάντων: ἡ παρὰ ΠΑΥΣΑΝΙΑΙ VII 4,8 πληροφορία περὶ τῶν ἐν Χίῳ Ἀβάντων ἔχει οὕτω: *Ἰωνι δὲ... ἐστὶν εἰρημένη... ἀνὰ χρόνον δὲ καὶ Οἰνοπίωνα εἰς τὴν Χίον κατὰραι ναυσὶν ἐκ Κρήτης... ἀφίκοντο δὲ καὶ Κᾶρες εἰς τὴν νῆσον ἐπὶ τῆς Οἰνοπίωνος βασιλείας καὶ Ἀβαντες ἐξ Εὐβοίας*. Οἰνοπίωνος δὲ καὶ τῶν παίδων ἔλαβεν ὕστερον *Ἀμφικλος τὴν ἀρχὴν*: ἀφίκετο δὲ ἐξ Ἰστιαίας ὁ Ἀμφικλος τῆς ἐν Εὐβοίᾳ κατὰ μάντευμα ἐκ Δελφῶν. *Ἐκτωρ δὲ ἀπὸ Ἀμφίκλου τετάρτη γενεᾷ—βασιλείαν γὰρ ἔσχε καὶ οὗτος—ἐπολέμησεν Ἀβάντων καὶ Καρῶν...* Οἱ Ἀβαντες ἀνήκουν εἰς ὅλην τὴν Εὐβοίαν, ὡς διδάσκει ὁ Νεῶν κατάλογος, ὥστε οὐδεὶς ἀναφερόμενος εἰς τοὺς ἐπικοὺς ἀκόμη χρόνους θὰ ἦτο δυνατόν νὰ διαχωρίσῃ τοὺς Ἰστιαεῖς ἀπὸ τῶν Ἀβάντων, ἀποὺ μάλιστα ἡ ἀφίξις τῶν Ἀβάντων γίνεται ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Οἰνοπίωνος, ὁ δὲ Ἀμφικλος παραλαμβάνει τὴν βασιλείαν μετὰ τὸν Οἰνοπίωνα. Ὅτι ὁ Ἀμφικλος ἦλθεν ὡς ἀρχηγὸς τῶν Ἀβάντων—ἐθεωρεῖτο δηλ. ὅτι ἦλθεν οὕτω—δεικνύει προφανῶς τὸ γεγονός ὅτι ἐξήγησε μάντευμα ἐκ Δελφῶν. Τοῦτο ἐξήτουν—προφανῶς ἐδῶ πρόκειται ἀναχρονισμός—οἱ ἀρχηγοὶ τῶν ἀποικίων πρὶν ἐκπλεύσουν. Τοιαύτη ἦτο ἀσφαλῶς ἡ ἐννοία τῶν γραφομένων τοῦ Ἰωνος ἐν τῇ Χίῳ Κτίσει. Ἐκ τῆς διηγήσεως τοῦ Πανσανίου δὲν εἶναι καὶ βέβαιον ὅτι ὁ Ἐκτωρ ἦτο τέταρτος ἀπόγονος τοῦ Ἀμφίκλου: ὁ τρόπος τῆς διηγήσεως μᾶλλον τὸ ἀποκλείει. Καὶ ὁ H. T. WADE-GER, The Poet of the Iliad, 6 θεωρεῖ τὸν Ἀμφικλον ὡς τὸν πρῶτον Ἑλληνικὴν βασιλείαν, ἀποχωρίζων οὕτω αὐτὸν ἀπὸ τῶν Ἀβάντων, τοὺς ὁποίους τάσσει μετὰ τῶν Κρη-

τῶν καὶ τῶν Καρῶν, ὡς προελληνικὸν προφανῶς φύλον. Ἐάν ὁμοῦς χωρίσωμεν μὲ τὸν τρόπον αὐτὸν τὸν ἐξ Εὐβοίας ἀποικισμόν εἰς δύο φάσεις, τὴν πρώτην τοῦ ἔθνους τῶν Ἀβάντων καὶ τὴν δευτέραν ἐκ τῶν πόλεων τῆς Ἰστιαίας καὶ τῆς Χαλκίδος, τότε ὁ Ἀμφικλος ἀνήκει εἰς τὸν δεύτερον, τὸν ἀπὸ τῶν πόλεων ἀποικισμόν, ἐνῶ σθεμνία πληροφορία οὐδὲ ἐνδείξεις ὑπάρχει, καθ' ὅσον γνωρίζω, ὅτι κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ νεωτέρου τούτου ἀποικισμοῦ ὑπάρχει ἐν ρεῦμα ἐκ Δυσιῶν (ἡπειρωτικῆς Ἑλλάδος, Εὐβοίας, Κυκλάδων) πρὸς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν καὶ τὰς πρὸ αὐτῆς νήσους. Ἐάν τὸ ἐξ Ἰστιαίας ρεῦμα εἶναι ἀσχετον πρὸς τοὺς Ἀβαντας, τότε καὶ οἱ Χαλκιδεῖς τῆς Χίου καὶ τῶν Ἑρυνθῶν ἀνήκουν εἰς τὸν δεύτερον ἀποικισμόν. Ἀλλ' ὁ τοιοῦτος διαχωρισμός δ' ὁ ἀποικιακῶν ρευμάτων ἐξ Εὐβοίας εἰς τὴν Χίον εἶναι καὶ καθ' ἑαυτὸν ἀπίθανος. Ὁ ΗΡΟΔΟΤΟΣ I 146 ἐκ τῆς Εὐβοίας ἀναφέρει μόνον Ἀβαντας μεταξὺ τῶν Ἰώνων.

2 ΠΑΣΠΑΤΗ, Χιακὸν Γλωσσάριον 402 ἀρ. 2. Ath. Mitt. 13, 1888, 175 ἀρ. 19. Ἡ ἐπιγραφὴ ἡ ἀναφέρουσα τὴν χιλιαστὴν τῶν Χαλκιδέων θεωρεῖται ὅτι μετεφέρθη εἰς Χίον ἐξ Ἑρυνθῶν. Ἐκ δύο προσφάτων μελετῶν, ἐν τῇ μιᾷ θεωρεῖται ὡς Χιακὴ, G. DUNST, Bemerkungen zu griech. Inschriften (=Sitzb. der Deutsch. Akad. d. Wiss. zu Berlin, Klasse für Sprachen... 1960, 1) 23 κέ., ἐν τῇ ἐτέρᾳ W. G. FORREST, BSA 55, 1960, 175 σημ. 12 ὡς Ἑρυνθραϊκὴ.

3 Πρβ. Προχείρως περὶ τῶν Ἀχαιῶν BUSOLT [-SWOBODA], 129, 147, 1532 σημ. 2 καὶ 3, περὶ τῶν Λοκρῶν, αὐτ. 155. Περὶ τῶν Ἀχαιῶν ἀποικίων BÉCARD, La colonisation², 140 κέ., τῶν Ἐπιζεφυρίων Λοκρῶν, αὐτ. 199 κέ.

4 Περὶ τοῦ ἀποικισμοῦ αἱ σημειωθῶν τὰ δύο πρόσφατα δημοσιεύματα: J. BÉCARD, L'expansion et la colonisation grecques jusqu'aux guerres médiques, Paris 1960 (βλ. H. BERVE ἐν Gnomon 36, 1944, 95 κέ.) καὶ ἡ μνημονευθεῖσα ἡδὴ μελέτη τοῦ H. SCHAEFER, Eigenart und Wesenszüge der griechischen

λον ἀπὸ κοινοῦ μίαν ἀποικίαν θὰ ἠδύνατο νὰ ὀδηγήσῃ εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ Εὐβοϊκοῦ ἀποικισμοῦ συντελεῖται ἡ μεταβολὴ τῆς μεταναστεύσεως ἐθνῶν εἰς ἀποικίας στελλομένας ἀπὸ πόλεων. Προχωρῶν τις ἀκόμη περαιτέρω θὰ ἠδύνατο νὰ θέσῃ τὸ ἐρώτημα μήπως ὁ περὶ τοῦ Ληλαντίου πεδίου πόλεμος ἀποτελεῖ μίαν ἐκδήλωσιν τοῦ ἀγῶνος μεταξὺ τοῦ παλαιοῦ κόσμου τῶν ἐθνῶν καὶ τοῦ νέου κόσμου τῆς πόλεως. Ἡ ἀπόκρισις εἰς τὸ ἐρώτημα τοῦτο θὰ πρέπει νὰ εἶναι καταφατική, ὥς τοῦλάχιστον ἐμφαίνεται ἐκ τῶν εἰδήσεων τῶν σχετικῶν πρὸς τὰ ὅπλα τὰ ὅποια κατὰ κοινήν συμφωνίαν μετεχειρίσθησαν κατὰ τὸν πόλεμον ἐκεῖνον¹. Ὁ ἀποκλεισμός τῶν *τηλεβόλων*² ἤτοι τῶν ὅπλων τῆς νέας ἐποχῆς σημαίνει τὴν συντηρητικότητα τῶν μὲ τὴν παλαιὰν ἀκόμη τάξιν συνηθισμένων *δορικλειπτῶν δεσποτῶν* τῆς Εὐβοίας. Ὅπωςδὴποτε δὲ καὶ ὥς ἀγῶν Ἀριστοκρατικῶν πρὸς Δημοκρατικούς ἔχει ἤδη πρὸ μακροῦ χαρακτηρισθῇ ὁ πόλεμος οὗτος³.

Ἐπὶ τοῦ παρόντος δὲν δυνάμεθα νὰ προχωρήσωμεν εἰς τὸ ἐρώτημα τοῦτο. Ἀντιθέτως δὲ πρὸς τὰς πληροφορίας τὰς ὁποίας ἔχομεν διὰ τὸν πρὸς Ἀνατολὰς πρῶτον ἀποικισμόν, ἔνθα ἡ φυλετικὴ καταγωγὴ χαρακτηρίζει τοὺς μεταναστεύοντας, κατὰ τὸν δεῦτερον ἀποικισμόν εἶναι πάντοτε σαφὴς εἰς τὰς διασωθείσας πληροφορίας ἡ διάκρισις τῶν πόλεων ἀπὸ τῶν ὁποίων ἐστέλλοντο αἱ ἀποικίαι παρὰ τὸν εἰς τὴν περίπτωσιν τῶν Ἀχαιῶν καὶ τῶν Λοκρῶν παρατηρούμενον ἀναχρονισμόν.

Εἰς τὴν Καμπανίαν παλαιότητα τῶν ἀποικιῶν, περὶ τὰ μέσα τοῦ ὀγδόου αἰῶνος ἢ ὀλίγον παλαιότερον ἰδρυθεῖσα εἶναι ἡ *Κύμη*⁴. Ὁ Στράβων⁵ γράφει περὶ αὐτῆς τὰ γνωστὰ ταῦτα: *Οἱ δὲ τὸν σιόλον ἄγοντες, Ἰπποκλῆς ὁ Κυμαῖος καὶ Μεγασθένης ὁ Χαλκιδεύς, διωμολογήσαντο πρὸς σφᾶς αὐτούς, τῶν μὲν (δηλ. τῶν Χαλκιδέων) [τὴν] ἀποικ-*

Kolonisation ἐν Probleme der Alten Geschichte 1963, 362 κέ. [ἀρχικῶς ἐν Heidelberger Jahrbücher 4, 1960, 77 κέ.]. Διὰ τὴν ἑναρξιν τοῦ ἀποικισμοῦ τῶν ἱστορικῶν χρόνων μὲ τοὺς Εὐβοεῖς BÉCARD, ἔ.ἀ. σ. 64: «Durant la première partie du VIIIe siècle Eretrie et Chalcis en Eubée, parviennent à l'apogée de leur puissance et sont, de ce fait, les deux principaux centres de l'expansion colonisatrice». Ὁμοίως ὁ DUNBABIN, The Western Greeks, 6: «It was a combined effort of many cities of Euboea, no doubt under the joint direction of Khalkis and Eretria...». Βλ. καὶ τὸ ἄρθρον τοῦ W. SCHADEWALDT, Homer und sein Jahrhundert, ἐν Das neue Bild der Antike, I σ. 51-90, ἰδίως σ. 68 κέ.=Von Homers Welt und Werk², Stuttgart 1948, σ. 105 κέ. Διὰ τὸν ἀποικισμόν εἰς τὴν Δύσιν κεφαλαιώδη εἶναι τὰ ἔργα τοῦ DUNBABIN, The Western Greeks, Oxford 1948, καὶ τοῦ J. BÉCARD, La colonisation grecque de l'Italie méridionale et de la Sicile dans l'antiquité², Paris 1957. Ἐπίσης βλ. καὶ τὰς γενικὰς ἱστορίας: BUSOLT I², 364 κέ. BELOCH I I², 229 κέ. καὶ 2², 218 κέ. GLOTZ I, 153 κέ. CAH III 631 κέ. (J. L. MYRES). BERVE I, 111 κέ. BENGTSON, 80 κέ.

1 Ὁ HELBIG, πρβ. σ. 2, σημ. 0, ἐθεώρησε ὅτι ἡ φάλαγξ τῶν ὀπλιτῶν ἦτο ἤδη δημιουργημένη κατὰ τὸν πόλεμον τοῦτον.

2 Ποῖα εἶναι τὰ τηλεβόλα ὅπλα—ΣΤΡΑΒΩΝ X 1, 12 c. 448: *συνέθεντο ἐφ' οἷς συστήσονται τὸν ἀγῶνα*, δηλοῦ δὲ καὶ τοῦτο ἐν τῷ Ἀμαρυνθίῳ στήλῃ τις φράζουσα μὴ χρῆσθαι τηλεβόλοις—λέγει ὁ ΑΡΧΙΛΟΧΟΣ, ἀπ. 3 DIELL: *οὐ τοι πόλλ' ἐπὶ τόξα τανύσεται οὐδὲ θαμνεῖαι σφενδόνας...* Πρβ. H. L. LORIMER, BSA 42, 1947, 115 κέ.

3 Βλ. ED. MEYER, Gesch. d. Altert. III², 497, ὁ ὁποῖος ἐξάγει τοῦτο ἐκ τῆς παρὰ ΑΙΝΕΙΑΙ ΤΩΙ ΤΑΚΤΙΚΩΙ διηγήσεως—οἱ δημοκρατικοὶ φυγάδες ἀπὸ τῆς Ἐρετρίας, ἔνθα εἶχον καταφύγει, εἰσέρχονται εἰς τὴν Χαλκίδα διὰ τεχνάσματος καὶ κυριαρχοῦν—ἦν ἀναφέρει εἰς τὸν πόλεμον τοῦτον. Οὗτος πιστεύει, ὅτι ὁ πόλεμος εἰς τὸ τέλος συνεφύρθη πρὸς τοὺς ἀγῶνας τῶν τάξεων. Ἀνάλογον γνώμην εἶχεν ἐκφράσει ἤδη ὁ K. FR. HERMANN, Gesam. Aufs. (=Rhein. Mus. 1, 1831, 84 κέ.), 193 κέ.

4 ΣΤΡΑΒΩΝ V 4. 4 c. 243: *Κύμη Χαλκιδέων καὶ Κυμαίων παλαιότατον κτίσμα*· πασῶν γάρ ἐστι προσηλυτῶν τῶν τε Σικελικῶν καὶ τῶν Ἰταλιωτίδων. Ὅτι οἱ μετὰ τῶν Χαλκιδέων ὡς κτίσται μνημονεύμενοι Κυμαῖοι εἶναι οἱ ἐκ τῆς Εὐβοικῆς καὶ οὐχὶ τῆς Αἰολικῆς Κύμης θὰ ἔπρεπε νὰ εἶναι αὐτονόητον. Ὑπὲρ τῆς Αἰολικῆς Κύμης: A. R. BURN, JHS 49, 1929, 15 καὶ σημ. 11. Ἐπίσης DUNBABIN, 6 κέ. A. BLAKEWAY, BSA 33, 1932/33, 201 σημ. 1. Ὑπὲρ τῆς Εὐβοικῆς Κύμης τάσσεται ὁ J. BÉCARD², 48 κέ.

5 Βλ. V 4. 4, c. 243.

κίαν εἶναι τῶν δὲ τὴν ἐπωνυμίαν· ὅθεν νῦν μὲν προσαγορεύεται Κύμη, κτίσαι δ' αὐτὴν Χαλκιδεῖς δοκοῦσι.

Ἀνάλογος πρέπει νὰ θεωρηθῇ καὶ ἡ περίπτωση τῆς Νάξου, τῆς παλαιότητας τῶν ἐν Σικελίᾳ (734 π.Χ.) ἀποικίων: Ἑλλήνων δὲ πρῶτοι Χαλκιδεῖς ἐξ Εὐβοίας πλεύσαντες μετὰ Θουκλέους οἰκιστοῦ Νάξον ᾤκισαν μαρτυρεῖ ὁ Θουκυδίδης¹. Τὸ ὄνομα ὅμως τῆς Νάξου δυσκόλως ἐρμηνεύεται ἄνευ συμμετοχῆς καὶ Ναξίων, ἐκ τῆς νήσου τῶν Κυκλάδων, εἰς τὸν στόλον ἐκείνον· ἡ ἀναλογία πρὸς τὸ παράδειγμα τῆς Κύμης καθιστᾷ ταύτην ἀναμφίβολον· ἄλλως θὰ ἔπρεπε νὰ ἀμφισβητήσωμεν καὶ τὴν συμμετοχὴν τῶν Κυμαίων εἰς τὴν ἀποίκισιν τῆς Κύμης ἐν Καμπανίᾳ. Προκειμένου καὶ περὶ τῆς Νάξου, δυνάμεθα ἐπίσης νὰ ὑποθέσωμεν, ὡς καὶ περὶ τῆς Κύμης, ὅτι Χαλκιδεῖς καὶ Νάξιοι διωμολογήσαντο πρὸς σφᾶς αὐτοὺς τῶν μὲν ἀποικίαν εἶναι, τῶν δὲ τὴν ἐπωνυμίαν.

Ἀλλὰ καὶ θετικά πληροφορίαι περὶ τῆς συμμετοχῆς τῶν Ναξίων εἰς τὴν ἀποικίαν τῆς Σικελίας δὲν λείπουν. Κατὰ μαρτυρίαν τοῦ Ἑλλανίκου² μετεῖχον τοῦ στόλου Νάξιοι ὁμοίως ὅμως καὶ ὁ Ἔφορος³ μαρτυρεῖ ὅτι ἀνάμεικτον πλῆθος ἠκολούθησε τὸν Θεοκλέα: Ἀθηναίους μὲν μὴ πείσαι... Χαλκιδεῖς δὲ τοὺς ἐν Εὐβοίᾳ συχνοὺς παραλαβόντα καὶ τῶν Ἰώνων τινάς, ἔτι δὲ Δωριέων, <ὧν> οἱ πλείους ἦσαν Μεγαρεῖς πλεῦσαι. τοὺς μὲν οὖν Χαλκιδεῖς κτίσαι Νάξον, τοὺς δὲ Δωριεῖς Μέγαρα τὴν Ὑβλαν πρότερον καλουμένην. Θὰ ἦτο λίαν περιεργὸν ἂν οἱ Ἴωνες εἶχον ἐγκατασταθῇ μετὰ τῶν Δωριέων εἰς τὰ Μέγαρα καὶ οὐχὶ μετὰ τῶν Χαλκιδέων εἰς τὴν Νάξον, περιεργότερον δὲ ἀκόμη ἂν μὴ οἱ Ἴωνες οὗτοι τοῦ Ἐφόρου ἦσαν Νάξιοι⁴ μὲν, οὐχὶ δ' ἐκ τῆς Κυκλαδικῆς Νάξου!

Πρέπει νὰ σημειωθῇ ὅτι εἰς οὐδετέραν τῶν δύο παλαιότητας τούτων ἀποικίων διδουσιν οἱ Χαλκιδεῖς τὸ ὄνομα τῆς πόλεως αὐτῶν, ἐνῶ ἀλλαχοῦ⁵ τὸ εἶχον δώσει. Προτιμᾶται τὸ ὄνομα τῆς μικροτέρας τῶν συμμετεχουσῶν τῆς ἀποικίας πόλεως. Οἱ Μεγαρεῖς,

1 ΘΟΥΚΥΔΙΔΗΣ VI 3. 1. Γενικῶς J. BÉCARD, La colon.², 75 κέ., ὅστις δὲν δέχεται ὅτι ἡ ἐν Σικελίᾳ Νάξος σχετίζεται πρὸς τὴν νήσον τῶν Κυκλάδων ἄλλ' αἱ ἀμφιβολίαι αὐτοῦ εἶναι ἀστήρικτοι. Ἡ γνώμη ὅτι τὸ τοπωνύμιον Νάξος εἶναι σημιτικὸν καὶ ὅτι προϋπῆρχε τρόπον τινὰ ἐν Σικελίᾳ ἀποδεικνύεται ἐσφαλμένη, ἐφ' ὅσον, Νάξια, μικρὰ πόλις, ὑπάρχει παρὰ τὴν Μίλητον, βλ. τελευταῖον L. ROBERT ἐν REVUE Philol. 1936, 275 καὶ MÉRITT, WADE-GEY, Ath. Tribute Lists, I, 1939, 524, Glotta 32, 1953, 195. Ὡστε τὸ τοπωνύμιον εἶναι Καρικὸν καὶ ὄχι Σημιτικόν. Ἡ ἀπὸ κοινοῦ ἀποίκισις τῆς Σικελικῆς Νάξου ὑπὸ τῆς νήσου Νάξου καὶ τῆς Χαλκίδος εἶναι μία ἐπὶ πλέον ἀπόδειξις τοῦ στενοῦ δεσμοῦ τῶν δύο πόλεων. Πρβ. ὅσα σημειώσω εἰς τὰς ἐν σ. 2 σημ. 2 ἀναφερομένης ἐργασίας μου.

2 Βλέπε κατωτ. σημ. 4.

3 Παρὰ ΣΤΡΑΒΩΝΙ V 2. 12, c. 267.

4 Ἡ ἐρμηνεία τῆς μαρτυρίας τοῦ Ἑλλανίκου παρὰ ΣΤΕΦΑΝΩΙ ΒΥΖΑΝΤΙΩ ἐν λ. Χαλκίς: Θεοκλέης ἐκ Χαλκίδος μετὰ Χαλκιδέων καὶ Ναξίων ἐν Σικελίᾳ πόλεις ἐκτίσε ὡς καὶ ἡ τοῦ χωρίου τοῦ ΑΠΠΙΑΝΟΥ Ἑμφύλ. V 109, 455: ὁ δὲ Ἀρχηγέτης Ἀπόλλωνος ἀγαλμάτων ἐστιν, ὁ πρῶτον ἐστῆσαντο Ναξίων οἱ εἰς Σικελίαν ἀφικόμενοι, τὴν ὁποίαν δίδει ὁ BÉCARD², 79: ὅτι πρόκειται περὶ τῶν Ναξίων τῶν ἐν Σικελίᾳ ἄνευ σχέσεώς τινος πρὸς τοὺς τῆς νήσου Νάξου εἶναι καὶ γραμματικῶς ἀστήρικτος· ἡ φράσις μάλιστα τοῦ ΑΠΠΙΑΝΟΥ: Ναξίων οἱ εἰς Σικελίαν ἀφικόμενοι εἶναι ἀνεπίδεκτος ἐρμηνείας ἄλλης ἢ τῆς τῶν ἐκ τῆς Κυκλαδικῆς Νάξου μακρὰν τῆς πατρίδος τῶν εἰς τὴν Σικελίαν ἐχόντων τὴν κατοικίαν τῶν. Ὡς ἀποδείξεις τῆς σχέσεως τῶν δύο ὁμωνύμων, τῆς τε νήσου καὶ πόλεως τῶν Κυκλάδων καὶ τῆς ἐν Σικελίᾳ Νάξου θεωροῦνται ἡ ὁμοιότης τῶν νομισμάτων, R. CAHN, Die Münzen der sizilischen Stadt Naxos, 86 κέ., καὶ ἡ εἰς ἀμφοτέρας λατρεία τοῦ Διονύσου καὶ τοῦ Ἀπόλλωνος· βλ. DUNBABIN, 8.

5 Τὴν Αἰτωλικὴν Χαλκίδα π.χ. περὶ ἧς προχείρως RE III (1899), στ. 2089 ἐν λ. Chalkis, 6.

οί όποιοι επίσης, κατά την άνωτέρω πληροφορίαν του Έφ'όρου¹, ήκολούθησαν είς τόν αὐτόν στόλον τοὺς Χαλκιδεῖς ἔδωσαν τὸ ὄνομα τῆς πόλεως των είς τήν ἰδίαν αὐτῶν ἀποικίαν, τὰ Ὑβλαῖα Μέγαρα. Τὸ πρᾶγμα δὲν ἀλλάζει είς τήν οὐσίαν του καὶ ἐὰν δεχθῶμεν τήν διάφορον διήγησιν τοῦ Θουκυδίδου², ὁ ὁποῖος ἀναφέρει συμπολιτεῖαν τῶν Μεγαρέων καὶ Χαλκιδέων ἐν Λεοντίνοις.

Ὅπωςδὴποτε ἔχομεν τὰ παραδείγματα τινῶν ἐκ τῶν παλαιωτάτων ἀποικιῶν τῆς Δύσεως, αἱ ὁποῖαι ὀνομάζονται διὰ τοῦ ὀνόματος τῆς πεμψάσης πόλεως ἢ μιᾶς ἐκ πλειόνων πεμψασῶν. Μικρὰ ἀποικία τῶν Λεοντίνων ἀναφέρεται ὑπὸ τὸ ὄνομα Εὐβοία³. Μεταφορὰν ὀνόματος παρατηροῦμεν καὶ είς τήν περίπτωσιν τῆς Μεσσηνίας⁴, ἣτις ὁμως ὀνομάσθη οὕτω ἀργότερον, κατά τὰς ἀρχὰς τοῦ 5^{ου} αἰ. ὑπὸ τοῦ τυράννου Ἀναξίλα. Ἄς σημειωθῇ ὅτι κατά τήν ἴδρυσιν τῆς ἀποικίας ἐν Ζάγκλῃ, τῇ ὕστερον Μεσσηνίᾃ, ὑπῆρχον επίσης δύο οἰκισταὶ ὥς ἐν Κύμῃ τῆς Καμπανίας: καὶ οἰκισταί, Περιήρης καὶ Κραταιμένης ἐγένοντο αὐτῆς, ὁ μὲν ἀπὸ Κύμης, ὁ δὲ ἀπὸ Χαλκίδος κατά τήν μαρτυρίαν τοῦ Θουκυδίδου⁵. Ἡ Κύμη τῆς Αἰολίδος καὶ ἡ Σαλαμίς τῆς Κύπρου θὰ ἠδύναντο νὰ μνημονευθοῦν επίσης ὥς παραδείγματα τῆς μεταφυτεύσεως τοῦ ὀνόματος τῆς μητροπόλεως είς τήν ἀποικίαν.

Ἐκ τῆς ἐπισκοπῆσεως ταύτης γίνεται φανερόν ὅτι οἱ Χαλκιδεῖς οὐδέποτε στέλλουσιν ἀποικίαν μόνοι αὐτοί πάντοτε ὑπάρχουσι καὶ ἐκ μικροτέρας τινός—πλὴν προκειμένου περὶ τῆς Ἐρετριᾶς—πόλεως συνοικισταὶ οἵτινες, είς ὥρισμένας τοὐλάχιστον περιπτώσεις, δίδουσι τὸ ὄνομα αὐτῶν είς τήν ἀποικίαν.

Ἰδωμεν ἤδη ὁποία ὑπῆρξεν ἡ μετοχὴ τῶν Ἐρετριέων είς τήν πρὸς Δυσμὰς ἐξάπλωσιν τῶν Εὐβοέων⁶. Μανθάνομεν οὕτω ὅτι Ἐρετριεῖς ἐγκατεστάθησαν ἀπὸ κοινοῦ μετὰ τῶν Χαλκιδέων, πρὸ τοῦ ἀποικισμοῦ τῆς Κύμης, είς τήν ἀπέναντι ταύτης νῆσον Πιθηκούσας, ἣτις ὑπῆρξεν ὁ πρῶτος τόπος ἐγκαταστάσεως τῶν Εὐβοέων είς τήν Δύσιν. Μετ' ὀλίγον ἐκ τῆς νήσου ταύτης, τῆς σημερινῆς Ἰσχίας διεπεραιώθησαν είς τήν ἔναντι ἀκτὴν. Ὁ Στράβων⁸ λέγει ῥητῶς ὅτι οἰκισταὶ τῆς νήσου ἦσαν οἱ Ἐρετριεῖς

1 Παρά ΣΤΡΑΒΩΝΙ VI 2, 2, c. 246, F. JACOBY, Fr. Gr. Hist. II, 82, ἀπ. 137. Πρβ. καὶ BÉCARD², 110 κέ.

2 ΘΟΥΚΥΔΙΔΗΣ, VI, 4, 1-2.

3 ΣΤΡΑΒΩΝ VI 2, 6, c. 272. ΣΚΥΜΝΟΣ c. 287. Ὁ ΗΡΟΔΟΤΟΣ VII 156 ὀνομάζει Εὐβοέας τοὺς ἐν Σικελίᾳ, προφανῶς τοὺς κατοίκους τῆς πόλεως ταύτης Εὐβοίας· βλ. BÉCARD², 86 καὶ DUNBABIN, 128. Εὐβοία ἀναφέρεται καὶ ἐν Κερκύρᾳ ΣΤΡΑΒΩΝ X 1, 15, c. 449, ἀποικισθεῖση τὸ πρῶτον ὑπὸ τῶν Ἐρετριέων· ὁ BÉCARD, I 1², 247 σημ. 4, θεωρεῖ ὅτι τὸ τοπωνύμιον Εὐβοία προέρχεται ἐκ τῆς λατρείας τῆς Ἥρας καὶ δὲν σημαίνει ἐπομένως μεταφορὰν ἀπὸ μητροπόλεως είς ἀποικίαν. Τοῦ ὀνόματος τῆς Κύμης μεταφορὰν ἔχομεν καὶ είς τὸ ὄνομα τῆς αἰολικῆς Κύμης ἐκ τῆς Εὐβοικῆς, ὁμοίως καὶ είς τήν Σαλαμίνα τῆς Κύπρου.

4 DUNBABIN, 11 κέ., 396. BÉCARD, La colon.², 29, 101.

5 ΘΟΥΚΥΔΙΔΗΣ VI 4, 5-6.

6 BÉCARD², 39 κέ. Ἐνδιαφέρουσαι εἶναι αἱ παρατηρήσεις τοῦ J. L. MYRES ἐν CAH III, 650 κέ. βλ. σ. 11 σημ. 2.

Περὶ τοῦ τυχόν ἀρχικοῦ σκοποῦ τῶν Εὐβοέων, ἵνα διὰ τῆς ἐγκαταστάσεως είς τήν νῆσον Πιθηκοῦσαι καὶ τήν Κύμην διεισδύσουν είς τήν Ἐτρουρίαν πρβλ. H. SCHAEFER, ἔ.ἀ. 373 σημ. 4. Τοῦτο ἀρνεῖται προσφάτως ὁ R. M. COOK, Historia 11, 1962, 113 κέ. θεωρῶν ὅτι ὁ χαρακτήρ καὶ τῶν Πιθηκουσῶν καὶ τῆς Κύμης ἦτο ἀγροτικὸς καὶ ὄχι ἐμπορικὸς. Πιθανότερον εἶναι ὅτι αἱ ἀποικίαι ἐσκόπουν ἀμφοτέρων.

7 Περὶ τῶν ἀνασκαφῶν τῶν Πιθηκουσῶν: G. BUCHNER ἐν Atti e Memorie della Società Magna Grecia, N. S. 1, 1954, 11 κέ. Röm. Mitt. 60/61, 1953/54, 37 κέ. Rendiconti Acc. d. Lincei 1955 κέ. MÜLLER-KARPE, Vom Anfang Roms, 70. G. BUCHNER-RITTMANN, Origine e Passato dell'Isola d'Ischia, 1948. BÉCARD, Colon.², 283. Τὸ ὄνομα τῆς νήσου Πιθηκοῦσαι εἶναι σαφῆς μαρτυρία διηγήσεων, αἱ ὁποῖαι εἶχον συναφθῇ μὲ τήν περιοχὴν τῆς Δύσεως· πρβ. διὰ τὰς μυθικὰς νήσους τῶν πιθήκων E. BUSCHOR, Die Affen-Inseln, Ath. Mitt. 52, 1927, 230 κέ.

8 ΣΤΡΑΒΩΝ V 4, 9, c. 247.

μετὰ τῶν Χαλκιδέων, ἐνῶ Διονύσιος ὁ Ἀλικαρνασσεὺς¹ παρέχει τὴν εἴδησιν ὅτι οἰκίσται καὶ τῆς Κύμης ἦσαν οἱ Ἑρετρίεις ὁμοῦ μετὰ τῶν Χαλκιδέων.

Καθ' ὅσον γνωρίζω, δὲν ὑπάρχει καμμία ἄλλη εἴδησις περὶ ἐγκαταστάσεως τῶν Ἑρετριέων εἰς τὴν Νότιον Ἰταλίαν ἢ τὴν Σικελίαν: Μία ὀλιγοχρόνιος ἐγκατάστασις εἰς τὰς Πιθηκούσας καὶ μία ἀβεβαία, δευτερεύουσα δὲ συμμετοχὴ εἰς τὴν Κύμην εἶναι αἱ Ἑρετριακαὶ ἀποικίαι εἰς τὴν Δύσιν². Πιστεύεται ὅτι τὴν ἀδυναμίαν ταύτην τῆς ἐκεῖ μονίμου ἐγκαταστάσεως τῶν Ἑρετριέων ἐρμηνεύει ἢ μετὰ τὴν κτίσιν τῆς Κύμης ἔκρηξις τοῦ πολέμου περὶ τοῦ Ληλαντίου πεδίου, ὅστις διέκοψε τὴν περαιτέρω συνεργασίαν τῶν δύο ἡγεμονίδων πόλεων τῆς Εὐβοίας.

Μεταξὺ τῆς Ἡπειρωτικῆς Ἑλλάδος—ἃς εἴπωμεν τῆς Αἰτωλικῆς Χαλκίδος—καὶ τῆς Καμπανίας οὐδὲν ἔχνος εὐρίσκομεν³ τῆς διαβάσεως τῶν Χαλκιδέων. Ἀντιθέτως κατὰ μῆκος τοῦ δρόμου τούτου συναντῶμεν μόνον τοὺς Ἑρετρίεις.

Μοῖρα τοῦ πρὸς Δυσμὰς πλέοντος στόλου τῶν Κορινθίων, ὅστις ἔσχεν ὥς τέρμα τὴν κτίσιν τῶν Συρακουσῶν, ἀποσπασθεῖσα ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ Χαρικράτους ἀπόκισε τὴν Κέρκυραν. Ἐκεῖ ὅμως εἶχεν εὖρει ἐγκατεστημένους Ἑρετρίεις. Ὁ διηγούμενος τοῦτο Πλούταρχος⁴ σημειώνει: *Κέρκυραν τὴν νῆσον Ἑρετρίεις κατῴκουν Ὁ Χαρικράτους δὲ πλεύσαντος... ἐμβάντες εἰς τὰς ναῦς οἱ Ἑρετρίεις ἀπέπλευσαν οἴκαδε.*

Ἡ τελευταία αὕτη φράσις, *ἐμβάντες εἰς τὰς ναῦς*, δεικνύει μετὰ περισσῆς ἐναργείας ποῦ ἐστηρίζετο ἡ δύναμις τῶν Ἑρετριέων. Τὰ πλοῖα τῶν ἦσαν ἀναμφιβόλως πάντοτε πολλά, πάντοτε δὲ ἔτοιμα πρὸς πλοῦν διὰ τοὺς καταγομένους ἐκ τῆς Ἑρετρίας πόλεως. Ἐκ τῆς Κερκύρας ἐπέστρεψαν εἰς τὴν Ἑρέτριαν ἄλλ' οἱ Ἑρετρίεις ἡρνήθησαν νὰ τοὺς δεχθοῦν. Οὕτω ἀντὶ διὰ τοῦ νοτίου, ἐξηλθον τῶρα διὰ τοῦ βορείου πόρου τοῦ Εὐβοϊκοῦ πορθμοῦ καὶ πλεύσαντες εἰς τὸν μυχὸν τοῦ Θερμαϊκοῦ κόλπου ἵδρυσαν τὴν *Μεθώνην* εἰς τὴν Πιερίαν.

Ἀλλ' ἡ Κέρκυρα δὲν ἦτο ὁ μόνος σταθμὸς τῶν Ἑρετριέων. Ἡ ὅλη περιοχὴ τοῦ ΒΔ. ἄκρου τῆς Ἑλληνικῆς Χερσονήσου εἶχε προσελκύσει τὸ ἐνδιαφέρον τῶν Ἑρετριέων⁵. Τούτων δὲ μόνον, τῶν Ἑρετριέων, οὐχὶ πάντων τῶν Εὐβοέων, ἀποικία πρέπει νὰ θεωρηθῇ ὁ Ὠρεικός⁶, τὸ βορειότατον σημεῖον τῆς ἐπεκτάσεως αὐτῶν, εἰς τὴν μικρὰν νῆσον τῆς εἰσόδου τοῦ κόλπου τῆς Αὐλώνας. Ἡ παρατήρησις⁷ ὅτι «οἱ Εὐβοεῖς

1 Ῥωμ. Ἀρχ. VII 3. 1: *Κύμην τὴν ἐν Ὀπικοῖς Ἑλληνίδα πόλιν, ἣν Ἑρετρίεις τε καὶ Χαλκιδεῖς ἔκτισαν.*

2 Περὶ τῶν ἀποικιῶν τῆς Ἑρετρίας βλ. καὶ F. BILABEL, *Jonische Kolonisation*, 1920, 217 κέ.

3 BUSOLT, *Gr. Gesch.* I², 146.

4 ΠΛΟΥΤΑΡΧΟΣ Αἰτ. Ἑλλην. 11, p. 293 A-B. Σήμειον οὐδεὶς πλέον ἀμφιβάλλει διὰ τὸν ὑπὸ τῶν Ἑρετριέων πρῶτον ἀποικισμόν τῆς Κερκύρας SCHAEPFER, *ἐ.ἀ.* 374, σημ. 4. Πρὸς τὴν εἴδησιν εἶχεν ἀπιστήσῃ ὁ BELOCH, I 1², 247, σημ. 21 (πρβλ. ἀνωτ. σ. 18 σημ. 3). Ἀσφαλῶς πρὸς τὴν ἀνάμνησιν τοῦλάχιστον τῆς σχέσεως ταύτης δὲν εἶναι ἄσχετος ἡ παρὰ ΠΑΥΣΑΝΙΑΙ V 27. 9 εἴδησις: *βοῶν δὲ τῶν χαλκῶν ὁ μὲν Κερκυραίων, ὁ δὲ ἀνάθημα Ἑρετριέων, τέχνη δὲ Ἑρετριέως ἐστὶ Φιλησίον* ἢ σύναψις ἔχει γίνεσθαι πρὸ πολλοῦ. Περὶ τοῦ Φιλησίου καὶ τοῦ ἀναθήματος τούτου βλ. G. LIPPOLD, *RE* XIX

(1938), στ. 2157, 12. Τοῦ ἀναθήματος εὐρέθη ἡ ἐπιγραφή, *Inscr. von Olympia* ἀρ. 248: *Φιλέσιος ἐπέε | Ἑρετριῆς τῷ Δί. Εἶναι γνωστὸν πόσον οἱ Ἑρετρίεις τοῦ 5ου αἰ. ἦσαν μνήμονες τοῦ παρελθόντος φανερώσει ὁ ΗΡΟΔΟΤΟΣ V 99 καὶ ἡ παρ' αὐτοῖς ἀνάμνησις τῶν Παρίων καὶ τοῦ Ἀρχιλόχου, βλ. *Philologus* 100, 1956, 37. Διὰ τὴν βοῦν, κοινὴν εἰς τὰ νομίσματα τῆς Ἑρετρίας (ὡς καὶ ἄλλων Εὐβοϊκῶν πόλεων) καὶ τῆς Κερκύρας ὁ HEAD, *Hist. Numm.*², 362, παρατηρεῖ ὅτι εἶναι ἀσαφὲς ἐὰν οἱ Κερκυραῖοι τὴν παρέλαβον παρὰ τῶν Ἑρετριέων ἢ ἀλλαχόθεν.*

5 Βλ. R. L. BEAUMONT, *Greek Influence in the Adriatic Sea before the Fourth Century B.C.* ἐν *JHS* 56, 1936, 159 κέ.

6 BEAUMONT, *ἐ.ἀ.* 164 κέ. *CAH* III, 651.

7 BEAUMONT, *αὐτ.* 165.

ἦσαν ἔμποροι, ὅχι ἀγρόται, διὸ καὶ ἐγκατεστάθησαν ἐπὶ μιᾶς νήσου¹ εἰς τὸ νότιον κέρας τοῦ κόλπου τῆς Αὐλῶνος καὶ ὅχι εἰς τὴν [πλησίον] εὐφορον πεδιάδα» ἰσχύει διὰ τοὺς Ἑρετρίεις μόνον, ὅχι δὲ διὰ τοὺς Χαλκιδεῖς. Ἡ παράδοσις ἐθεώρει τὸν Ὠρικὸν ὡς κτίσμα τοῦ Ἐλεφήνορος καὶ τῶν Ἀβάντων ἐπιστρεφόντων ἐκ τῆς Τροίας. Ἡ Ἀβαν-τὶς χώρα μὲ τὸ ἄλλως ἄγνωστον Θρόνιον² ὡς πόλιν, ἦτο ἐπίσης Εὐβοϊκὴ κτίσις. Ὅτι αἱ ἐγκαταστάσεις αὗται εἰς τὰς ὁποίας ἡ παράδοσις ἀπέδιδε μίαν τόσον παλαιὰν ἱστορίαν ἀνήκον εἰς τὴν Ἑρέτριαν ἀποδεικνύει ὅχι μόνον ἡ ῥητὴ μνεία τῆς ἐγκαταστάσεως τῶν Ἑρετρίων εἰς τὴν Κέρκυραν ἀλλὰ καὶ ἡ εἰς τὴν ἀκραιὰν ταύτην περιοχὴν ἐμφάνισις ἐπίσης τῶν Παρίων³, τῶν ὁποίων τὴν σχέσιν πρὸς τὴν Ἑρέτριαν ἐτονίσσαμεν εἰς τὴν ἀρχὴν τῆς μελέτης ταύτης.

Ἡ μετάβασις ἀπὸ τῶν Ἀκροκεραυνίων εἰς τὸν Θερμαϊκὸν κόλπον συμφώνως πρὸς τὴν παρὰ τῷ Πλουτάρχῳ διήγησιν εἶτε, πιθανώτερον, ἡ σύγχρονος ἐγκατάστασις εἰς τὰς Ἰλλυρικὰς καὶ τὰς Θρακικὰς ἀκτὰς ἀποτελοῦσι σαφῶς μίαν προσπάθειαν ἐλέγχου ἐξ ἀμφοτέρων τῶν πλευρῶν τῶν ὁδῶν ἐπικοινωνίας τῆς Ἑλληνικῆς χερσονήσου πρὸς τὸν Βορρᾶν⁴.

Εἰς τὴν Χαλκιδικὴν ὁ ἀποικισμὸς ἐμφανίζεται ἐπίσης γενόμενος τῇ συμμετοχῇ ἀμφοτέρων τῶν πόλεων. Δυστυχῶς αἱ διασωθεῖσαι πληροφορίαι τῶν ἀρχαίων συγγραφέων καὶ ἡ μέχρι τοῦδε ἀδυναμία πρὸς ἀρχαιολογικὴν ἐξερεύνησιν τῶν ἀποικίων τῆς περιοχῆς ταύτης, ἐξερεύνησιν ἡ ὁποία θὰ εἶχε ἐξαιρετικὸν διαφέρον διὰ τὴν τόσον σημαντικὴν αὐτὴν περίοδον τῶν ἀρχῶν τῆς ἀναπτύξεως τοῦ Ἑλληνισμοῦ δὲν μᾶς ἐπιτρέπουν μίαν πλήρη γνωριμίαν τῆς ἱστορίας τοῦ Χαλκιδικοῦ ἀποικισμοῦ. Εἶναι δὲ γνωστὸν ὅτι ἡμφεσβητήθη ἀκόμη καὶ ἡ ἐκ τῆς Εὐβοϊκῆς Χαλκίδος προέλευσις τοῦ ὀνόματος Χαλκιδικῆ⁵. Καθὼς παρατηρεῖ ὁ J. W. MYRES⁶ αἱ ἀποικίαι αὗται τῆς Χαλκίδος ἔμειναν μακρὰν τῶν κυρίων ῥευμάτων τοῦ ἀποικισμοῦ καὶ τῶν ὁδῶν τοῦ ἐμπορίου καὶ διετήρησαν ἓνα πολὺ περισσότερον ἀγροτικὸν χαρακτῆρα ἢ αἱ ἄλλαι Ἑλληνικαὶ ἀποικίαι. Αἱ ἀποικίαι αὗται ἀναμειχθεῖσαι μὲ τοὺς βαρβάρους γείτονας, παρ' ὧν

1 ΠΛΙΝΙΟΣ Hist. Nat. II 204.

2 Ἡ πληροφορία τοῦ ΠΑΥΣΑΝΙΟΥ V 22. 3 δὲν ἐπιδέχεται ἀμφισβήτησιν ἡ ἐπιγραφὴ τοῦ ἀναθήματος τῶν Ἀπολλωνιατῶν, τὴν ὁποίαν ἀναφέρει, καὶ ἣτις ἔχει ἀνευρεθῆ ἐν Ὀλυμπίᾳ, Inschr. v. Olympia 692, μνημονεύει τὸ Θρόνιον καὶ τὴν Ἀβαντίδα, τὴν ὁποίαν κατὰ τὴν διήγησιν τοῦ ΠΑΥΣΑΝΙΟΥ εἶχον ἀποικίσει Λοκροὶ καὶ Ἀβαντες: σκεδασθεῖσων γὰρ Ἑλλήνων, ὡς ἐκομίζοντο ἐξ Ἰλίου, τῶν νεῶν, Λοκροὶ τε ἐκ Θρονίου τῆς ἐπὶ Βοαργίῳ ποταμῷ καὶ Ἀβαντες ἀπὸ Εὐβοίας ναυσὶν ὁκτὼ συναμφοτέροι πρὸς τὰ ὄρη κατηνέχθησαν τὰ Κεραύνια κτλ. ΠΑΥΣΑΝ. V 22. 4' πρβ. BEAUMONT, ἔ.ἀ. 169 κέ.

3 Τῶν Παρίων ἀρχαϊκὴ ἀποικία ἐν τῇ περιοχῇ ἦτο ἡ Ἀμφιάλη, BEAUMONT, ἔ.ἀ. 188 σημ. 201. Ἀσφαλῶς κατὰ τὸ 385/4 δὲν θὰ ἰδρύνετο ἡ Παριακὴ ἀποικία τῆς Φάρου εἰς τὴν περιοχὴν ἂν μὴ ὑπῆρχον παλαιοὶ δεσμοί. Περὶ Φάρου, BELOCH, Gr. Gesch. III 1², 118 κέ. L. ROBERT, Hellenica 11-12, 1960, 550 κέ. (μετὰ παλ. βιβλ.). Ἡ ἀνεύρεσις καὶ Κ υ κ λ α δ ι κ ῶ ν ὁστροάκων μεταξὺ τῶν

ἄλλων προϊστορικῶν εὑρημάτων τοῦ Hvar (ἰταλ. Lesina) ἥτοι τῆς ἀρχαίου Φάρου, περὶ ὧν προχείρως F. SCHACHERMEYER, Die ältesten Kulturen Griechenlands, 144 καὶ σημ. 106 καθὼς καὶ αἱ προοπτικαὶ τὰς ὁποίας δημιουργεῖ διὰ τὸ ὅλον θέμα δὲν εἶναι δυνατόν νά μᾶς ἀπασχολήσωσιν ἐνταῦθα.

4 CAH III, 650 κέ., ἐνθα τονίζεται καὶ ἡ πρὸς τὴν Πάρου σχέσις τῆς Ἑρετρίας εἰς τε τὰς Δαλματικὰς καὶ τὰς Θρακικὰς ἀκτὰς.

5 E. HARRISON ἐν Cl. Quarterly 6, 1912, 93 κέ. Ὁ R. M. COOK, JHS 66, 1946, 71 σημ. 38 παραπέμπει εἰς τὴν γνώμην ταύτην τοῦ E. HARRISON παρατηρεῖ: He may be right in denying the connection of Chalcis with Chalcidice. Τὴν γνώμην, μὴ ἐπικρατήσασαν ἄλλως τε, ἀνεσκεύασε λεπτομερῶς ὁ D. W. BRADDEEN, The Chalkidians in Thrace ἐν American Journal of Philology 1952, 73, 357 κέ.

6 CAH III, 653.

οὐδὲν εἶχον νὰ λάβουν ἀνεπύχθησαν ἀρκετὰ βραδέως ὥστε μόνον κατὰ τὸν 5^{ον} καὶ τὸν 4^{ον} αἰῶνα ἐγένοντο ἱκαναὶ διὰ συνοικισμόν. Ἦσαν ὅπωςδὴποτε ἀρκετὰ Ἑλληνικαὶ ὥστε νὰ ἀποτελέσουν τὰς πηγὰς τοῦ Μακεδονικοῦ Ἑλληνισμοῦ—ἀλλ' ἀρκετὰ ἐπίσης ἐπαρχιακαὶ ὥστε νὰ εἶναι ἀδιάφοροι σύμμαχοι καὶ ἀνυπότακτα μέλη μιᾶς ἡγεμονευούσης πόλεως.— Ἐμειναν εἰς τὸ περιθώριον τοῦ ὑπολοίπου Ἑλληνισμοῦ.

Διὰ τὰς Χαλκιδικὰς ἀλλὰ καὶ τὰς Ἑρετριακὰς ἀποικίας ταύτας τοῦ Βορρᾶ ὑπάρχουν προβλήματα ὡς πρὸς τὸν χρόνον τῆς ἀποστολῆς αὐτῶν καὶ τὴν χρονικὴν αὐτῶν σχέσιν πρὸς τὰς ἀποικίας τῆς Δύσεως, ἀκόμη ὡς πρὸς τὸ πόσαι καὶ ποῖαι εἶναι ἀκριβῶς αἱ ἀποικίαι ἑκατέρας τῶν δύο μεγάλων πόλεων τῆς Εὐβοίας¹. Συνήθως θεωρεῖται, κατὰ τὴν πληροφориαν τοῦ Στράβωνος², ὅτι εἰς τὴν Ἑρέτριαν ἀνήκον αἱ ἀποικίαι τῆς Παλλήνης καὶ τοῦ Ἀθῶ ἥτοι Ἀκτῆς, τῶν δύο δηλαδὴ ἀκραίων χειρσονήσων τῆς Χαλκιδικῆς, εἰς τὴν Χαλκίδα αἱ ἀποικίαι τῆς Σιθωνίας. Ἡ Παλλήνη περιώριζε τὸν Θερμαϊκὸν κόλπον πρὸς Ἀνατολὰς, ἐνῶ ἡ Μεθώνη εὐρίσκετο εἰς τὸ δυτικὸν αὐτοῦ ἄκρον. Μεγαλύτερα εἶναι ἡ ἀσάφεια ὡς πρὸς τὰς ἀποικίας τῆς Ἑρετρίας ἐπὶ τῆς Ἀκτῆς, πλησίον ὅμως τῶν ὁποίων εὐρίσκονται καὶ αἱ ἀποικίαι τῆς Ἀνδρου.

Εἰς τὴν συζήτησιν τῶν προβλημάτων δὲν πρόκειται νὰ εἰσέλθωμεν ἐνταῦθα. Θὰ παρατηρήσω τὰ ἑξῆς μόνον. Ἐκ τῆς ἱστορίας ἦν διηγεῖται ὁ Πλούταρχος³ περὶ τῆς Ἀκάνθου δικαιοσύμεθα, πιστεύω, νὰ συμπεράνωμεν ὅτι τοῦ στόλου διὰ τὸν ἀποικισμόν τῆς περιοχῆς μετεῖχον ἐξ ἴσου Ἀνδριοὶ καὶ Χαλκιδεῖς. Τοῦτο προϋποθέτει ἀσφαλῶς ἡ ἐπακολουθήσασα ἀμφισβήτησις διὰ τὴν κατοχὴν τῆς πόλεως, ἀμφισβήτησις ἡ ὁποία ἀποτελεῖ προφανῶς μίαν ἀνάμνησιν τῶν ἀγράφων βεβαίως ἀλλ' ἰσχυρῶν κανόνων δικαίου, οἵτινες θὰ ἐπεκράτουν κατὰ τὴν ἰδρυσιν τῶν ἀποικιῶν.

Οὕτω ὅμως τὸ σχῆμα: Χαλκίς σὺν μιᾷ ἄλλῃ πόλει, ὅπερ εὔρομεν εἰς τὴν

1 Ο BRADBEN, ἑ.ἀ., πιστεύει ὅτι ὁ ἀποικισμὸς τῆς Χαλκιδικῆς ἐγένετο παλαιότερον ἢ ὁ τῆς Δύσεως, διότι αἱ εἰδήσεις περὶ τοῦ πρώτου συγχέονται μὲ ἐκείνας περὶ ἀποικισμοῦ ὑπὸ τῶν ἐπιστρεφόντων ἐκ τῆς Τροίας. Χαρακτηριστικὴν θεωρεῖ τὴν εἶδησιν τοῦ ΣΤΕΦΑΝΟΥ ΒΥΖΑΝΤΙΟΥ ἐν λ. *Τορώνη πόλις Θράκης*, ἀπὸ *Τορώνης τῆς Πρωτέως ἢ Ποσειδώνος καὶ Φοινίκης*. ἔστι καὶ ἄλλη *Τορώνη μετὰ Τροίαν κτισθεῖσα*. Ἡ πόλις ἀνεφέρετο ὑπὸ τοῦ Ἀρχιλόχου ἐν συνδυασμῷ πρὸς τὸν Ἡρακλέα κατὰ τὴν παρὰ ΑΠΟΛΛΟΔΩΡΟΥ II 5. 9 καὶ τῇ ἐπιγραφῇ IG XIV 1293 A, 85 καὶ TZETZHI Χιλ. II 320 κέ. διήγησιν βλ. Ἀρχ. Ἐφημ. 1952 (1954), 88. Ἡ Τορώνη ἦτο τῶν κυριωτάτων Χαλκιδικῶν ἀποικιῶν. Ἀντιθέτως εἶναι ἀσαφεῖς, ἂν μὴ ἀνυπαρκτοί, αἱ περὶ ἀμέσου ἀποικισμοῦ ἀπὸ Χαλκίδος λεπτομερέστεραι μαρτυρίαι. Συνήθως σήμερον ὁ ἀποικισμὸς τῶν Χαλκιδεῶν εἰς τὴν Δύσιν καὶ τὴν Χαλκιδικὴν θεωρεῖται σύγχρονος, BELOCH I 1², 253. J. BÉHARD, L'expansion, 66. Ὅτι προσηγήθησαν αἱ ἀποικίαι τῶν Χαλκιδεῶν εἰς τὴν Δύσιν δέχεται ὁ R. M. COOK, JHS 66, 1946, 71. Ὁ G. CLOTZ I, 162 δέχεται ὡς χρόνον ἀποικισμοῦ τῆς Χαλκιδικῆς τὸ τέλος τοῦ 8^{ου} π.Χ. αἰῶνος. Ὁ H. BENGTSON, ἑ.ἀ. 89, ἀναφέρει τὸν 7^{ον} - 6^{ον} αἰ. ὡς χρονολογίαν ἀποικισμοῦ τῆς Θράκης γενικῶς (ἦτοι Μακεδονίας). Ὁ W. A. LAIDLAW ἐν Oxford Class. Dict.

ἐν λ. *Chalkidike* δέχεται τὸν ἀποικισμόν αὐτῆς γενόμενον κατὰ τὸν 7^{ον} αἰ. ἦτοι μεταγενέστερον τοῦ τῆς Δύσεως. Ἡ πληροφориα τοῦ ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΟΥΣ, ἀπ. 98 (= ΠΛΟΥΤ. Ἐρωτ. 761 A) ὅτι Χαλκιδεῖς τῆς Χαλκιδικῆς ἐβοήθησαν ἐν Εὐβοίᾳ δὲν βοηθεῖ εἰς τὴν λύσιν τοῦ προβλήματος. Ὁ ἀποικισμὸς τῆς Χαλκιδικῆς εἶναι τῶν ἐχόντων τὴν ἀμεσώτερον ἀνάγκην ἐρεῦνης θεμάτων.

2 ΣΤΡΑΒΩΝ X I, 8, c. 447: *Ἑρέτρια μὲν γὰρ συνήκισε τὰς περὶ Παλλήνην καὶ τὸν Ἀθῶ πόλεις, ἡ δὲ Χαλκίς τὰς ὑπὸ Ὀλύνθω*.

3 ΠΛΟΥΤ. Αἰτίαις Ἑλληνικοῖς 30, p. 298 A-B: *Ἀνδριοὶ καὶ Χαλκιδεῖς πλεύσαντες εἰς Θράκην οἰκήσεως ἕνεκα Σάνην μὲν πόλιν ἐκ προδοσίας κοινῇ παρέλαβον, τὴν δ' Ἀκανθὸν ἐκλειομένην τοὺς βαρβάρους πυρθανόμενοι δύο κατασκόπους ἐπεμψαν. ὡς δὲ τῇ πόλει προσιόντες παντάπασιν πεφηνγότες ἡσθάνοντο τοὺς πολεμίους, ὁ μὲν Χαλκιδικὸς προσέεδραμεν ὡς καταληγόμενος τοῖς Χαλκιδεῦσι τὴν πόλιν, ὁ δ' Ἀνδρῖος οὐ συνεξάντλων ἠκόντισε τὸ δόρυ καὶ ταῖς πύλαις ἐμπαρόντος μετὰ βολῆς, Ἀνδρίων, ἔφη, παισὶν αἰχμῇ προκατελήφθαι τὴν πόλιν*. Ὁ BURN, ἑ.ἀ. 18, δίδει ὑπερβαλλόντως μεγάλην σημασίαν εἰς τὴν εἶδησιν ταύτην διὰ τὴν ἀνεύρεσιν τῶν σχέσεων τῶν νήσων Πάρου καὶ Νάξου ἐντὸς τῶν συνασπισμῶν τῆς ἀρχαϊκῆς Ἑλλάδος, τὰς ὁποίας δὲν θεωρεῖ σταθεράς.

Δύσιν εμφανίζεται επίσης καὶ ἐνταῦθα: Χαλκίς σὺν Ἄνδρῳ. Ἀσφαλῶς δὲ τὸ σχῆμα Χαλκίς σὺν Ἐρετρία θὰ εἶχεν ὑπάρξει ἐπίσης λαμβανομένης ὑπ' ὅψιν τῆς ἀρχαιότητος τοῦ ἀποικισμοῦ τῆς περιοχῆς, τὸν ὁποῖον ἡ παράδοσις ἀνῆγεν ἐπίσης ἐν μέρει εἰς τοὺς ἀπὸ τῆς Τροίας ἐπιστρέφοντας Ἀβαντας. Ὑποστηρίζεται συνήθως ὅτι ἡ κοινὴ ἀποίκισις Χαλκίδος καὶ Ἄνδρου εἰς τὴν Ἀκτὴν συνέβη μετὰ τὸν πόλεμον περὶ τοῦ Ἀηλαντίου πεδίου¹, ὅτε τὸ ναυτικὸν κράτος τῆς Ἐρετρίας, εἰς ὃ ἀνῆκεν ἡ Ἄνδρος, θὰ εἶχε καταληφθῇ ὑπὸ τῆς Χαλκίδος ἢ προσχωρήσει εἰς αὐτήν. Εἰς τοῦτο συνηγορεῖ καὶ ἡ συνήθης χρονολογία τῶν ἀποικίων τῆς Ἄνδρου: 654 π.Χ. κατὰ τὴν κοινῶς παραδεκτὴν χρονολογίαν τοῦ Εὐσεβίου.

Οὐδὲν ὅμως ἐμποδίζει νὰ θεωρήσωμεν ὅτι τοὺς Χαλκιδεῖς ζητοῦντας ἀγροὺς ὠδήγησαν ἐκεῖ οἱ Ἄνδριοι ὥς ἀποτελοῦντες μοῖραν τοῦ ναυτικοῦ τοῦ Ἐρετριακοῦ κράτους. Διότι καὶ ἐὰν ἀκόμη τὸ κράτος ὄντως εἶχε διαλυθῇ ἐξ αἰτίας τοῦ μεγάλου πολέμου εἶναι ὀρθότερον, ἵνα ἡ ἐν τῇ Χαλκιδικῇ ἀποίκισις τῆς Ἄνδρου ἀντὶ νὰ θεωρηθῇ ὥς ὀφειλομένη εἰς τὴν δύναμιν τῆς Χαλκίδος ἐρευνηθῇ ἐν τῷ πραγματικῷ αὐτῆς πλαισίῳ: Διότι ἀποτελεῖ τὴν ἀφετηρίαν τῶν πρὸς Ἀνατολὰς ἀποικίων, ὅσας τώρα στέλλουσιν αἱ δυνάμεις τῆς Ἀνατολικωτέρας Ἑλλάδος, προγεφύρωμα τῆς ὁποίας εἶναι ὠρισμένοι νῆσοι τῶν Κυκλάδων, κυρίως ἡ Πάρος καὶ ἐν μέρει, ὥς δεικνύει τὸ ἐπεισόδιον ὅπερ διηγεῖται ὁ Πλούταρχος, ἡ Ἄνδρος. Διότι γεωγραφικῶς μετὰ τὰς ἀποικίας τῆς Χαλκίδος καὶ τῆς Ἐρετρίας, εἰς τὰς κατὰ τὴν ἀρχαίαν ὁρολογίαν «Θρακικὰς» ἀκτὰς εὐρίσκομεν πρὸς Ἀνατολὰς τὴν Ἄνδρον, Πάρον, Χίον, Σάμον, Μίλητον κ.ἄ. Εἶναι περὶ τὸ ἐξ ἑνὸς ὅτι ἡ Ἐρέτρια δὲν ἐξαπλώνεται περισσότερον πρὸς τὰ ἐκεῖ. Ἀλλ' ἴσως οἱ Ἐρετρίαις δὲν εἶχον τὴν διάθεσιν ἢ τὴν δύναμιν πρὸς τοῦτο. Τὸ ἐπεισόδιον τῆς Ἀκάνθου δὲν σημαίνει ἐξάρτησιν τῆς Ἄνδρου ἀπὸ τῆς Χαλκίδος· εἶναι ἀντιθέτως φανερὰ ἡ ἐπὶ ἴσοις ὅροις συμμετοχὴ εἰς τὸν ἀποικισμὸν τῆς περιοχῆς, ἐφ' ὅσον δέ, ὥς εἶδομεν, οὔτε θαλασσοκρατία οὔτε ναυτικὴ ἰσχύς τῆς Χαλκίδος ὑπῆρξέ ποτε, ἢ ὑπὸ θέσιν ὅτι ἡ Χαλκίς διεδέχθη τὴν Ἐρέτριαν ἐν τῇ ἡγεμονίᾳ τοῦ ναυτικοῦ κράτους τῆς τελευταίας εἶναι ἀστήρικτος. Ὅθεν ἡ Ἄνδρος συμμετέσχεν εἰς τὸν πρὸς Βορρᾶν ἀποικισμὸν εἴτε μόνη εἴτε ὥς μέλος τοῦ Ἐρετριακοῦ συγκροτήματος· τὴν τελευταίαν ὑπόθεσιν καθιστᾷ πιθανωτέραν ἢ ἐν τῇ Ἀκτῇ, ἥτοι πλησίον τῶν Ἐρετριακῶν ἀποικίων, τοποθέτησις τῆς ἀποικιακῆς ἐξαπλώσεως τῶν Ἀνδρίων. Ἦτοι οἱ Χαλκιδεῖς ἦλθον εἰς τὴν Χαλκιδικὴν μετὰ τῶν Ἐρετρίων καὶ τῶν Ἀνδρίων.

Τὴν ἀνατολικωτέραν ἐπέκτασιν ἐγκατέλιπον οἱ Ἐρετρίαις εἰς τοὺς Μιλησίους, πρὸς τοὺς ὁποίους ἐστράφησαν καὶ αἱ πρότερον πρὸς τὴν Ἐρέτριαν συνδεόμεναι νῆσοι τῶν Κυκλάδων. Ἐὰν ἡ Πάρος ψηφίζη ἐναντίον τῆς Ἄνδρου κατὰ τὴν ἀμφισβήτησιν περὶ τῆς κυριότητος τῆς Ἀκάνθου, εἴτα δὲ ἡ Ἄνδρος θέτῃ ἀρὰς ἐναντίον τῆς Πάρου² τοῦτο σημαίνει, ὅτι πρῶτον μὲν ἕως τότε Ἄνδρος καὶ Πάρος εἶχον φιλικὰς σχέσεις, ὅτι δὲ μετὰ ταῦτα ἡ Πάρος ἐνισχυθεῖσα ὑπὸ τῆς Μιλήτου προσεπάθησε νὰ θέσῃ φραγμὸν εἰς τὴν ἐξάπλωσιν τῆς Ἄνδρου.

Ἡ εἰκὼν τὴν ὁποίαν οὕτω παρέχει ὁ ἀποικισμὸς τῆς Χαλκιδικῆς δεικνύει ἀναμ-

¹ J. BÉCARD, L'expansion, 94. D. W. BRADDEEN ἐν Trans. Am. Phil. Ass. 1947, 225 σημ. 7.

² Ὡς ἀναφέρεται ἐν τῇ σχετικῇ διηγήσει τοῦ ΠΛΟΥΤΑΡΧΟΥ πρβ. σ. 21, σημ. 3.

φιβόλως ὅτι καὶ πρὸς Βορρᾶν οἱ Χαλκιδεῖς δὲν ἔπλευσαν μόνοι¹.

Ἐκ τῆς μέχρι τοῦδε ἐπισκοπήσεως ἔγινεν ἴσως ἤδη σαφές μὲ ποῖον τρόπον ἑκάτερα τῶν δύο μεγάλων πόλεων τῆς Εὐβοίας μετεῖχε τοῦ κοινοῦ «στόλου» τῶν ἀποικιῶν, ἐνῶ συνήθως δὲν τίθεται τοιοῦτο πρόβλημα θεωρουμένου ὅτι ἦτο ὁμοιος δι' ἀμφοτέρων ὁ τρόπος οὗτος, χωρὶς νὰ γίνεταί προσπάθεια διακρίσεως μεταξὺ Χαλκίδος καὶ Ἑρετρίας.

Ἐγνωρίσαμεν ἤδη τὴν καιρίαν σχέσιν τῆς Ἑρετρίας πρὸς τὴν θάλασσαν, ἐνῶ εἰς πάσας τὰς ὑπερποντίους ἀποικίας τῶν Χαλκιδέων ὑπάρχει πάντοτε καὶ μία τοῦλάχιστον ἄλλη πόλις ὡς μέτοχος, κατὰ τινὰ τρόπον, τῆς ἀποικίας. Τοῦτο δὲν δύναται νὰ ἐρμηνευθῇ εὐλογώτερον ἢ διὰ τῆς παραδοχῆς τῆς ἀνωτέρω ἀναπτυχθείσης ὑποθέσεως ὅτι τῆς δευτέρας πόλεως ἡ Χαλκὶς εἶχεν ἀνάγκην διὰ τὴν ἀποστολὴν τῶν ἀποικιῶν αὐτῆς, διότι ἡ δευτέρα αὕτη πόλις κατὰ κανόνα διέθετε τὰ ἀναγκαῖα πλοῖα.

Ὁ Ἀριστοτέλης² μαρτυρεῖ ῥητῶς ὅτι αἱ ἀποικίαι τῶν Χαλκιδέων ἐστάλησαν ἐπὶ τῆς τῶν ἱπποβοτῶν ἀρχῆς, οἵτινες δυσκόλως ἠδύναντο νὰ ἀσχολῶνται καὶ μὲ τὰ ναυτικά. *Ναυσικλειτοὶ* ἦσαν εἰς τὴν πραγματικότητα οἱ Ἑρετρίεις. Εἰς τοὺς κοινούς «στόλους» τῶν ἀποικιῶν οἱ Ἑρετρίεις διέθετον τὰ πλοῖα. Ἦσαν οἱ *πομποὶ*³ τῶν ἐχόντων ἀνάγκην νὰ ταξιδεύσουν, ὅπως καὶ οἱ Φαίαιες. Ἀνάλογον ἀλλὰ δευτερεύοντα ἐν σχέσει πρὸς τοὺς Ἑρετρίεις ῥόλον πρέπει νὰ δεχθῶμεν ὅτι εἶχον καὶ οἱ Κυμαῖοι, πιθανώτατα δὲ καὶ οἱ Ἰστιαεῖς.

Θετικὰς μαρτυρίας ὅτι οἱ Χαλκιδεῖς εἶχον ναυτικὸν δὲν ἔχομεν⁴, ἀντιθέτως πρὸς

1 Αἱ παραδιδόμεναι χρονολογίαι τῆς ἰδρύσεως τῶν ἀποικιῶν τῆς Ἀνδρου, BRADEN, ἔ.δ. ΒΕΛΟCH II², 2, 231, δὲν ἀποτελοῦν κώλυμα τῆς τοιαύτης ἐρμηνείας, ἐφ' ὅσον οὐδεμία δυνατότης ἐλέγχου ὑπάρχει. Ὅτι ἡ Πάρος εἰς τὴν διαφορὰν μεταξὺ Χαλκίδος καὶ Ἀνδρου ψηφίζει ὑπὲρ τῆς Χαλκίδος, βλ. προηγ. σημ., δεικνύει μᾶλλον ὅτι τὸ ἐπιεσόδιον ἀναφέρεται εἰς τὴν πρὸ τοῦ πολέμου διὰ τὸ Ἀηλάντιον πεδίων περίοδον. Ὁ WADE-GERY, παρὰ H. L. LORIMER, BSA 42, 1947, 115, ὑποθέτει ὅτι ὁ πόλεμος Χαλκιδέων καὶ Ἀνδριῶν δύναται νὰ τοποθετηθῇ ἀσφαλῶς εἰς τὸν 7ον αἰῶνα, πιθανῶς εἰς τὸ πρῶτον αὐτοῦ ἡμῖς. Ἀλλως δὲ ἡ Ἀκτὴ, ἐφ' ἧς αἱ ἀποικίαι τῆς Ἀνδρου, θεωρεῖται συνήθως ὅτι κατεῖχετο ὑπὸ ἀποικιῶν τῆς Ἑρετρίας, οὕτω δὲ εἶναι εὐλογώτερον νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι μετὰ τῶν Ἑρετρίων καὶ τῶν Χαλκιδέων κυρίως ἀπέστειλαν τὰς ἀποικίας αὐτῶν οἱ Ἀνδριοὶ πρὸ τῆς ῥήξεως Χαλκίδος καὶ Ἑρετρίας.

2 Παρὰ ΣΤΡΑΒΩΝΙ X 10. 8, c. 447: ἐστάλησαν δὲ αἱ ἀποικίαι αὗται (δηλ. αἱ τῆς Χαλκίδος), καθάπερ εἴρηκεν Ἀριστοτέλης, ἥνικα ἡ τῶν ἱπποβοτῶν καλουμένη ἐπεκράτει πολιτεία προέστησαν γὰρ αὐτῆς ἀπὸ τιμημάτων ἄνδρες ἀριστοκρατικῶς ἄρχοντες.

3 Βλ. ἀνωτ. σ. 11 κέ.

4 Εἰς τὴν παρὰ ΠΛΟΥΤΑΡΧΩΙ ἀπ. 62, ἐκ τῶν εἰς Ἡσιόδου Ὑπομνημάτων, Ἡθικά, τόμ. 7 (Βερναρδάκης), 82 εἶδισιν: Τὸν μὲν οὖν Ἀμφιδάμαντα (ἦτοι τὸν μυθικὸν βασιλέα τῆς Χαλκίδος, ΗΣΙΟΔΟΥ Ἔργα 654, Ἀγὼν 63 Βίος Ἡσιόδου 7, 10) ναυμαχοῦντα πρὸς Ἑρετρίαν ὑπὲρ τοῦ Ἀηλάντιον ἀποθανεῖν διώρθωσεν ἡδὴ ὁ K. FR. HERMANN, Ges. Aufs. (= Rhein. Mus. 1, 1833) 194 κέ. τὸ

ναυμαχοῦντα εἰς μονομαχοῦντα. Ὁ πόλεμος διεξήχθη κατὰ γῆν, πρῶτην δὲ ναυμαχίαν ἀναφέρει ὁ ΘΟΥΚΥΔΙΔΗΣ I 13 τὴν μεταξὺ τῶν Κορινθίων καὶ Κερκυραίων γενομένην τὸ 664 π.Χ. ὥστε ἀποκλείεται ναυμαχία ἐπὶ Ἀμφιδάμαντος.

Παρὰ τῷ ἱστορικῷ Τ. ΛΙΒΙΩΙ VIII 22, 5 ἀναγινώσκουμεν: Cumani, Chalcide Euboica originem trahunt. Classis, qua advecti ab domo fuerant, multum in ora maris eius, quod accolunt, potuere, primo in insulas Aenariam et Pithecusas egressi, deinde in continentem ausi sedes transferre. Ἐκ τούτου δὲν δύναται τις νὰ συναγάγῃ ὅτι οἱ Χαλκιδεῖς εἶχον ὄντως ναυτικόν. Ὑποπτεύω ὅτι ἐνταῦθα ὁ ΤΙΤΟΣ ΛΙΒΙΟΣ μεταφράζει διὰ τοῦ *classis* τὴν λέξιν *στόλος*, ἐνῶ ἡ λέξις *λίαν* συνήθως εἰς τοὺς περὶ ἀποικιῶν λόγους ἦτο ἡ πρᾶξις τοῦ *στέλλειν* ἀποικίαν: Οὕτω π.χ. ΣΤΡΑΒΩΝ V 4. 4, c. 243 (περὶ τῆς Κύμης τῆς Καμπανίας) οἱ δὲ τὸν στόλον ἄγοντες, Ἱπποκλῆς ὁ Κυμαῖος καὶ Μεγασθένης ὁ Χαλκιδεύς, ὅπου βεβαίως τὸ *στόλος* δὲν σημαίνει *classis*. Ἀλλως τε παρὰ Τ. ΛΙΒΙΩΙ, ἐν τῷ αὐτῷ χωρίῳ, λέγεται ῥητῶς ὅτι πρῶτον κατέλαβον τὰς νήσους καὶ εἶτα τὴν ἡπειρον. Ἄλλ' εἰς τὰς νήσους γνωρίζομεν ὅτι ἐγκατεστάθησαν καὶ οἱ Ἑρετρίεις, ὡς ἐπίσης καὶ εἰς τὴν Κύμην οἱ Κυμαῖοι. Ὡστε ἐκ τοῦ χωρίου οὐδαμῶς ἀποδεικνύεται ἡ ὑπαρξὶς ναυτικοῦ τῶν Χαλκιδέων. Ὅμοιος καὶ ὁ VELLEIUS PATERCULUS. I 4. 1, ὁμῶν περὶ *classis* τῶν εἰς Κύμην *στελλομένων* δὲν ἀναφέρεται τῷ ὄντι εἰς *στόλον* (*classis*). Ἀμφότερα τὰ λατινικά χωρία παρὰ ΒΕΡΑΡΔ², 39 κέ. σημ. 1 καὶ 2.

τάς βεβαιώσεις τῶν σημερινῶν ἐρευνητῶν¹. Ἡ ὑπαρξίς ἰσχυροῦ Χαλκιδικοῦ ναυτικοῦ συνάγεται μόνον ἐκ τῆς ἰσχυρᾶς συμμετοχῆς τῶν Χαλκιδέων εἰς τὸ πρῶτον στάδιον τοῦ δευτέρου ἀποικισμοῦ, οὐχὶ ἐκ πραγματικῶν τεκμηρίων. Ἡ ἀνάλυσις τῶν γεγονότων, τὴν ὁποίαν ἐπεχειρήσαμεν, συνηγορεῖ ὑπὲρ ἐπόψεως διαφόρου πρὸς τὴν γενικῶς ἰσχύουσαν.

Βεβαίως λείπουν ἐπίσης θετικαὶ μαρτυρίαι ὅτι οἱ Χαλκιδεῖς ἐστεροῦντο ναυτικοῦ—ἐκτὸς ἴσως μιᾶς, ἔστω καὶ μεταγενεστέρας:

Κατὰ τὰς ἐτοιμασίας τοῦ 480 διὰ τὴν πρώτην ἀντιμετώπισιν τοῦ ἀπὸ Βορρᾶ κατερχομένου Περσικοῦ στόλου, ἡ ὁποία καὶ ἐγένετο εἰς τὸ Ἀρτεμίσιον, οἱ Χαλκιδεῖς ἐπλήρουν εἴκοσι Ἀθηναίων σφι παρεχόντων τὰς νέας, Ἑρετριεὺς δ' ἐπτά². Τῶν Ἑρετριέων βεβαίως ἦσαν ἴδιαι αὐτῶν αἱ ἐπτά νῆες.

Οὐδὲ δύναται νὰ προβληθῇ ἐναντίον τῆς μαρτυρίας ταύτης ἡ ἀντίρρησης ὅτι ἡ ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων ἦτα τῶν Χαλκιδέων τῷ 506 π.Χ. ἦτο ἡ αἰτία τῆς ἀπολύτου ἀνυπαρξίας Χαλκιδικοῦ ναυτικοῦ. Ὁ ἀγὼν Ἀθηναίων—Χαλκιδέων³ ἐγένετο κατὰ ξηράν, τὴν ἐποχὴν δ' ἐκείνην οὐδ' οἱ Ἀθηναῖοι εἶχον ναυτικόν. Οὐδαμῶς ἄλλως ἀναφέρεται ἀνάμειξις ναυτικοῦ εἰς τὸν ἀγῶνα τοῦ 506 κατὰ τῶν Λακεδαιμονίων καὶ τῶν συμμάχων αὐτῶν, τῶν Βοιωτῶν καὶ τῶν Χαλκιδέων.

Μὲ ποῖον τρόπον ἐρρυθμίζοντο τὰ τοῦ «στόλου» δὲν γνωρίζομεν ἀκριβῶς. Τοὺς Ἑρετριεῖς δὲν ἐνδιέφερεν ἡ ἐγκατάστασις εἰς ἀγροτικῆς οἰκονομίας ἀποικίας ἀλλ' ἡ κυριαρχία τῶν θαλασσίων ὁδῶν: ἦσαν ἔμποροι καὶ ἐφοπλισταί, ἀειναῦται. Διὸ καὶ δὲν ἐγκαθίστανται παρὰ μόνον εἰς περιοχὰς ὁπόθεν ἐλέγχουν τὰς συγκοινωνίας καὶ ἀσκοῦν

1 Π.χ. E. PAIS, Storia della Sicilia e della Magna Grecia I, 161 κέ.: «L'Odissea omerica ci rappresenta in buona parte appunto quel tempo in cui, nei mari di Occidente, veleggiavano le navi di Calcidie». Geyer, ἔ.δ. 40: «Nach der Küste Thrakes führen die chalkidischen Schiffe» καὶ αὐτ. 48: «Wie sehr die einst so seemächtige Handelstadt» (δηλ. ἡ Χαλκίς). BENGTON, 83: «Chalkidische Handelskapitäne». BÉRARD, L'expansion, 55: «(Ἡ Ἑρέτρια) «avait alors une marine aussi puissante que sa voisine Chalcis». BÉRARD, La colon²., 305 σημ. 1: «...chercher dans les navigations chalcidiennes du VII s. l'origine de la légende d' Ulysse.» Αὐτ. σ. 49 διὰ τὴν ἀποίκισιν τῆς Κύμης: «il est possible que pour Cumes, Chalcis ait fourni les navires, et sa voisine, dont la colonie porte le nom, une partie des contingents». F. GEYER, RE Suppl. IV (1924), στ. 434, 11: (Χαλκίς καὶ Ἑρέτρια) «zwei führende Seemächte...» Βεβαίως ἡ Χαλκίς ἔχει λιμένα, διπλοῦν δέ, αἱ περὶ τοῦ ὁποίου μαρτυρίαι, ἂν καὶ μεταγενέστεραι, ἰσχύουν ἀσφαλῶς καὶ διὰ τοὺς παλαιότερους χρόνους. Ἀλλ' ἡ ὑπαρξίς λιμένος καὶ ἐμπορίου δὲν μαρτυρεῖ καὶ τὴν ὑπαρξίν Ναυτικοῦ. Περὶ τοῦ λιμένος V. BURR, Νεῶν κατάλογος, Klio, Beiheft XLIX, 1944, σ. 37 κέ. καὶ LHMANN-HARTLBBEN, Die antiken Hafenanlagen des Mittel-

meeres, Klio, Beiheft XIV, 1923, σ. 251, 69. Πρβ. γενικῶς καὶ v. GERKAN, Griech. Städtanlagen, σ. 112 κέ.

2 ΗΡΟΔΟΤΟΣ VIII 1. Πρὸς βοήθειαν τῆς Μιλήτου οἱ Ἀθηναῖοι εἶχον στείλει εἴκοσι τετρήρεις καὶ οἱ Ἑρετριεῖς πέντε, προφανῶς μέρος μόνον ὧν εἶχον τότε ἐτοιμάζουν μόνον ἐπτά, τὸ σύνολον πιθανώτατα τῶν πλοίων αὐτῶν. Φαίνεται ὅτι καὶ κατὰ τοὺς Ἑλληνιστικούς χρόνους ἐξηκολούθει ἡ αὐτὴ παράδοσις. Οὕτω τὸ 340 π.Χ. αἱ Ἀθηναῖαι παρέχουν πλοῖα εἰς τοὺς Χαλκιδεῖς, πρβ. IG XII 9 σ. 153, 131 ἐντὶ τὸ 302 π.Χ. ἡ Ἑρέτρια παρέχει πλοῖα εἰς τὸν Δημήτριον, αὐτ. ἀρ. 210: οἱ στρατευόμενοι τῶν πολιτῶν ἐν ταῖς ναυσί. Ἡ ἐν Χαλκίδι ναυπήγησις πλοίων διὰ τὸν στόλον τοῦ Δημητρίου, ΠΛΟΥΤΑΡΧΟΣ Δημ. 43, νοεῖται ἐκ τῆς ὑπάρξεως τοῦ λιμένος. Διότι συγχρόνως εἶχε παραγγελθῇ ἡ κατασκευὴ πλοίων καὶ περὶ Πέλλαν, παρὰ τὸν Πειραιᾶ καὶ τὴν Κόρινθον.

3 ΗΡΟΔΟΤΟΣ V 77. BELOCH I 1², 401. G. GLITZ I, 480. RE XI,1 (1922), στ. 818, 827 κέ. BENGTON, 134. Ὁ BELOCH μάλιστα, αὐτ. 401 σημ. 3, δὲν δέχεται ὅτι ἐκληρονηθῇ ἡ γῆ τῶν Ἱπποβοτῶν ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων κατὰ τὸ 506: «Die Angabe... ist aber nichts weiter als eine Vordatierung der Ereignisse von 445». Γενικῶς BUSOLT[-SWOBODA], αὐτ. σ. 880 κέ. 1271 κέ.

τὸ ἐμπόριον. Ἡ ἐγκατάστασις εἰς τὴν Κέρκυραν, τὰς Πιθηκούσας, τὸν Ὀρικόν, τοιοῦτον εἶχε προφανῶς χαρακτήρα, — ὑπάρχοντα ἴσως μόνον ἐκ τῆς ἐν Μακεδονίᾳ — διὸ καὶ δὲν κατέστη δυνατὴ ἡ παραμονὴ ἐκεῖ μονιμώτερον.

Γενικῶς δὲ κατὰ τὴν πρωιμώτεραν τοῦλάχιστον περιόδον τοῦ ἀποικισμού αἱ κύριαι ναυτικαὶ πόλεις ἀδιαφοροῦσι διὰ τὴν ἀπόκτησιν ἀποικίων μὲ εὐφορον γῆν πρὸς ἐγκατάστασιν τοῦ πλεονάζοντος πληθυσμοῦ ἀρκούμεναι εἰς τὴν ἐκμετάλλευσιν τῶν μακρινῶν περιοχῶν, τὰς ὁποίας ἐπεσκέπτοντο διὰ τῶν πλοίων. Οὕτω ἡ Σάμος ἀργὰ μόνον ἰδρύει ἀποικίας¹, τὸ αὐτὸ δὲ εἶναι δυνατόν νὰ λεχθῇ καὶ διὰ τὴν Κόρινθον, ἡ ὁποία διὰ τῆς Κερκύρας καὶ τῶν Συρακουσῶν ἠθέλησε κυρίως νὰ ἐξασφαλίσῃ τὰς ναυτικές της ὁδούς. Χαρακτηριστικὸν δ' εἶναι ὅτι οἱ οἰκισταὶ τῶν ἀποικίων ἀνῆκον εἰς τοὺς εὐγενεῖς, τοὺς γαιοκτήμονας, οἵτινες βεβαίως δὲν ἦσαν ναυτικοί². Ἴσως νοεῖται οὕτω διατὶ οὐδενὸς Ἑρετριέως οἰκιστοῦ διεσώθη τὸ ὄνομα καὶ διατὶ εἰς τὴν Δύσιν οἱ Ἑρετρίεις δὲν ἐπεξήτησαν μονιμώτεραν ἐγκατάστασιν μετὰ τὴν ἀπώλειαν τῆς Κερκύρας.

Ὅτι οὐχὶ πᾶσαι αἱ Ἑλληνικαὶ πόλεις διέθετον κατὰ τὸν 8^{ον} - 7^{ον} μάλιστα πρὸ Χριστοῦ αἰῶνα ναυτικὸν εἶναι γνωστόν, καθὼς καὶ ὅτι οἱ ἔχοντες ἀνάγκην τούτου προσέφευγον εἰς τὰς ἐχούσας, ὅπως εἶναι φυσικὸν εἰς πᾶσαν ἐποχὴν. Οὕτω εἰς τοὺς Ἀρκάδας ἵνα συμμετάσχῃ τῆς κατὰ τῆς Τροίας ἐκστρατείας παρεχώρησε πλοῖα ὁ Ἀγαμέμνων³, διότι οὗτοι δὲν ἠσχολοῦντο μὲ τὴν θάλασσαν. Τὸ παράδειγμα τῆς παροχῆς εἴκοσι πλοίων ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων εἰς τοὺς Χαλκιδεῖς κατὰ τὸ 480 ἐμνημονεύσαμεν ἤδη⁴. Ὁμοίαι εἶναι ἐπίσης ἡ περίπτωσις τῶν Λακεδαιμονίων ἀναλαβόντων τὴν κατὰ τοῦ Πολυκράτους ἐκστρατείαν τῇ παρακλήσει τῶν Σαμίων φυγάδων. Τὰ πλοῖα πρὸς ταύτην παρέσχον οἱ φυγάδες οὗτοι καὶ οἱ Κορίνθιοι⁵.

Ἀνάλογος περίπτωσις, ἀκριβῶς δὲ ἐκ τῆς ἱστορίας τῆς πρὸς Ἀνατολὰς ἰωνικῆς ἀποικίας, εἶναι ἡ ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων ἀδελφῶν Φιλογένους καὶ Δάμωνος τῶν Εὐκλήμονος παροχῆς τῶν ἀναγκαίων πλοίων εἰς τοὺς Φωκεῖς, ἵνα μετὰσχῃ καὶ οὗτοι τῆς ἀποικίας: *ναῦς τε διδόασιν ἐς τὸν πλοῦν καὶ αὐτοί* (δηλ. ὁ Φιλογένης καὶ ὁ Δάμων) *σφισιν* (δηλ. τοῖς Φωκεῦσι) *ἐς τὴν ἀποικίαν ἐγένοντο ἡγεμόνες*⁶.

Τὴν παλαιὰν ναυτικὴν ἰσχὺν τῆς Ἑρετρίας ἀντιπροσωπεύουν οἱ Ἀειναῦται αὐτῆς, οἵτινες συνδέουν στενῶς τὴν πόλιν πρὸς τὴν Μίλητον, ἥτις ἀναλαμβάνει ἐν γεωγραφικῇ

1 A. R. BURN, ἔ.δ. 16 κ.έ.

2 BENGTON, 82. SCHAEFER, ἔ.δ. 377.

3 ΟΜΗΡΟΣ Β 610 κ.έ.:

Πολέες δ' ἐν νηὶ ἐκάστη

Ἀρκάδες ἄνδρες ἔβαινον, ἐπιστάμενοι πολεμίζειν.

Αὐτὸς γάρ σφιν δῶκεν ἄναξ ἀνδρῶν Ἀγαμέμνων

νῆας ἐυσσέλμους π ε ρ ᾶ ε ι ν ἐπὶ οἴνοπα πόντον

Ἀτρεΐδης, ἐπεὶ οὗ σφι θαλάσσια ἔργα μεμήλει.

4 Βλ. ἀνωτ. σ. 24.

5 BUSOLT[-SWOBODA], ἔ.δ. II 714. ΗΡΟΔΟΤΟΣ III 46: Μετὰ τὴν ἀποτυχίαν ἵνα διὰ μακροῦ λόγου ἐπιτύχουν τὴν βοήθειαν παρὰ τῶν Λακεδαιμονίων οἱ Σάμιοι φυγάδες ἐνεφανίσθησαν πάλιν οὐδὲν ἄλλο λέγοντες, *θύλακον δὲ φέροντες ἔφασαν τὸν θύλακον ἀλφίτων δέεσθαι.*

οἱ δὲ σφι ὑπεκρίναντο τῷ θυλάκῳ περιεργάσθαι· βοηθήσειν δ' ὧν ἔδοξε αὐτοῖσι.

Ἡ ἱστορία τοῦ κενοῦ θυλάκου, δι' οὗ αἰτοῦνται ἄρτον οἱ ἐνδεεῖς, δὲν ἔχει θέσιν ἐνταῦθα, ὡς παρατηροῦν πάντες οἱ ἐρμηνευταί, θεωροῦντες ὅτι ὑπόκειται εἰς τὴν διήγησιν τὸ παρὰ τῷ ΕΜΠΕΡΙΚῳ ΣΕΞΤῳ II 23 γραφόμενον περὶ αἰτήσεως πυροῦ ὑπὸ Χίων. Πρβ. πρῶχειρως τὴν ἐκδοσιν ΡΗ·Ε. LEGRAND, Herodote², III, 1949, σ. 32. Πιστεύω ὅτι ἡ διήγησις παρὰ ΣΕΞΤῳ εἶναι ἀπλῶς παραδιήγησις τῆς Ἡροδοτείου. Πιθανὴ εἶναι ἡ ἐπομένη ἐρμηνεία: Κενοὶ θύλακοι ἦσαν αἱ νῆες, τὰς ὁποίας εἶχον οἱ Σάμιοι, ἐνῶ τὰ ἄλφита, ὧν ἐδέοντο, ἦσαν οἱ Σπαρτιάται, οἵτινες θὰ ἐπλήρουν τὰς νῆας.

6 ΠΑΥΣΑΝ. VII 2, 4.

καὶ χρονικῇ ἐννοίᾳ τὴν συνέχειαν τῆς θαλασσοκρατίας τῆς Ἑρετρίας. Ἡ μεγάλη δύναμις τῆς Ἑρετρίας ἀσφαλῶς εἶχε προηγηθῇ. Ἡ διαδοχὴ τῶν θαλασσοκρατιῶν, ὡς αὐταὶ ἀναφέρονται ὑπὸ τοῦ Εὐσεβίου καὶ ὡς ἐπίσης ἀποκαθίσταται ἡ χρονολόγησις αὐτῶν ἐν τῇ σημερινῇ ἐρεύνῃ, δὲν εἶναι ἀσφαλεῖς. Ἐν ὅμως τοῦλάχιστον γεγονόσι εἶναι ἀναμφίβολον: τὸ γεωγραφικὸν μῆκος τῆς ἀνατολικωτέρας ἁκρᾶς τῆς Χαλκιδικῆς χερσονήσου ἦτοι τῆς Ἀκτῆς ἀποτελεῖ τὸ ἀνατολικώτερον ὄριον τῆς Ἑρετριακῆς προεκτάσεως. Ὁ πρὸς Ἀνατολὰς περαιτέρω χῶρος κυριαρχεῖται ἀμεσώτερον ὑπὸ τῆς Μιλήτου.

Ὁ πόλεμος περὶ τοῦ Ἀηλαντίου πεδίου, τὸν ὁποῖον ἴσως μία συστηματικὴ ἀρχαιολογικὴ ἐρευνα τῆς Χαλκίδος καὶ τῆς Ἑρετρίας θὰ διαλευκάνῃ περισσότερον, δύναται καὶ σήμερον, παρ' ὅσα ἐλάχιστα γνωρίζομεν περὶ αὐτοῦ, νὰ μᾶς διαφωτίσῃ καὶ περὶ τοῦ ναυτικοῦ τῆς Ἑρετρίας· διότι δὲν εἶναι τυχαία ἡ συμμετοχὴ τῆς Κορίνθου καὶ τῆς Σάμου ὡς συμμάχων τῆς Χαλκίδος. Ἀμφότεραι εἶχον ἐστραμμένα τὰ βλέμματα πρὸς Δυσμᾶς, πρὸς θαλάσσας, αἱ ὁποῖαι ἀπὸ μακροῦ ἦσαν οἰκεῖαι εἰς τὴν Ἑρέτριαν, ἡ δὲ ὁποία ἐπίσης ἤλεγχε διὰ τοῦ νησιωτικοῦ τῆς κράτους καὶ τὸ Αἰγαῖον, τὸ δυτικὸν τοῦλάχιστον. Ἡ πτώσις τῆς μεγάλης ναυτικῆς δυνάμεως, οἷαν τὰ γεγονότα μαρτυροῦσι τὴν Ἑρέτριαν, ἦτο ἀναγκαστικὴ προϋπόθεσις τῆς ἐπιβιώσεως καὶ ἀναπτύξεως τῆς ἐν τῇ θαλάσῃ ἰσχύος τῆς Σάμου καὶ τῆς Κορίνθου.

Ἡ ὑπαρξίς πάλιν ἐνὸς Αἰγαίου ἀνεξαρτήτου ἀπὸ τῆς Κορίνθου ἦτο ζωτικὴ ἀνάγκη τῆς Μιλήτου διὰ τὴν πρὸς Ἀνατολὰς ἐξάπλωσιν αὐτῆς. Τὰ Μέγαρα καὶ ἡ Αἴγινα εἶχον ἴδει ἐνωρὶς ὅτι τὸ συμφέρον των, λόγῳ τῆς γειτονίας τῆς Κορίνθου, τὰς ὠδήγει πρὸς τὴν Μίλητον διὸ καὶ τὰς εὐρίσκομεν παρὰ τὸ πλευρὸν τῆς Ἑρετρίας καὶ τῆς Μιλήτου κατὰ τὸν πόλεμον περὶ τοῦ Ἀηλαντίου πεδίου.

Πρὶν προχωρήσωμεν περαιτέρω, εἶναι ἀκόμη ἀνάγκη νὰ ἴδωμεν τὴν νέαν ἐπιγραφὴν: ἡ ἴδρυσις τοῦ Ἑρμοῦ τῶν Ἀειναυτῶν, καθὼς μανθάνομεν ἐξ αὐτῆς, ἐγένετο, σι. 2 κέ., ἐπὶ τῆς | Τιμανδρίδεο καὶ Τιμαρχίδεο καὶ Σκύθεο | ἀρχῆς, ἥτις προφανῶς εἶναι ἡ ἐπώνυμος ἀρχὴ τῆς Ἑρετρίας. Ὁ ἐκδότης θεωρεῖ¹ ὅτι ἡ συναρχία αὕτη τῶν τριῶν ἀνδρῶν ταυτίζεται ἴσως πρὸς τὴν ἐκ τριῶν ἐπίσης ἀποτελουμένην συναρχίαν τῶν *Πολεμάρχων* ἀπαντῶσαν ἀσφαλῶς ὡς ἐπώνυμον ἀρχὴν ἐν ἐπιγραφῇ² τοῦ τέλους τοῦ τετάρτου π.Χ. αἰῶνος. Κατὰ τὴν περαιτέρω διαβεβαίωσιν τοῦ ἐκδότου «ὁ Παπαδάκης, Ἀρχ. Δελτίον 1915, 173, ὑποστηρίζει ὅτι τὸ διάστημα, καθ' ὃ οἱ πολέμαρχοι ἦσαν ἡ μόνη ἐπώνυμος ἀρχή, ὑπῆρξε βραχὺ καὶ ἀντιστοιχεῖ μόνον εἰς τὴν ἔνταξιν τῆς Ἑρετρίας εἰς τὸ Κοινὸν τῶν Βοιωτῶν (308-304 π.Χ.). Ἴσως ἡ ἐπιγραφὴ ἡμῶν νὰ ὁδηγῇ εἰς ἀναθεώρησιν τῆς γνώμης ταύτης»³. Πρὸς ἐνίσχυσιν τῆς ὑποθέσεως ταύτης στηρίζεται εἰς τὴν ἐπιγραφὴν—ἐφηβικὸν κατάλογον—ἀρ. 240 χρονολογουμένην: ἐπὶ τῆς Μό[σχ]εω καὶ Πυθο[γένου καὶ δεῖνος] πολεμ[αρχίας]...

¹ BCH 87, 1963, 547.

² Ἀρ. 192. Ἡ ἐπιγραφὴ αὕτη εἶναι γνωστὴ μόνον ἐξ ἀπογράφου τοῦ Κυριακοῦ de Pizzicollì τοῦ ἐξ Ἀγκῶνος· τὸ ψήφισμα «εἰπον» ὁ Ἱερὺς τοῦ Διονύσου καὶ οἱ τρεῖς πολέμαρχοι. Ἐκ τῆς ἐπιγραφῆς ταύτης

ὁρμήθη ἡ κατωτέρω ἀναφερομένη μελέτη τοῦ Μ. HOLLEAUX.

³ «...peut-être notre inscription conduit-elle à réviser cette opinion».

Ἡ τελευταία αὕτη ἐπιγραφή, κατὰ τὸν ἐκδότην: «date du plein IVe s.» ἡ ἀναφορὰ εἰς τὴν ἐπιγραφὴν ταύτην νοεῖται μόνον, ἐφ' ὅσον οὗτος τὴν θεωρεῖ ἀνήκουσαν εἰς χρόνους παλαιότερους τῆς ἐποχῆς 308-304, εἰς ἣν γενικῶς χρονολογεῖται¹.

Ἀλλ' ὅτι οἱ πολέμαρχοι ὡς ἐπώνυμοι ἄρχοντες τῆς Ἐρετρίας ἀπαντῶσι μόνον κατὰ τὸ χρονικὸν διάστημα τοῦ 308-304 π.Χ. εἶναι γνώμη οὐχὶ τοῦ ΠΑΠΑΔΑΚΗ ἀλλὰ τοῦ HOLLEAUX, τὴν ὁποίαν ἠκολούθησε καὶ ὁ ἀείμνηστος Ν. ΠΑΠΑΔΑΚΗΣ². ταύτην, κατὰ τὸν ἐκδότην, φαίνεται ὅτι ἀνασκευάζει τὸ νέον κείμενον, ἀφοῦ ἐπὶ μίαν ἐξηκονταετίαν εἶχεν ὑπάρξει κοινὸν κτῆμα τῆς ἐπιστήμης.

Ἦδη ἀπὸ τοῦ 1897, ὅτε ἐδημοσιεύθη ἡ περὶ προβούλων - πολέμαρχων ὑποδειγματικὴ καὶ «διδασκαλική» ἐκείνη μελέτη τοῦ Μ. HOLLEAUX, δὲν θὰ ἔπρεπεν ἴσως νὰ ὑπάρχῃ ζήτημα περὶ τῶν ἐπωνύμων ἀρχόντων τῆς Ἐρετρίας. Ἀλλ', ὡς φαίνεται, εἶναι ἀνάγκη νὰ τὸ ἐξετάσωμεν συντόμως³. Ὁ HOLLEAUX ἀποδεικνύει ἐν τῇ μελέτῃ ταύτῃ, ὅτι ἀπὸ παλαιωτάτων χρόνων ἡ ἀνωτάτη ἀρχὴ τῆς Ἐρετρίας ἦσαν οἱ *Πρόβουλοι*. Τὴν παλαιότητα ἔδειξε διὰ τῆς συσχέτισεως πρὸς τὴν διάρθρωσιν τῆς πολιτείας ἐν Ἰουλίδι τῆς Κέως⁴, ἐνθα ἐπίσης ἀπαντῶσι πρόβουλοι κατ' ἀνάλογον πρὸς τὴν Ἐρέτριαν τρόπον: ἡ Κέως ἀνῆκε κατὰ τοὺς ἀρχαίκοις χρόνους εἰς τὸ ναυτικὸν κράτος τῆς Ἐρετρίας⁵, ἐκ τῆς ὁποίας προφανῶς παρελήφθη καὶ ἐν Κέῳ ὁ θεσμός.

Πιθανώτατα δὲ ὑπῆρχον πρόβουλοι καὶ ἐν Ἰστιαίᾳ⁶. ἀσφαλῶς δὲ ἡ συναρχία δὲν ἦτο ἄγνωστος καὶ ἐν Καρύστῳ⁷: τῆς τελευταίας ταύτης ἡ ἐξάρτησις ἦ, ὅπως δῆποτε στενὴ σχέσις πρὸς τὴν Ἐρέτριαν εἶναι πολὺ γνωστὴ, ἀνάλογος δὲ ἦτο καὶ ἡ τῆς, Ἰστιαίας, πόλεως μὲ ἀνάπτυξιν κατευθύνσεως παραλλήλου πρὸς τὴν τῆς Ἐρετρίας· εἰς τὴν Ἰστιαίαν δὲ ἀπεδώσαμεν ἀνωτέρω⁸ μίαν τῶν ἐξ Εὐβοίας ἐπιγραφῶν τῶν σχετικῶν πρὸς τοὺς Ἀειναῦτας.

1 Τὴν ὑπὸ τοῦ Μ. HOLLEAUX χρονολόγησιν τῆς ἐπιγραφῆς ἀκριβῶς εἰς τὸ διάστημα 308-304, ἔ.ἀ. 64 κέ., ἀποδέχονται πάντες, βλ. Ε. ZIEBARTH, IG XII 9, 240: «a. 308-304 i u r e tribut Holleaux». W. WALLACE, The Demes of Eretria, Hesperia 16, 1947, 116: «an inscription firmly dated to 308-304 B. C.». RE Suppl. IV (1924), στ. 443, 30. Ἐὰν ὁ ἐκδότης ἔχει λόγους ἀναγκάζοντας εἰς μίαν ὑψηλοτέραν χρονολόγησιν θὰ ἔπρεπε βεβαίως νὰ τοὺς ἀναφέρῃ.

2 Ὁ Ν. ΠΑΠΑΔΑΚΗΣ ἐν τῷ ὑπὸ τοῦ ἐκδότου μνημονομένῳ ἀποσπάσματι τῆς μελέτης αὐτοῦ ῥητῶς παραπέμπει εἰς τὸν Μ. HOLLEAUX γράφων ὡς ἑξῆς: «...καὶ ἡ συμμετοχὴ τῆς πόλεως ταύτης εἰς τὸ κοινὸν τῶν Βοιωτῶν (308 - 304 π.Χ. Holleaux, RE Gr. 1897, 173 κέ.)». Ἡ μελέτη αὕτη τοῦ MAURICE HOLLEAUX, Sur un décret d'Érétrie ἐν τῇ Revue des Études grecques 10, 1897, 157 κέ. ἐπανεξεδόθη [ὑπὸ τοῦ L. ROBERT] ἐν Μ. HOLLEAUX, Études d'Épigraphie et d'Histoire grecques I, 1938, 41-73. Τὰ συμπεράσματα τῆς μελέτης ταύτης ἐγένοντο γενικῶς ἀποδεκτά· πρβ. τὴν σημείωσιν τοῦ L. ROBERT, αὐτ. σ. 71 σημ. 1 Τὴν ἀξίαν τῆς μελέτης ἐτόνισεν ἐσχάτως καὶ ὁ SCHAEFER ἐν RE XXIII (1957), στ. 1222, ἐν λ. πρόβουλος. Ὁ AD. WILHELM, Klio 27, 1934, 276, τὴν ὀνομάζει «glänzend».

3 Περὶ τῆς πολιτείας τῆς Ἐρετρίας βλ. τὴν σύντομον σημείωσιν RE Suppl. IV (1924), στ. 385.

4 HOLLEAUX, αὐτ. [=Études...] 56, σημ. 1. Πρόκειται διὰ τὴν ἐπιγραφὴν IG XII 5, 647.

5 Βλ. ἀνωτ. σ. 11.

6 Ὁ H. SCHAEFER, ἐνθ. ἀν. 1228 κέ., πιστεύει ὅτι οἱ ἐν τῇ ἐπιγραφῇ τῆς Κέως IG XII 5, 594=Syll³. 172=M. TON, Greek Hist. Inscr. 141, 19 ἀναφερόμενοι πρόβουλοι ἀνήκουν εἰς τὴν Ἰστιαίαν. Βεβαίως πρόκειται περὶ τῶν προβούλων τῆς Κέως ἐν τῇ ἐπιγραφῇ ταύτῃ, πρβ. σημ. 4. Ἀλλ' εἰς τὰς ἐπιγραφὰς ἀρ. 1186 καὶ 1187 τῆς Ἰστιαίας ἀναφέρονται πλείονες ἄρχοντες, ἕκαστος ἐξ ἑνὸς δήμου βλ. κατ. σ. 34. Ἀπὸ τίνος γνωρίζομεν καὶ θραῦσμα ἐκ τῆς συνθήκης περὶ ἰσοπολιτείας καὶ μεταξὺ Ἐρετριέων καὶ Κείων: CH. DUNANT, J. THOMASOPOULOS, BCH 78, 1954, 316 κέ., ἀρ. 1. Διὰ τοῦ νέου θραύσματος βοηθεῖται ἡ ἀποκατάστασις καὶ τοῦ κειμένου IG XII 5, 594. Τὸ νέον κείμενον, 393-377 π.Χ. κατὰ τοὺς ἐκδότας, ἀποτελεῖ μίαν εἰσέτι μαρτυρίαν ὑπὲρ τῆς ὑπάρξεως φυλῶν ἐν Ἐρετρίᾳ πρβ. κατ. σ. 29. Περὶ φυλῶν γενικῶς Κ. LATTE, RE XX, 1, στ. 994 κέ.

7 Ἐν ἐπιγραφῇ τῆς ἐποχῆς τοῦ Ἀδριανοῦ ἀναφέρονται ἐν Καρύστῳ ἀρχεπρόβουλοι, IG XII 9, 11, παρὰ τὸν ἄρχοντα· ἐπίσης καὶ ἀρ. 4 κέ. βλ. κατ. σ. 32 κέ.

8 Βλ. ἀνωτ. σ. 5· πρβ. καὶ τὴν συνθήκην Ἰστιαίας-Ἐρετρίας, ἀρ. 188, ἐκ τῶν χρόνων 410-390 π.Χ.

Ἀπαριθμῶν τὰς ἀρμοδιότητας τῶν ἐν Ἑρετρίᾳ προβούλων ὁ HOLLEAUX καταλήγει: «Les πρόβουλοι forment vraiment, pour parler comme un décret d'Érétrie, l'ἀρχὴ τῶν ἀεὶ προκαθημένων: ils sont les chefs de la cité»¹. Δὲν ἀναφέρει μὲν ῥητῶς ὅτι οἱ πρόβουλοι ἦσαν οἱ ἐπώνυμοι ἄρχοντες τῆς Ἑρετρίας—ἐξαιρουμένου τοῦ βραχέος διαστήματος 308-304 π.Χ.—ἀλλὰ «chefs de la cité» ἦτοι οἱ καθαυτὸ ἄρχοντες ἢ ἡγεμόνες ἢ πρυτάνεις ἢ ὡς ἄλλως ἐκασταχοῦ ὠνομάζοντο οἱ ἐπώνυμοι. Ὅπως δὴποτε ὁμως εἰς τὴν διαπίστωσιν ταύτην τοῦ HOLLEAUX δὲν ἐδόθη ἐπαρκὴς προσοχὴ τοῦλάχιστον ὁ μελετῶν τὰς ἐπιγραφὰς τῆς Ἑρετρίας ἐν IG XII 9 δὲν ἀποκομίζει τὴν ἐντύπωσιν ὅτι ἐπώνυμοι ἦσαν οἱ πρόβουλοι. Μία ὥραία συμπλήρωσις τοῦ AD. WILHELM², δι' ἧς ἐγένετο πλέον σαφὴς ἡ ταύτισις, δὲν ἔτυχεν, ἐπίσης, εὐρύτητος· οὕτω ἐν IG XII Supplementum (1939) ἀναφέρεται ὡς μία οἰαδὴποτε συμπλήρωσις: ἐν τῇ ἐπιγραφῇ δηλ. τοῦ Χαιρεφάνους, ἀνηκούσῃ κατὰ τὸν M. HOLLEAUX³ εἰς τὸ διάστημα 322-308 π.Χ., ὁ WILHELM ἔγραψεν: ὁ ἐν]αυτὸς ὁ μετὰ τὴν Ἰπποκύδου καὶ συναρχόντων [π ρ ο β ο υ λ ί α ν] ἀντὶ τοῦ πρότερον ἀναγινωσκομένου: ὁ ἐν]αυτὸς κτλ. συναρχόντων [ἀ ρ χ ῆ ν...]. Ὁ WILHELM τὴν συμπλήρωσιν ταύτην χαρακτηρίζει ὡς τόλμημα στηριζόμενον εἰς τὰ ὑπὸ τοῦ HOLLEAUX γεγραμμένα «in seiner glänzender Untersuchung». Τὴν λέξιν *προβουλίαν*, δι' ἧς ἀποδίδει τὴν ἔννοιαν τῆς ἀρχῆς τοῦ ἢ τῶν προβούλων εὐρίσκει—ἐν τῇ αὐτῇ ἐννοίᾳ—εἰς δύο ἄλλας περιπτώσεις καὶ κυρίως στηρίζει εἰς τὴν λέξιν *πολεμαρχία* τῆς ἐπιγραφῆς ἀρ. 240.

Ὅτι ἡ ἐπώνυμος ἀρχὴ τῆς Ἑρετρίας ἦτο συναρχία καὶ ὄχι εἰς μόνος ἄρχων γνωρίζομεν οὐχὶ μόνον ἐκ τῆς ἐπιγραφῆς ταύτης τοῦ Χαιρεφάνους ἀλλὰ καὶ ἀλλαχόθεν: οὕτω ἐν τῇ ἐπιγραφῇ τῆς συλλύσεως Πάρου καὶ Νάξου ὑπὸ τῶν Ἑρετριέων⁴ γράφεται, στ. 21: [...ἀπὸ πέ]μπτης ἐπιόντος τοῦ Ἰππιῶνος μ[η][νὸς ἐπὶ τῶν ἀρχόντων] τῶν μετὰ Ἀρχεβίου ὡς Ἑρετριεῖς [ἄγουσιν...]. Ἐχομεν οὕτω τὸν γνωστὸν τύπον ὁ δεῖνα καὶ οἱ συνάρχοντες ἢ οἱ ἄρχοντες οἱ μετὰ τοῦ δεῖνος⁵. Τῶν ἀρχόντων ἢ συναρχόντων τούτων ἡ ἐξουσία φυσικὸν εἶναι ἵνα κατ' ἐξοχὴν ὠνομάζεται ἀρχή⁶. Εἶναι ἀναμφίβολον ὅτι εἰς τοὺς ἄρχοντας τούτους, τοὺς ἐπώνυμους, ἀναφέρεται ἢ εἰς τὰ τιμητικὰ ψηφίσματα τῆς Ἑρετρίας ἀπαντῶσα φράσις: ἐπιμελεῖσθαι δ' αὐτῶν [=τῶν τιμωμένων] τοὺς ἄρχοντας τοὺς ἀεὶ ἐν ἀρχῇ ὄντας⁷.

Οἱ ἄρχοντες οὗτοι «οἱ ἀεὶ ἐν ἀρχῇ ὄντες» δὲν δύνανται νὰ εἶναι εἰμὴ οἱ πρόβουλοι: ἐν τῷ ὑπὲρ Ἀδειμάντου ψηφίσματι ἐκ τοῦ τέλους τοῦ τετάρτου αἰῶνος ἀναγινώ-

1 Ἑ.ἀ. 51. Ἡ φράσις ἔχει οὕτω, ἀριθ. 211, στ. 28: τὴν ἀρχὴν τὴν ἀεὶ προκα[α]θημένην ἐπιμελεῖσθαι αὐτο[ῦ] ὑπὲρ ὧν ἂν ἀεὶ δέχεται. Ἐπίσης ἐν Μασσαλία, κατωτ. σ. 37: τῶν πεντεκαίδεκα προκαθιγνται τρεῖς. Βλ. καὶ ΑΡΙΣΤΟΤΕΛ. Πολιτ. 1322b, 14: ἡ γὰρ αὐτή (δηλ. κυρία ἀρχή), ἡ προκαθιγνται τοῦ πλήθους ὅπου κύριός ἐστιν ὁ δῆμος. ΠΛΑΤΩΝ Νόμοις 758d: τὸ προκαθήμενον τῆς πόλεως. Syll.³ 694, στ. 50: [Δή]μητρι καὶ τῇ Κόρ[η] ταῖς προκαθημέναις | [θε]αῖς τῆς πόλεως ἡμ[ῶν].

2 AD. WILHELM, Klio 27, 1934, 276—μνημονεύεται καὶ ἐν IG XII Suppl. σ. 177 κέ. Α 7/8, ἀρ. 191. Τὴν ἐπιγραφὴν τοῦ Χαιρεφάνους δημοσιεύει καὶ ὁ TH. TSATSOS ἐν Sitzb. Heidelb. Ak. 1963, 1, ὅπου τὸ

παρεχόμενον κείμενον εἶναι ἐπανάληψις τοῦ ἐν IG XII 9, ἀρ. 191. Τὴν δυνατότητα χρονολογήσεως ἀπὸ 322-308 εὐρύνει εἰς τὴν περίοδον 340-300 περ. π.Χ.

3 M. HOLLEAUX, ἔ.ἀ. 47.

4 IG XI 4, 1065. Αὐτ. XII 9, σ. 157 καὶ αὐτ. XII 5, σ. 308, ἀρ. 128.

5 Βλέπε π.χ. G. BUSOLT, Griechische Staatskunde⁸, 481.

6 Πρβ. ἀρ. 188 (μεταξὺ 410-390 π.Χ.): ...νῦν ἀρχάς, δπόραι ἀ[ρχ]ουρην ἐν ἐκατέρῃ τε πόλει.

7 Βλ. τὰ ψηφίσματα ἀρ. 215, 228, 229, 230, Inschr. v. Magnesia, ἀρ. 48 στ. 30.

σκομεν... [τοὺς δ] ἐ προβούλους τοὺς αἰ | [ὄντας ἐπιμελεῖσθ]αι Ἀδειμάντου¹. Τὴν ταύ-
τισιν τῶν ἀρχόντων-προβούλων πρὸς τοὺς ἐπωνύμους ὑποδηλώνει τὸ ὅτι ἐν τῷ τιμη-
τικῷ ψηφίσματι ἀρ. 211 ἡ ἐπιμέλεια δίδεται εἰς τὴν ἀρχὴν τὴν αἰ προκαθημένην ἥτοι
τὴν πρώτην ἀρχὴν τῆς πόλεως, οἵτινες ἦσαν οἱ πρόβουλοι, ὡς ἔδειξεν ὁ HOLLEAUX.

Τὸ γεγονός ὅτι εἰς ἐπιγραφάς τινες ἀπαντᾷ² εἰς μόνος ἀρχων, ἄνευ συναρχόντων,
δὲν θὰ μᾶς παραπλανήσῃ βεβαίως ὥστε νὰ δεχθῶμεν ἀλλαγὴν εἰς τὴν διάρθρωσιν
τῆς πολιτείας³: ὁ ἐν ταῖς ἐπιγραφαῖς ταύταις-καταλόγοις κυρίως-ἀπαντῶν μόνος ἀρ-
χων εἶναι ὁ ἐκ τῆς ὅλης συναρχίας τῶν προβούλων ὡς ἐπώνυμος ἀρχων μνημονευό-
μενος. Ἐνταῦθα δηλαδὴ παραλείπεται ἡ μνεία οὐχὶ μόνον τῶν ὀνομάτων ἀλλὰ ἀκόμη
καὶ τῆς συνοπτικῆς ὀνομασίας τῶν λοιπῶν ὡς «συναρχόντων» ἢ «μετὰ τοῦ δεινὸς ἀρ-
χόντων». Οὕτε δὲ καὶ ὑπάρχει σημαντικὴ χρονικὴ διαφορὰ μετὰ τῶν κειμένων, ἐν οἷς
ἀπαντῶσιν ὁ ἐκτενέστερος ἢ ὁ συνοπτικώτερος τύπος τῆς ἐκφορᾶς τῆς ἐπωνύμου ἀρχῆς.
Ἀνάλογος περίπτωσις δύναται νὰ θεωρηθῇ καὶ ἡ τοῦ πρυτάνεως εἰς πόλεις τῆς ἀνα-
τολικῆς Ἑλλάδος, ὅστις εἶναι εἰς ἐκ τῆς συναρχίας τῶν πρυτάνεων⁴.

Ἐπίσης ὅμως τὴν ταύτισιν τῶν προβούλων πρὸς τοὺς ἐπωνύμους ἐπιβάλλει ἡ
ἀναλογία πρὸς τοὺς πολεμάρχους, οἵτινες, ὡς εἵπομεν, ἀντικατέστησαν ἐν τῇ διοικήσει τῆς
πόλεως τοὺς προβούλους καθ' ἣν ἐποχὴν ἡ Ἑρέτρια εἶχεν ὑποχρεωθῇ νὰ εἰσέλθῃ
εἰς τὸ κοινὸν τῶν Βοιωτῶν, συμφώνως πρὸς τὴν ἀσφαλῆ γνώμην τοῦ HOLLEAUX.
Ἡ ἀναλογία, εἰς ἣν ἐστηρίχθη, ὡς εἶδομεν, ὁ AD. WILHELM, ἐκτείνεται εἰς πολλὰ. Θὰ
ἀναφέρω μίαν μόνον χαρακτηριστικὴν περίπτωσιν.

Τὰ πρὸς τιμὴν τῶν γυμνασιάρχων ψηφίσματα ἐκ τοῦ 2^{ου} καὶ ἐκ τοῦ 1^{ου} π.Χ. αἰ.
εἶπαν οἱ πρόβουλοι⁵ καθ' ὃν τρόπον τὸ ὑπ' ἀριθ. 192 εἶπαν ὁ ἱερεὺς τοῦ Διονύσου καὶ οἱ
πολέμαρχοι. Ἀλλὰ καὶ τὸ ψήφισμα ἀρ. 192 εἶναι σχετικὸν πρὸς τὰ ψηφίσματα ὑπὲρ τῶν
γυμνασιάρχων: Εἶναι γνωστὸν ὅτι αἱ ἐν ταῖς πόλεσι τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος γινόμεναι
πομπαί-καὶ ἐορταὶ καὶ ἀγῶνες ἐν γένει-πρὸς τιμὴν τῶν διαφόρων θεῶν ἐτελοῦντο
διὰ τῆς συμμετοχῆς τῶν ἐν τοῖς γυμνασίοις⁶ διδασκομένων καὶ ἀσκουμένων νέων.
Ἡ πομπὴ τοῦ Διονύσου, περὶ ἧς γίνεται λόγος ἐν τῇ ὑπ' ἀριθ. 192 ἐπιγραφῇ, θὰ ἐγί-
νετο ἀναμφιβόλως διὰ τῆς συμμετοχῆς τῶν ἀπὸ τοῦ γυμνασίου ἔχοντες ὅμως καὶ θε-
τικὴν μαρτυρίαν περὶ τούτου: ἐν τῷ ὑπ' ἀριθ. 236 ψηφίσματι ὁ Θεόπομπος Ἀρχεδή-
μου τιμᾶται διὰ τὴν δωρεὰν εἵνεκεν τοῦ... καταγορᾶζεσθαι... ἔλαιον εἰς τὸ γυμνάσιον
(στ. 19 κέ.), ἐνῶ ἡ ἀναγόρευσις τῶν τιμῶν ὁρίζεται ἵνα γίνηται Διονυσίοις τε, ἐν ᾗ | συν-

1 Ἀριθ. 198. Ἀσφαλὴς δύναται νὰ θεωρηθῇ καὶ ἡ ἐν ἀρ. 219 συμπλήρωσις: ἐπιμ[ελεῖσθαι δὲ] | [αὐτῶν τοὺς στρατηγούς] καὶ τ[οὺς προβούλους] | [τοὺς αἰ ἐν ἀρχῇ ὄν]τας. Ὅτι παρὰ τοὺς προβούλους ἀναφέρονται καὶ οἱ στρατηγοί, καθ' ὃν τρόπον καὶ τὰ ψηφίσματα λέγουσιν οἱ πρόβουλοι καὶ οἱ στρατηγοί, δὲν εἶναι λόγος, ἵνα νομισθῇ ὅτι ὡς ἀρχοντες ἐν τῇ περὶ ἐπιμελείας φράσει δὲν νοοῦνται οἱ ἐπώνυμοι ἀλλ' ἁπλῶς οἱ πρόβουλοι καὶ στρατηγοί. Παραλλαγὴ ἐν ἀρ. 225, στ. 4 κέ.: ἐπιμελεῖσθαι δὲ αὐτοῦ... τῶν προβούλ[ων], ἔνθα ὁ HILLER VON GAERTRINGEN συνεπλήρωσε τὸ κενὸν διὰ τοῦ: ἐπιστάτην. Ὁμοίαν συμπλήρωσιν προτείνει ὁ ZIEBARTH, Suppl. σ. 178 καὶ διὰ τὴν ἐπιγραφὴν 204, στ. 10.

2 Κυρίως καταλόγους, ἀρ. 243: Ἀρχοντος δεινὸς γραμματεῦντος δεινός, οἶδε συνεβάλοντο ἀρ. 249B, στ. 105 (3^{ου} αἰ.): ἐπὶ Ἀρέτωνος ἀρχοντι[ο]ς.

3 Παράβαλε τὴν παρὰ BUSOLT, Gr. Staatsk.², 482, σημ. 1 (τέλος) ἀνάλογον διαπίστωσιν δι' ἄλλας συναρχίας.

4 Βλ. κατωτ. σ. 35 κέ.

5 Ἀρ. 234, 235, 236 μετὰ τοῦ δευτέρου ἀντιγράφου αὐτοῦ E. ZIEBARTH, Πρακτικά Ἀκαδ. Ἀθηνῶν 10, 1935, 220 κέ. καὶ Suppl. ἀρ. 553.

6 Ἐν τῶν ἐσχάτως γνωσθέντων παραδειγμάτων, Akte des IV intern. Kongr. für griech. und lat. Epigraphik, Wien 1964, σ. 192 κέ. (N. M. KONTOLEON).

τελείται τοῦ Διονύσου ἡ πομπή. Εἶναι οὕτω φανερόν ὅτι τὴν ἰδιαίτεραν μέριμναν περὶ τῶν γυμνασίων, τὴν ὁποίαν μαρτυρεῖται ὅτι εἶχον οἱ πολέμαρχοι, ὡς ἀνωτάτη ἀρχὴ τῆς πόλεως, εἶχον ἐπίσης καὶ οἱ πρόβουλοι.

Δυσχέρεيان φαίνεται ὅτι παρουσιάζει ὁ ὑπὸ τοῦ Ν. ΠΑΠΑΔΑΚΗ τὸ πρῶτον δημοσιευθεὶς ἐφηβικὸς κατάλογος ¹, ἐνθα ἔχομεν τὴν ἐπομένην διατύπωσιν, στ. 54 κέ., ἐνθα σφύζεται πλήρως, ὡς ἄρχοντας Αἰσχύλου, γραμματεῦντος Θεάγον, ἐπιμνηνιούντων | Σωκρίτου, Κλειτάρχου, Εὐθυππίδου, Ἡράκωντος, Πλουταρχίδου, | Φιλίππου, Ἀπολλοδώρου, Τ[ιμ]αν[δ]ρίδου. Ἡ ἐν τῷ καταλόγῳ ταύτῳ πρώτη ἀναγραφὴ, στ. 1 κέ., σφύζεται ἐν μέρει μόνον: [Ἄρχ]ον[τ]ος Πολ[υτίμου, γραμ[ατε]ύ[ον]τος Δημ[ονίου] | [ἐπιμνηνιούντων] Νικομάχ[ου---], Εὐρυππίδου--- | Ἀριστ[οκ]λέου Α---νον---Τιμαρχίδου. Ὁ Ν. ΠΑΠΑΔΑΚΗΣ ἦτο προφανῶς βέβαιος ὅτι καὶ ἐνταῦθα παρὰ τὴν φθορὰν ὅκτὼ ἦσαν τὰ ὀνόματα τῶν ἐπιμνηνιούντων.

Ἐκτὸς δηλ. τοῦ γραμματέως, ἔχομεν ἐνταῦθα τὸν ἄρχοντα, ὡς καὶ ἀνωτέρω, καὶ ἐπὶ πλεον ὅκτὼ ἐπιμνηνιεύοντα. Ὁ Ν. ΠΑΠΑΔΑΚΗΣ προσπαθῶν νὰ ἐρμηνεύσῃ τοὺς ἐπιμνηνιούντας τούτους καὶ εὐρίσκων ἀποκλειομένην τὴν ταύτισιν πρὸς ὅσας ἄλλας συναρχίας θὰ ἡδύνατο νὰ θεωρηθῇ ὅτι οἱ ἀποτελοῦντες αὐτὰς ἤρχον κατὰ μῆνα καταλήγει εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι οἱ ὅκτὼ ἐπιμνηνιούντες ἦσαν οἱ αὐτοὶ πρὸς τοὺς προβούλους, «τμήμα δηλαδὴ ἀκριβέστερον αὐτῶν (ὅκταμελὲς ἐδῶ, διμελὲς μετ' ὀλίγα ἔτη, ΑΕ 1892, 127 τέλ. [=ἀρ. 212]), παραδόξως ἐναλλασσόμενον κατὰ μῆνα ²...».

Ὁ Ε. ΖΙΕΒΑΡΤΗ ³ παρατηρεῖ: «Plane singularis est mentio octo magistratum, qui ἐπιμνηνιούντες vocantur» καὶ παραπέμπει εἰς τὸ ἐκ τοῦ ἀρχομένου 5^{ου} π.Χ. αἰ. ψήφισμα ⁴ ἐνθα, στ. 5, ἡ χρονολόγησις—ὀρθότερον ἢ μὴ νολόγησις—παρέχεται διὰ τοῦ ὀνόματος τοῦ μηνός, *Ἡεραδνος*, καὶ τῆς ἐπιμνηνιεύουσης φυλῆς, *Μεκιιστίδος φυλῆς*: ἐπιμνηνιεύουρες. Ἐκ τῆς ἐπιγραφῆς ταύτης μανθάνομεν διὰ πρώτην φορὰν τὴν ὑπαρξίν φυλῶν ἐν Ἐρετρίᾳ, αἵτινες ἀγνοοῦμεν ἂν ἦσαν φυλετικοῦ ἢ τοπικοῦ χαρακτήρος ⁵. Ἡ σύναψις τοῦ ὀνόματος τῆς Μηκισ(σ)τίδος φυλῆς πρὸς τὸ δημοτικὸν *Μηκίστιος* ⁶

¹ Ἀρχαιολ. Δελτίον 1, 1915, 169 ἀρ. 10. Suppl. ἀρ. 555, στ. 1 κέ., 54 κέ., τοῦ 3^{ου} π.Χ. αἰ.

² ΠΑΠΑΔΑΚΗΣ, αὐτ. 174. Πρβ. καὶ W. WALLACE, *Hesperia* 5, 1936, 279, ὅστις θεωρεῖ ὅτι τὸ λειτούργημα τῶν ἐπιμνηνίων, «somewhat obscure», ἀποτελεῖ ἐπιβίωσιν τοῦ αὐτοῦ πολιτικοῦ θεσμοῦ (ὅπως τῆς ἐπιμνηνιεύουσης φυλῆς), ἀλλὰ σημαντικῶς μετελλαγμένον. Τὸ «παραδόξως» ἐν τῷ κειμένῳ ὑπεγράμμισα ἐγώ, ὡς καὶ ὅπου ἀλλαχοῦ.

³ Suppl. ἀρ. 555.

⁴ W. PEEK, *Ath. Mitt.* 59, 1934, 73, ἀρ. 27. W. WALLACE, *Hesperia* 5, 1936, 273 κέ. Suppl. ἀρ. 549.

⁵ Ἡ ἀπὸ ἡρώως παραγωγὴ τοῦ Μηκιστέως, ὡς ἔκαλετο π.χ. εἰς τῶν Ἑπτὰ ἐπὶ Θήβας, καθὰ δέχεται ὁ WALLACE, αὐτ. 280, εἶναι μᾶλλον ἀπίθανος.

⁶ Ὁ PEEK, αὐτ. 76, καὶ ὁ WALLACE, αὐτ. 279, ἀναφέρουν: *Μηκιστον* δῆμος Ἰστιαίας. Τὸ ὄνομα συνάγεται ἐκ τοῦ τοπικοῦ *Μηκίστιος*, ἀρ. 1189, στ. 31 καὶ 32. Τὸ *Μάκιστον* παρ' Αἰσχυλῶν, Ἀγαμέμνονι 289, ἀναφερόμε-

νον, ὅπερ ὁ Σχολιαστὴς χαρακτηρίζει ὅρος *Εὐβοίας*, ταυτίζεται πρὸς τὸ νῦν Καντῆλι τῆς Εὐβοίας, GUYER, ἔ.ἀ. 4. Ὁ τελευταῖος ὁμῶς διαπραγματευθεὶς τὸ ζήτημα J. H. QUINCEY, *JHS* 83, 1963, 123 ταυτίζει τὸ Μάκιστον τοῦ Αἰσχύλου πρὸς τὴν Ὁρθρον ἀπομακρύνων τοῦτο ἐκ τῆς Εὐβοίας. Ὁ A. J. BEATTIE, *Cl. Rev.* 68, 1954, 77 κέ. εἶχε ταυτίσει τὸ Μάκιστον πρὸς τὴν Δίφρυν. Ὁ QUINCEY, ἔ.ἀ., δὲν ἀναφέρει τὰς περὶ Μάκιστον ἐπιγραφικὰς μαρτυρίας ἐξ Εὐβοίας. Φυλὴ γνωστὴ ἐξ Εὐβοίας ἦτο μέχρι σήμερον μόνον ἡ Ἀβαντὶς ἐν Χαλκίδι ἀλλ' ἐκ Ρωμαϊκῶν χρόνων, ἀρ. 946. Ὁ PEEK, αὐτ., θεωρεῖ ὡς πιθανὴν τὴν κατὰ τὸ πρότυπον τῶν Ἀθηνῶν διαίρεσιν εἰς φυλὰς ἐν Ἐρετρίᾳ. Τὴν ὑπαρξίν φυλῶν ἐν Ἰστιαίᾳ μαρτυρεῖ ἡ συνθήκη Ἰστιαίας καὶ Κέω, IG XII 5, 594 (=Syll.³ 172, XII 9, σ. 169) στ. 10 κέ.: οἱ δὲ | στρατηγοὶ φυλὴν καὶ δῆμον [δόντων αὐτῶν ἐν ᾧ ἄμ] μέλλει πολιτεύεσθαι. Ἡ συμπλήρωσις κατὰ BCH 78, 1954, 319 (CHB. DUNANT, βλ. σ. 27 σημ. 6), ὁπόθεν μαρτυρεῖται ἐπίσης ἡ ὑπαρξὶς φυλῶν ἐν Ἐρετρίᾳ.

θὰ συνηγόρει ὑπὲρ τοῦ τοπικοῦ χαρακτήρος. Ἀλλά, κατὰ τὴν λίαν διαδεδομένην συνήθειαν, ἵνα τὰ παλαιὰ ἔθνικὰ στοιχεῖα ἀποτελοῦν φυλὰς ἐντὸς τῶν πλαισίων τῆς πόλεως, ἀφ' ἧς αὕτη, ὡς παρατηρήσαμεν ἀνωτέρω¹, διεδέχθη τὸ ἔθνος, εἶναι, κατὰ τὴν γνώμην μου, πολὺ πιθανώτερον, ἵνα ἐρμηνεύσωμεν τὴν *Μηκισίδα φυλὴν* ὡς περιλαμβάνουσαν, ἢ θεωρουμένην ὅτι περιελάμβανε, τοὺς ἐκ τοῦ *Μακίστου* τῆς Τριφυλίας ἀποικίσαντας τὴν Ἑρέτριαν κατὰ τὴν πληροφορίαν τοῦ Στράβωνος²: *Ἑρέτριαν δ' οἱ μὲν ἀπὸ Μακίστου τῆς Τριφυλίας ἀποικισθῆναί φασιν ὑπ' Ἑρετριέως*. Ἀνάλογος ἐν αὐτῇ τῇ Εὐβοίᾳ ἦτο ἡ ὀνομασία καὶ τῆς ἐν Χαλκίδι φυλῆς *Ἀβαντίδος*³.

Ἡ ὑπαρξίς φυλῶν ἐν Ἑρετρίᾳ βοηθεῖ ἀμέσως εἰς τὴν κατανόησιν τοῦ θεσμοῦ τῶν προβούλων, ὅστις, χαρακτηριζόμενος ὡς δείγμα τῆς ὀλιγαρχίας ὑπὸ τοῦ Ἀριστοτέλους, φαίνεται ὅτι ἔχει παλαιότητα τὰς ῥίζας του ἐν Ἑρετρίᾳ, ὡς ὁρθῶς εἶχεν εἰκάσει ὁ HOLLEAUX. Ὁ ἀριθμὸς τῶν προβούλων θὰ ἦτο ἀνάλογος πρὸς τὸν ἀριθμὸν τῶν φυλῶν⁴. Οὕτω διδάσκουν αἱ περὶ προβούλων ὑπάρχουσαι μαρτυρίαι.

Ἡ γνώμη τοῦ ΠΑΠΑΔΑΚΗ ἦτο ἡ ὁρθή ὡς πρὸς τοὺς ἐπιμνηνιεύοντας ἐπιμνηνιεύοντες ἦσαν οἱ πρόβουλοι.—Ἐκ τῆς Καλλάτιδος ἔχομεν ἀσφαλὲς παράλληλον: *τοὺς δὲ π[ροβούλους] τοὺς προ[βουλεύοντ]ας τὸν μῆνα τὸν Δι[ονύσιον]*⁵ —, πρέπει ὅμως νὰ τροποποιηθῇ ὡς πρὸς τὸν ἀριθμὸν: οἱ ἐπιμνηνιεύοντες εἶναι ὅτι καὶ οἱ συνάρχοντες τοῦ Ἰπποκύδου τῆς ἀνωτέρω μνημονευθείσης ἐπιγραφῆς τοῦ Χαιρεφάνους, ἀρ. 191, ἡ ὅτι οἱ μετὰ Ἀρχεβίου ἄρχοντες τῆς ὑπὸ τῶν Ἑρετριέων συλλύσεως Παρίων καὶ Ναξίων⁶.

Οἱ πρόβουλοι τῆς Ἑρετρίας ἦσαν κατὰ τὴν μαρτυρίαν τῆς ἐπιγραφῆς ταύτης ἐννέα, ὧν εἰς ὁ πάντοτε ὀνομαζόμενος ἄρχων. Ἡ ὑπόθεσις ὅτι οἱ πρόβουλοι ἦσαν πλείονες τῶν ἐννέα δὲν φαίνεται πιθανή, ὅσον καὶ ἂν ἡ ἀντιστοιχία πρὸς τοὺς πρυτάνεις τῶν Ἀθηνῶν θὰ ὑπεδείκνυε μίαν τοιαύτην ὑπόθεσιν, ταύτην ὅμως δὲν ἐπιτρέπει ὁ πληθυσμὸς τῆς Ἑρετρίας. Σπουδαιότερον εἶναι ὅτι ὁ θεσμὸς ἐν Ἑρετρίᾳ εἶναι ἀνεξάρτητος τῶν Ἀθηνῶν, σχετίζεται σαφῶς πρὸς τὰς εἰς ἄλλας πόλεις ἀπαντώσας συναρχίας προβούλων μὲ περιορισμένον ἀριθμὸν, ὡς ὁκτὼ π.χ. εἰς τὴν Κόρινθον. Ἡ μνεῖα ἄλλως εἰς ὠρισμένας περιπτώσεις δύο μόνον ἢ τριῶν προβούλων καθιστᾷ ἔτι ἀπιθανώτεραν τὴν ὑπαρξίν μεγαλυτέρου ἀριθμοῦ τῶν ἐννέα.

Ἡ ὁμοιότης τοῦ θεσμοῦ τῶν προβούλων-ἐπιμνηνιεύοντων τούτων τῆς Ἑρετρίας πρὸς τοὺς πρυτάνεις τῶν Ἀθηνῶν, τὴν ὁποίαν εἶδεν ἤδη ὁ ΠΑΠΑΔΑΚΗΣ δημοσιεύων τὴν ἐπιγραφὴν—«πρυτανεύοντας λοιπὸν τινὰς κατὰ τὰ τμήματα τῆς ἀθηναϊκῆς βουλῆς» καὶ «ὅτε (=274-271 π.Χ.) ἴσως καὶ οἱ ἐπιμνηνιεύοντες κατεστάθησαν (ἢ ὀνο-

1 Πρβ. Κ. ΛΑΤΤΕ, αὐτ. (σ. 27, σημ. 6): ἡ φυλὴ εἶναι μορφή τῆς ὁργανώσεως τῆς πόλεως ἐλλείπουσα εἰς τοὺς κατὰ ἔθνη διαβιοῦντας Ἕλληνας. Τοῦτο συνάγει ἐκ τῆς ἀνυπαρξίας φυλῶν εἰς τὰς περιοχὰς τῆς Ἑλλάδος, ὅπου ἡ μετάβασις ἀπὸ τοῦ ἔθνους εἰς τὴν πόλιν δὲν συνετελέσθη σχεδὸν ποτέ.

2 ΣΤΡΑΒΩΝ Χ 1. 10, σ. 447. Ὑπὸ τὸν τύπον *Μηκιστον* ἀναφέρει καὶ ὁ ΣΤΕΦΑΝΟΣ ὁ ΒΥΖΑΝΤΙΟΣ τὴν πόλιν τῆς Τριφυλίας κατὰ τὸν ΕΚΑΤΑΙΟΝ, *Fr. Gr. Hist.* ἀπ. 122.

3 Τὰ παραδείγματα εἶναι ἀάπολλα· βλ. τοὺς πίνακας παρὰ SZANTO, *Sitzb. Akad. Wien CXLIV* (1901) V, 72 κέ. LIEBENAM, *Städteverwaltung im röm. Kaiserreich* 1900, 220. Κ. ΛΑΤΤΕ, ἔ. ἀ. 1005. BUSOLT⁸, *Gr. Staatskunde*, 130 κέ.

4 Πρβ. H. SCHAEFER, ἔ. ἀ. στ. 1221 κέ.

5 Ἡ ἐπιγραφὴ μνημονεύεται ὑπὸ τοῦ SCHAEFER, ἔ. ἀ. 1229. SGDI ἀρ. 3089, 15. L. ROBERT, *Revue de Phil.* 13, 1939, 152.

6 Πρβ. ἀνωτ. σ. 28.

μάσθησαν) ὡς τμήμα τῆς βουλῆς μόνιμον κατὰ τοὺς ἀττικοὺς πρυτανεύοντας»¹—, εἶναι φανερόν ἐκ πρώτης ὄψεως ὅτι ἔγκειται εἰς τὴν περιοδικότητα, τὴν κατὰ μῆνα δηλ. ἀλλαγὴν τῶν προβούλων.

Διότι, ἂν ἴδωμεν ἀκριβέστερον τὴν διατύπωσιν τῆς ἐπιγραφῆς καὶ τὸ περιεχόμενον αὐτῆς, παρατηροῦμεν ὅτι οἱ ἔφηβοι, οἵτινες ἀπεγράφησαν *ἐπὶ τοῦ δεῖνος ἀρχοντος* καὶ *ἐπὶ δείνων ἐπιμνηνιούντων*—καὶ τῶν ὁποίων ὁ κατάλογος ἀκολουθεῖ ὑπὸ τὸ κεφάλαιον *ἔφηβοι ἀπεγράφαντο* καὶ κατὰ δήμους—, ἀπεγράφησαν καθ' ὠρισμένον χρόνον, καθ' ὠρισμένον μῆνα τοῦ ἔτους. Δήλωσιν λοιπὸν τοῦ μηνὸς τούτου ἀποτελεῖ ἡ ἐν τῇ ἐπιγραφῇ μνεία τῶν ἐπιμνηνιούντων, καθ' ὃν τρόπον καὶ κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 5^{ου} αἰ. εἰς τὴν μνημονευθεῖσαν ἐπιγραφὴν² ἀναφέρεται ὁ μῆν καὶ ἡ ἐπιμνηνιεύουσα φυλή. Τὸν τρόπον καθ' ὃν ἐγένετο ἡ ἀπογραφὴ τῶν ἐφήβων ἐν Ἑρετρίᾳ τὸν ἀγνοοῦμεν βεβαίως ἐκ τῶν μαρτυριῶν, ἀλλ' αἱ πληροφορίες, τὰς ὁποίας ἔχομεν ἐξ Ἀθηνῶν³, τῶν ὁποίων ὁ θεσμὸς τῆς ἐφηβείας ἀσφαλῶς εἶχεν ὑπάρξει πρότυπον δι' ἅπασαν σχεδὸν τὴν Ἑλλάδα, δὲν ἀφήνουν καμμίαν ἀμφιβολίαν περὶ τούτου.

Εἰς τὸ πρόγραμμα (praescriptum) ἄρα τῶν καταλόγων τούτων ἔχομεν ὅχι μόνον τὴν δήλωσιν τοῦ ἔτους τῆς ἀπογραφῆς ἀλλὰ καὶ τοῦ «μηνός», καθ' ὃν ἐγένετο αὕτη. Δικαιούμεθα ἐπομένως νὰ συμπεράνωμεν ὅτι ἐφ' ὅσον κατὰ τὸν μῆνα, καθ' ὃν ἐπὶ *Πολυτίμον* ἢ ἐπὶ *Αἰσχύλου* ἀρχοντος ἐγένετο ἡ ἀπογραφὴ τῶν ἐφήβων, ἐπιμνηνιεύοντες ἦσαν οἱ δεῖνα, ἀλλοιθὰ ἦσαν οἱ ἐπιμνηνιεύοντες κατὰ τοὺς ἄλλους μῆνας τῆς ἀρχῆς τῶν ἀρχόντων τούτων. Ἦτοι ἡ «Βουλὴ» ἦτο διηρημένη εἰς τμήματα δώδεκα, ὡς πρέπει νὰ εἴπωμεν κατ' ἀρχήν, ὅσα καὶ οἱ μῆνες, ἐξ ὧν ἡ πιθανώτερον, ἐννέα βουλευτῶν—πλὴν ἑνός, τὸ ὁποῖον εἶχεν ὀκτώ, ἔνεκα τῆς ἐξ αὐτοῦ ἐκλογῆς τοῦ ἀρχοντος,—ἕκαστον τῶν ὁποίων καθ' ἕκαστον μῆνα ἐναλλάξ εἶχε τὴν ἐπιμνηνίαν. Ὅτι τοιαύτην τινὰ διάταξιν τῆς πολιτείας τῆς Ἑρετρίας πρέπει νὰ δεχθῶμεν ὡς ἐρμηνείαν τῆς ἐπιγραφῆς ΠΑΠΑΔΑΚΗ, ἐν τῇ κατευθύνει ὅπωςδὴποτε τὴν ὁποίαν εἶχε δώσει οὗτος, ἀποδεικνύει ἐπιγραφὴ τῆς Καρύστου.

Πρόκειται περὶ ἐπιγραφῆς (πίναξ 1-2) ἀναγεγραμμένης ἐπὶ τοῦ κορμοῦ ἐλλίπους κατὰ τὴν κεφαλὴν ἐρμαϊκῆς στήλης τιμητικῆς ὑπὲρ ἄρξαντος «*τὴν στεφανηφόρον καὶ ἐπώνυμον ἀρχήν*», διατελέσαντος δὲ καὶ ἀρχιερέως (:) τοῦ Ἀδριανοῦ⁴. Τὴν στήλην ἀναθέτουν οἱ Βουλευταὶ τοῦ ἔτους, στ. 5 κέ.: *βουλευεῖν ἔλαχον οἱ ὑπογεγραμμένοι*

1 Ν. ΠΑΠΑΔΑΚΗΣ, ἔ.ἀ. 174 καὶ 178. Βλ. καὶ SCHAEFER, ἔ.ἀ.

2 Πρβ. ἀν. σ. 30.

3 Βλ. διεξοδικῶς παρὰ CHR. PÉLÉKIDÈS, Histoire de l'éphébie attique, École française d'Athènes, Travaux et Mémoires XXII, 1962, 87 κέ.

4 Τῆς στήλης λείπει ἡ κεφαλὴ καὶ τὸ ἀνώτερον τμήμα τοῦ κορμοῦ. Ἡ κυρίως τιμητικὴ ἐπιγραφὴ, ἐλλιπὴς κατὰ τὴν ἀρχήν, εὐρίσκεται εἰς τὸ ἄνω πέρας τῆς σφισμένης στήλης. Ὁ DITTENBERGER ἐκδίδων τὴν ἐπιγραφὴν ἐν IG III 1306, ὡς ἀττικὴν, εἶχε συμπληρώσει: «[ἀρχιερέα θεοῦ Ἀδριανοῦ] εἰς τὸν πρῶτον στίχον.—Οὐδεὶς τῶν ἐκδοτῶν σημειώνει τὸν εἰς τὸ δεξιὸν ἄκρον τῆς ἐπιγραφῆς ἐγχάρακτον ἀμφορέα μετὰ κλά-

δου λοξῶς ἔμπροσθεν (ἀριστερᾷ) αὐτοῦ. Αἱ δημοσιευόμεναι φωτογραφίαι, τὰς ὁποίας ὀφείλω εἰς τὴν φιλοφροσύνην τοῦ κ. Μ. Μισοῦ καὶ τῆς Κας Κ. Πέπα-Δελμούζου, δεικνύουν τὴν ἀκριβῆ μορφήν καὶ τὴν διάταξιν τοῦ κειμένου. Ἀγνοῶ διατί ὁ H. V. GABTRINGEN, Ath. Mitt. 31, 1906, 351 θεωρῶν, ὅτι ὁ τιμώμενος τῶν στ. 1-4, ὁ ἄρξας *τὴν ἐπώνυμον καὶ στεφανηφόρον ἀρχήν*, ἦτοι ὁ ἀρχων τοῦ ἔτους, πιθανῶς δὲ καὶ ἀρχιερεὺς τοῦ Ἀδριανοῦ, εἶναι ἕτερος ἢ ὁ ἀρχων Μοιραγένης τοῦ στ. 6, νομίζει ὅτι τὸν ἐξερχόμενον ἀρχοντα τιμᾷ ἡ νέα, ἡ τοῦ ἀκολουθοῦντος ἔτους βουλὴ ὑπ' ἀρχοντα τὸν Μοιραγένην. Εὐλογον καὶ σύνθετος εἶναι ἵνα ἡ τιμὴ γίνῃ ὑπὸ τῶν βουλευτῶν τῶν ὑπὸ τὸν τιμώμενον ἀρχοντα βουλευσάντων.

ἄρχ(οντι) *Μοιραγένοι νε(ωτέρω)*. Τὰ ὀνόματα εἶναι διηρημένα εἰς δώδεκα τμήματα ἀριθμούμενα ἀπὸ α' ἕως ιβ', διατεταγμένα δὲ εἰς δύο στήλας ἀνὰ ἕξ καὶ χωριζόμενα διὰ τοῦ σημείου τῆς παραγράφου ¹ κεχαραγμένου ἅπαξ ἐν ἐκάστῳ κεφαλαίῳ ὑπὲρ καὶ ἀριστερώτερον τῶν πρώτων γραμμάτων τῆς λέξεως ἀρχεπρόβουλος, ἣτις εὐρίσκεται ἀμέσως ὑφ' ἑκαστον ἀριθμὸν καὶ εἰς τὰ δώδεκα τμήματα. Ὑπὸ τὴν λέξιν ἀρχεπρόβουλος ἀκολουθοῦν ἕξ ὀνόματα πλὴν μόνον ὑπὸ τὸ δ' ἐνθα ἔχομεν πέντε.

Οἱ ἐκδόται τῆς ἐπιγραφῆς καὶ ὁ H. v. GAERTRINGEN ², ὅστις ἡσχολήθη μὲ τὸ κείμενον, —ἀφορμηθεὶς ἐκ τῆς ἀνακαλύψεως τοῦ τοσοῦτον ὑπηρετήσαντος τὴν Ἀρχαιολογίαν τῶν νήσων Παρίου λογίου Μιχαὴλ Κρίσπη ὅτι ἡ ἐπιγραφή αὕτη ἦτο ἐκ Καρύστου καὶ ὄχι ἐξ Ἀθηνῶν—ἐθεώρησαν ὅτι ἐν ἐκάστῃ τῶν δώδεκα ομάδων τὸ μὲν πρῶτον ὄνομα ἦτο τὸ τοῦ ἀρχεπροβούλου, τὰ δὲ ἀκολουθοῦντα ἦσαν τὰ ὀνόματα τῶν βουλευτῶν - προβούλων.

Ὁ HILLER v. GAERTRINGEN ³ εἶδεν ὀρθῶς ὅτι οἱ «πρόβουλοι» οὗτοι ἦσαν εἶδος ἐπιμηνίων: «ἐκάστη ὁμὰς ἀντιστοιχεῖ πρὸς μίαν ἀττικὴν πρυτανείαν τῆς ἐποχῆς τῶν 12 φυλῶν. Ἐν Μιλήτῳ καὶ ἀλλαχοῦ ἐχρησιμοποιεῖτο τὸ κατάλληλον ὄνομα ἐπιμηνίου. Ἀλλ' ἐνῶ ἐν Ἀθῆναις ὁ ἐπιστάτης τῶν πρυτάνεων ἦ, ἀργότερον, τῶν προέδρων...εἶναι ὁ διευθύνων τὴν πρυτανείαν, ἐνταῦθα ὀρίζεται ἐκ τῶν προτέρων ὁ ἐπὶ κεφαλῆς. Ὀνομάζεται ἀρχεπρόβουλος ὥστε οἱ ἄλλοι εἶναι πρόβουλοι».

Βεβαίως ὁ ὅρος ἀρχεπρόβουλος προϋποθέτει τὴν ὀνομασίαν τῶν ὑπ' αὐτὸν βουλευτῶν ὡς προβούλων. Ἀλλ' εἶναι περιέργον ὅτι ἐν ἐκάστῳ τῶν δώδεκα λημμάτων τὰ ὑπάρχοντα ἕξ ὀνόματα—πέντε ἐν δ'—δὲν χωρίζονται ἀλλήλων ἢ, ὀρθότερον, τὸ πρῶτον,—τὸ θεωρούμενον ὡς τὸ τοῦ ἀρχεπροβούλου—δὲν χωρίζεται δι' οὐδεμιᾶς ἐνδείξεως, λέξεως ἢ συμβόλου, ἀπὸ τῶν ἀκολουθούντων πέντε ἢ τεσσάρων.

Εἰς τῶν προβούλων θὰ πρέπει νὰ ἦτο καὶ ὁ *Μοιραγένης* ὁ νεώτερος καὶ νὰ ἀνῆκεν εἰς τὴν δ' ἐξάδα: Ἐπειδὴ ὅμως οὗτος εἶχεν ἐκλεγῇ ὡς ὁ ἄρχων τοῦ ἔτους, διὰ τὸν λόγον αὐτὸν ἡ ἐξὰς τῶν συναρχόντων αὐτοῦ ἐν δ' ἐμφανίζεται ὡς πεντάς. Ἡ πεντάς αὕτη θὰ ἠδύνατο νὰ ὀνομασθῇ «οἱ μετὰ Μοιραγένους ἄρχοντες» κατὰ τὰ ἕξ Ἑρετρίας σημειωθέντα παραδείγματα. Ἐὰν ἡ ἐρμηνεία ἡμῶν αὕτη περὶ τοῦ ἐλλείποντος ἕκτου ὀνόματος ἐν δ' εἶναι ὀρθή καὶ λάβωμεν ὑπ' ὄψει, ὡς ἐσημειώσαμεν ἀνωτέρω, πόσον δυσχερὲς εἶναι ἵνα θεωρήσωμεν ὡς ὄνομα τοῦ ἀρχεπροβούλου τὸ πρῶτον ἐκ τῶν ὀνομάτων ἐκάστου τῶν 12 λημμάτων, θὰ ἔπρεπε νὰ δεχθῶμεν ἐπίσης ὅτι παρὰ τὸν ἄρχοντα πρόβουλον ὑπῆρχε καὶ ἰδιαίτερος ἀρχεπρόβουλος, τοῦ ὁποίου μάλιστα νὰ μὴ διακρίνηται τὸ ὄνομα διὰ τῆς συνήθους εἰς τοὺς ἀρχαίους καταλόγους σαφηνείας. Τὸ λογικώτερον, κατὰ τὴν γνώμην μου, εἶναι νὰ θεωρήσωμεν ὅτι μετὰ τῶν ὀνομάτων, τῶν ἕξ ἢ τῶν πέντε βουλευτῶν—προβούλων, δὲν περιλαμβάνεται τὸ ὄνομα τοῦ ἀρχεπροβούλου. Διότι ἀρχεπρόβουλος δὲν εἶναι παρὰ αὐτὸς οὗτος ὁ ἄρχων, ὅστις *συνῆρχε* μετὰ τῶν πέντε τῆς τετάρτης ἢ τῶν ἕξ τῶν ἐνδεκα ἄλλων ἐπιμηνιευόντων προ-

¹ Τὸ ὑπὲρ ἑκαστον τῶν ἀριθμητικῶν α'-ιβ' σημεῖον εἶναι βεβαίως δηλωτικὸν τῆς ἀριθμητικῆς τῶν ἐννοίας, οὐχὶ παραγράφου.

² Πρβ. σ. 32, σημ. 4.B1 καὶ IG XII 9 add. ἐν σ. 176 καὶ Suppl. σ. 174, ἀρ. 11.

³ Ἐ.ἀ. 371.

βούλων καθ' ἅπαντας τοὺς μῆνας. Προφανῶς δὲ καὶ ἐν Καρύστῳ ἴσχυεν ὅτι καὶ ἐν Ἑρετρίᾳ. Ἡ ὀνομασία ἀρχεπρόβουλος¹ ἀνάγεται βεβαίως εἰς τὰ καθήκοντα τῆς διοικήσεως τῆς βουλῆς καὶ τῆς ἐκκλησίας, ἴσως δὲ δὲν εἶναι καὶ πολὺ παλαιά. Ὅπως-δήποτε εἰς τὰς μικροτέρας πόλεις, ἔνθα εἶχομεν ἀρχὰς ὀλιγαριθμοτέρας, ἦτο φυσικόν, ἀρμοδιότητες μοιραζόμεναι ἐν Ἀθήναις εἰς πλείονας ἄρχοντας νὰ συγκεντρώνωνται ἐκεῖ εἰς ἓν πρόσωπον. Οὕτω ὁ ἀρχεπρόβουλος, ὡς ὁ ἐπιστάτης τῶν πρυτάνεων ἐν Ἀθήναις ἢ ὁ ἐπιστάτης τῶν προβούλων ἐν Ἑρετρίᾳ ἦτο ἐν ταυτῷ, ἐν Καρύστῳ καὶ ὁ ἀρχεπρόβουλος καὶ ὁ ἄρχων τῆς πόλεως.

Πρὸς τὴν τοιαύτην ἐρμηνείαν τῆς ἐπιγραφῆς τῆς Καρύστου δὲν ἀντίκειται ὁ ἀριθμὸς τῶν ἑξ προβούλων κατὰ μῆνα. Ἡ ἀναλογία πρὸς τὴν μεγαλυτέραν Ἑρέτριαν μὲ ἐννέα-πιθανώτερον ἢ ὀκτώ-προβούλους ἦτο ἡ κανονικὴ. Γεγονὸς εἶναι ὅπωςδήποτε ἡ ὑπαρξίς τοῦ θεσμοῦ τῶν προβούλων ἐν Καρύστῳ.

Ἄλλ' οἱ πρόβουλοι, ὡς ἐσημειώσαμεν, δὲν ἦσαν περιορισμένοι μόνον εἰς τὴν Ἑρέτριαν καὶ τὴν Κάρυστον. Πολὺ πιθανὴ εἶναι ἡ ὑπαρξίς αὐτῶν καὶ ἐν Ἰστιαίᾳ. Οἱ ἐν τῇ συνθήκῃ τῶν Ἰστιαιέων πρὸς τοὺς Κεῖους ἀναφερόμενοι πρόβουλοι ἀνήκουν ἀσφαλῶς εἰς τὴν Κέων καὶ ὄχι εἰς τὴν Ἰστιαιαν—ἂν καὶ βεβαίως ἡ θραυσματικὴ διατήρησις τῆς ἐπιγραφῆς δὲν ἀποκλείει τὴν ἐν αὐτῇ μνείαν καὶ ἄλλων τῆς Ἰστιαίας². Γνωρίζομεν ὅμως πλείονας ἄρχοντας, ἑξ ἐν ὧν, ἀναφερομένους ὁμοῦ καὶ εἰς τὰς δύο διασωθείσας ἐπιγραφὰς τῆς Ἰστιαίας, ἀρ. 1186 (τοῦ 3ου π.Χ. αἰ.): *Ἐπ' ἀρχόντων Κρατείου ἐκ Πίνου, Εὐφρονος ἀφ' Ἑρμάρου* κτλ. καὶ ἀρ. 1187 (ἐπίσης τοῦ 3ου π.Χ. αἰ.): *Ἐπ' ἀρχόντων Φύτωνος ἐκ Πρωτείου, Φιλοστράτου Εἰλυμνιέως* κτλ. Ἐκ τῶν πολλῶν δήμων τῆς Ἰστιαίας, πρβ. ἀρ. 1189, μόνον ἑξ—οὐχὶ δὲ οἱ αὐτοὶ ἐν ἑκατέρῳ περιπτώσει—ἀντιπροσωπεύονται δι' ἰδίου ἄρχοντος. Ἐὰν θεωρήσωμεν ὅτι ὁ ἀριθμὸς ἑξ εἶναι ὁ συνολικὸς ἀριθμὸς τῶν ἀρχόντων τότε εἶναι φανερόν ὅτι καθ' ἕκαστον ἔτος οἱ ἄρχοντες, κατὰ τινα σειρὰν ἄγνωστον εἰς ἡμᾶς, ἐλαμβάνοντο ἐκ τῶν διαφόρων δήμων τῆς Ἰστιαίας. Γνωστοῦ ὅμως ὄντος ὅτι ἐν Ἰστιαίᾳ ὑπῆρχον ὑπὲρ τοὺς δήμους καὶ φυλαί, ὅπως καὶ ἐν Ἑρετρίᾳ, εἶναι πιθανώτατον ὅτι οἱ ἄρχοντες ἐλαμβάνοντο ἐκ τῶν φυλῶν κατὰ τὸν αὐτὸν ἀριθμὸν ἑξ ἐκάστης. Ὁ ἀριθμὸς ἑξ καὶ ἡ ἀναλογία πρὸς τὴν Ἑρέτριαν ἐπιτρέπουν, μετὰ πολλῶν ἐπιφυλάξεων βεβαίως, νὰ πιστεύσωμεν ὅτι ὡς ἄρχοντες ἐν Ἰστιαίᾳ, ὡς καὶ ἐν Ἑρετρίᾳ, ἦσαν οἱ πρόβουλοι. Ἐὰν ἡ ὑπόθεσις αὕτη εἶναι ὀρθή, τότε ἡ καὶ ἄλλως διαπιστωθεῖσα σχέσις Ἰστιαίας καὶ Ἑρετρίας καθίσταται προφανεστέρα.

Ὁ θεσμὸς λοιπὸν τῶν προβούλων εἶναι εὐρύτατα διαδεδομένος ἐν Εὐβοίᾳ, ἀπὸ παλαιότητας δὲ χρόνων. Δὲν ἀπέχομεν δέ, φαίνεται, τῆς ἀληθείας ἐὰν ἰσχυρισθῶμεν ὅτι οὗτος ἐπεχωρίαζε κυρίως εἰς τὰς πόλεις τὰς ἰδιαίτερος συνδεομένας μὲ τὴν Ἑρέτριαν³, τοῦτο δὲ ἐνισχύεται ἀκόμη περισσότερον ἐὰν ἀναλογισθῶμεν ὅτι ὁ θεσμὸς ἀπαντᾷ καὶ

¹ *Ἀρχεπρόβουλος* κατὰ τοὺς αὐτοὺς χρόνους ἐν Τερμησιῶν, IGR III, ἀρ. 452.

² Πρβ. ἀνωτ. σ. 27, σημ. 6.

³ Ἀντιθέτως μία μόνον μαρτυρία ὑπάρχει περὶ προβούλων ἐν Χαλκίδι, ἐν τῇ *διαγραφῇ* τῶν τεχνιτῶν τοῦ Διονύσου, ἀρ. 207, στ. 59 (πρβ. Suppl. σ. 178, ἀρ. 207): *τοὺς δὲ προβούλους καὶ στρατηγούς τῶν Χαλκι-*

δέων... Ἄλλ' ἡ ἐπιγραφὴ αὕτη τῶν χρόνων 294-288, προέρχεται ἐκ τοῦ κοινοῦ τῶν Εὐβοέων, τοῦ ὁποῦ εἶδα ἦτο ἡ Χαλκίς. Ἐὰν δὲν πρόκειται περὶ λάθους, εἶναι δυνατόν νὰ υποθέσωμεν ὅτι ἡ Χαλκίς παρέλαβε τὸν θεσμὸν τῶν προβούλων μὲ τὴν εἴσοδον εἰς τὸ Κοινόν, ὅπως ἡ Ἑρέτρια τοὺς πολεμάρχους, ὅτε εἰσῆλθεν εἰς τὸ Κοινόν τῶν Βοιωτῶν.

ἐν Κέφ, ἣτις ὄχι μόνον κατὰ τοὺς ἀρχαίους χρόνους ἀνῆκεν εἰς τὸ κράτος τῆς Ἑρετρίας ἀλλὰ καὶ ἀργότερον, κατὰ τὸ πρῶτον ἡμῖς τοῦ 4^{ου} π.Χ. αἰ., συνάπτει συνθήκην ἰσοπολιτείας πρὸς τὴν Ἰστιάειαν καὶ πρὸς τὴν Ἑρέτριαν. Τὸ πρᾶγμα δὲν δύναται νὰ εἶναι τυχαῖον¹. Αἱ φιλῖαι καὶ ἔχθραι μεταξὺ τῶν Ἑλληνικῶν πόλεων κατὰ τοὺς μεταγενεστέρους χρόνους δὲν εἶναι ἄσχετοι πρὸς τὴν παλαιὰν αὐτῶν παράδοσιν.

Ἐξετάζων προσφάτως τὸν θεσμόν τοῦ προβούλου ὁ H. SCHAEFER² δὲν παραλείπει νὰ τονίσῃ δεόντως τὴν σχέσιν αὐτοῦ κατὰ τοὺς Ἑλληνιστικούς χρόνους πρὸς τοὺς πρυτάνεις τῶν Ἀθηνῶν. Εἰς τὴν ἐπιγραφὴν τῆς Καρύστου, τὴν ὁποίαν εἶδομεν, ὡς καὶ εἰς τὴν ἐπιγραφὴν ΠΑΠΑΔΑΚΗ ἐξ Ἑρετρίας, διεπιστώσαμεν ἐπίσης τὴν ἀναλογίαν ταύτην πρὸς τοὺς πρυτάνεις τῶν Ἀθηνῶν ἥτοι τοὺς βουλευτὰς ἐκάστης πρυτανευούσης φυλῆς. Δὲν παραλείπει δὲ ὁ SCHAEFER νὰ σημειώσῃ τὴν ἀρχαιότητα τοῦ θεσμοῦ τούτου ἐν Ἀθήναις³.

Ἄλλ' ἢ ὁμοίότης δὲν περιορίζεται εἰς τοὺς πρυτάνεις μόνον τῶν Ἀθηνῶν, ἀλλ' ἐκτείνεται καὶ εἰς τοὺς πρυτάνεις πολλῶν ἄλλων πόλεων, ἰδίᾳ τῆς ἀνατολικῆς Ἑλλάδος, ὅπου, ὡς φαίνεται, ὁ θεσμός εἶχε διατηρήσει περισσότερον ἀνέπαφον τὸν ἀρχικόν του χαρακτῆρα.

Ὁ BUSOLT⁴ σχετικῶς πρὸς τοὺς πρυτάνεις γράφει τὰ ἑξῆς: «Πρυτάνεις ὑπάρχουν εἰς πολλὰς πόλεις εἴτε ὡς μέλη μιᾶς ἐπιτροπῆς τῆς βουλῆς εἴτε ὡς αὐτοτελεῖς συναρχαίαι ἐν τῇ δευτέρᾳ ταύτῃ περιπτώσει κυρίως εἰς τὰς Ἑλληνικὰς πόλεις τῶν δυτικῶν παραλίων τῆς Μικρᾶς Ἀσίας καὶ τῶν πρὸ αὐτῆς νήσων». Εἶναι λίαν ἐνδιαφέρον ὅτι τὴν ὁμοιότητα μεταξὺ πρυτάνεων καὶ προβούλων εὐρίσκομεν καὶ ὡς πρὸς τὸ σημεῖον αὐτό, ἥτοι τῆς διακρίσεως δύο τύπων, προκειμένου καὶ περὶ τῶν προβούλων Ἰδοὺ τὴν γράφει ὁ SCHAEFER⁵: «Παρὰ τὸν τύπον τοῦτον τοῦ προβούλου, ὁ ὁποῖος, κατ' ἀρχὰς ἀριστοκρατικὸν ἀξίωμα, ἐγένετο ἴσως σὺν τῷ χρόνῳ μία ἐνιαύσιος ἀρχή, δυνάμεθα νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι ὑπάρχει εἰς δεύτερος: ἐν τῇ ἀριθμητικῶς οὐχὶ πολὺ μικρᾷ βουλῇ διεμορφώθη μία ὁμὰς πρὸς διεξαγωγὴν τῶν ὑποθέσεων, ἡ ὁποία ἔλαβεν ἀμέσως ἀποφασιστικὴν δύναμιν». Βεβαίως δὲν εἶναι δυνατόν νὰ εἰσέλθωμεν ἐνταῦθα εἰς τὴν ἔρευναν τοῦ ὅλου θέματος ἀλλ' ἢ διαπίστωσις αὕτη εἶναι χαρακτηριστικωτάτη.

Θὰ ἠθελον ὁμῶς νὰ ἐπιστήσω τὴν προσοχὴν ἐπὶ τοῦ γεγονότος ὅτι πάντες οἱ τύποι, ὅφ' οὓς ἀπαντῶσιν οἱ πρυτάνεις⁶ καὶ οἱ πρόβουλοι⁷ ἀνὰ τὰς διαφόρους Ἑλληνικὰς πόλεις, δύναται, ὡς νομίζω, νὰ ἐρμηνευθῶσιν ἐντὸς τῆς ὅλης πολιτειακῆς ἐξελίξεως τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος, ἐντὸς δηλαδὴ μιᾶς ἐξελικτικῆς συναφείας τῶν νεωτέρων πρὸς τὰς παλαιότερας μορφὰς ὡς καὶ ἐν μιᾷ λογικῇ σχέσει πρὸς ἀλλήλας τῶν ἀπομεμακρυσμένων τοπικῶς περιπτώσεων.

¹ Ἡ συνθήκη Κεῖων-Ἰστιαίων, IG XII 5, 594, ἀνήκει (H. v. GAERTRINGEN, W. DITTENBERGER) εἰς τὴν ὀλίγον πρὸ τοῦ 363/2 ἐποχὴν. Ἡ νεωστὶ γνωσθεῖσα συνθήκη Κεῖων-Ἑρετριέων, CHRISTIANE DUNANT, JEAN THOMΟΡΟΥΛΟΣ, BCH 78, 1954, 316 κέ., ἀρ. 1, πρβ. ἀν. σ. 27, σημ. 6, χρονολογεῖται ὑπὸ τῶν ἐκδοτῶν εἰς τὴν περίοδον 393-377 π.Χ.

² RE XXIII, 1 (1957), στ. 1228 κέ. (ἐν λ. πρόβουλος).

³ Αὐτ. 1229.

⁴ Gr. Staatsk⁸, 504/5.

⁵ Αὐτ. 1222.

⁶ Περὶ πρυτάνεων, BUSOLT[-SWOBODA] σποράδην ἰδίᾳ 351 κέ. 476, 504 κέ. Αὐτόθι πᾶσαι αἱ φιλολογικαὶ καὶ ἐπιγραφικαὶ μαρτυρίαι.

⁷ Πρβ. H. SCHAEFER, ἔ.δ. 1228 κέ.

Εἶναι γνωστή ἡ διαπίστωσις τοῦ Ἀριστοτέλους ὅτι ἡ συναρχία τῶν προβούλων ἦτο ὀλιγαρχικῆς φύσεως καὶ πάντοτε περιορισμένου ἀριθμοῦ: «καὶ ἰδιαί τινες (δηλ. ἀρχαί) εἰσὶν, οἷον ἡ τῶν προβούλων· αὕτη γὰρ οὐ δημοκρατικὴ. βουλὴ δὲ δημοτικόν... τοὺς δὲ προβούλους ὀλίγους ἀναγκαῖον εἶναι τὸ πλῆθος, ὥστ' ὀλιγαρχικόν. ἀλλ' ὅπου ἅμω αὐταὶ αἱ ἀρχαί, οἱ πρόβουλοι καθεστᾶσιν ἐπὶ τοῖς βουλευταῖς»¹. Τὸν περιορισμένον ἀριθμὸν διαπιστώνομεν καὶ ἐν Εὐβοίᾳ: ἐν Καρύστῳ φαίνονται ἑβδομήκοντα καὶ εἰς—ἑβδομήκοντα δύο μετὰ τοῦ ἄρχοντος—ἐν τῇ πραγματικότητι ὅμως πρόβουλοι εἶναι ἐκάστοτε μόνον ἕξ ἢ ἐπτά μετὰ τοῦ ἄρχοντος. Ὅμοίως καὶ ἐν Ἐρετρίᾳ: οἱ ἐπιμνηεύοντες ἐταυτίσθησαν ὀρθῶς ὑπὸ τοῦ ΠΑΠΑΔΑΚΗ πρὸς τοὺς προβούλους ἀλλὰ δὲν ἦσαν οἱ ὁκτὼ ἀναφερόμενοι ἐν τῇ ἐπιγραφῇ ἐπιμνηεύοντες «τμήμα τῶν προβούλων»² ἢ «τμήμα τῆς βουλῆς μόνιμον κατὰ τοὺς ἀττικούς πρυτανεύοντας»³ ἀλλὰ τὸ σύνολον αὐτῶν, ἢ, ὀρθότερον, οἱ αἰεὶ προβουλευόντες. Ἦτοι ἐκάστοτε, ὑπῆρχον ὁκτὼ ἢ ἐννέα ἐπιμνηεύοντες ἢ πρόβουλοι· οἱ ἄλλοι ἦσαν ἀπλῶς βουλευταὶ ἀναμένοντες τὸν μῆνα τῆς ἐπιμνηεύσεως ἢ προβουλίας αὐτῶν.

Ὁ ἀριθμὸς ἐπομένως τῶν προβούλων ὁ ἀπαντῶν κατὰ τοὺς Ἑλληνιστικούς χρόνους ἐξακολουθεῖ νὰ εἶναι ἐπίσης περιορισμένος, ὡς καὶ κατὰ τοὺς παλαιότερους χρόνους. Ἡ διαφορὰ εἶναι ὅτι ἐκεῖ ἔνθα ἔχομεν δημοκρατικὸν πολίτευμα οἱ πρόβουλοι ἐκδημοκρατίζονται τρόπον τινά: ἀπὸ μονίμων, ἔστω καὶ ἐνιαυσίου διαρκείας, γίνονται ἐπιμνήνιοι. Ἦτοι δὲν ἔχομεν μίαν διαφορὰν κατὰ τόπον καὶ χρόνον, σύστασιν καὶ λειτουργίαν τῆς ἀρχῆς ταύτης ἀλλὰ μίαν ἐξέλιξιν, τῆς ὁποίας τὴν ἀρχήν, καθ' ὅσον δυνάμεθα νὰ γνωρίζωμεν, πρέπει νὰ τοποθετήσωμεν εἰς τὴν δημοκρατικὴν μεταρρύθμισιν τῆς πολιτείας τῶν Ἀθηναίων ὑπὸ τοῦ Κλεισθέους.

Ὅτι περὶ μιᾶς τοιαύτης ἐξελίξεως πρόκειται διδάσκει ἡ παραβολὴ μὲ τοὺς πρυτάνεις.

Ἐσημείωσα ἀνωτέρω τὴν διάκρισιν, τὴν ὁποίαν κάμνει ρητῶς ὁ BUSOLT⁴: Ἀρχικῶς καὶ οἱ πρυτάνεις εἶναι μία συναρχία περιορισμένου ἀριθμοῦ εἴτε ἀνεξάρτητος εἴτε προερχομένη ἐκ τῆς βουλῆς ἢ τοῦ ὡς ἄλλως ὀνομαζομένου ἀναλόγου σώματος, ἐκ τοῦ ὁποίου λαμβάνεται καὶ ὁ ἐπώνυμος ἄρχων· καὶ εἰς τὰς περιπτώσεις δὲ καθ' ὧς ἀναφέρεται εἰς πρύτανις ὡς ἐπώνυμος, χωρὶς νὰ ἔχομεν πληροφορίας ὅτι ἀνῆκεν εἰς συναρχίαν πρυτάνεων, δυνάμεθα νὰ εἴμεθα βέβαιοι ὅτι ὑπῆρχε συναρχία πρυτάνεων καὶ ὅτι ἐκεῖ ὅπου ἔχομεν συναρχίαν πρυτάνεων, κατὰ μίαν τοῦλάχιστον ἐποχήν, εἰς τῶν πρυτάνεων ἦτο ὁ ἐπώνυμος τῆς πόλεως. Ὁ H. SCHAEFER παρετήρησεν⁵ ὅτι ἡ ὀνομασία ὡς πρυτανεῖο τοῦ ἐνδικοτήματος τοῦ ἐπώνυμου ἄρχοντος τῶν Ἀθηναίων ὑποδηλώνει ὅτι οὗτος ἐταυτίζετο ποτε πρὸς τὸν πρύτανιν.

Μίαν τοιαύτην ἐξέλιξιν γενικῶς θὰ δεχθῶμεν καὶ διὰ τοὺς προβούλους.

Ἐκ τῶν διαφόρων πόλεων τῆς Ἑλλάδος ἡ Κόρινθος εἶναι ἐκεῖνη, περὶ τῆς ὁποίας ἀκούομεν ὅτι ἔσχε παλαιότατα τὸν θεσμόν τοῦτον. Ὁ δῆμος, κατὰ μίαν εἰδησιν τοῦ ΝΙΚΟΛΑΟΥ τοῦ ΔΑΜΑΣΚΗΝΟΥ⁶, μετὰ τὴν πτώσιν τῆς τυραννίδος περὶ τὸ 540 π.Χ.:

1 ΑΡΙΣΤΟΤ. Πολιτικοὺς 1299b, 30 κέ.

2 Ν. ΠΑΠΑΔΑΚΗΣ, ἔ. ἀ. 174.

3 Αὐτ. 178.

4 Πρβ. ἀνωτ. σ. 35.

5 H. SCHAEFER, αὐτ. 1229 κέ.

6 Fr. Gr. Hist. 90, 60. SCHAEFER, αὐτ. 1221.

μίαν μὲν ὀκτάδα προβούλων ἐποίησεν, ἐκ δὲ τῶν λοιπῶν βουλὴν κατέλεξεν ἀνδρῶν θ' (·). Αἱ φυλαὶ τῆς Κορίνθου ἦσαν ὀκτώ, ἐὰν δὲ δεχθῶμεν τὸν ἀριθμὸν θ' ὡς σημαίνοντα τοὺς ἐξ ἐκάστης φυλῆς ἐκλεγόμενους βουλευτάς, τότε θὰ εἴχομεν 72 βουλευτάς καὶ 8 προβούλους, ἐν συνόλῳ ὀγδοήκοντα ὡς ἐν Ἀργεῖ¹. Κατὰ τὴν διατύπωσιν τοῦ ΝΙΚΟΛΑΟΥ τοῦ ΔΑΜΑΣΚΗΝΟΥ πρόκειται περὶ δύο διαφόρων σωμάτων οὕτω δὲ φαίνεται ὅτι νομίζει καὶ ὁ H. SCHAEFER, ὅστις ἀνάγει, πιθανώτατα δέ, τὴν ἴδρυσιν τῆς ἀρχῆς ταύτης εἰς παλαιότερους χρόνους, ὡς δεικνύει τὸ παράδειγμα τῆς Κερκύρας, τὸ ὁποῖον προσάγει². Ὅσον καὶ ἂν τὸ ἀπόσπασμα τοῦ Νικολάου δὲν ἔχει διατηρηθῇ ἀλώβητον, ἀναμφίβολον εἶναι ὅπωςδῆποτε, ὡς δέχονται πάντες οἱ ἀσχοληθέντες μὲ αὐτό, ὅτι καὶ διὰ τοὺς προβούλους καὶ διὰ τὴν βουλὴν ὡς βάσις ἐλήφθη ὁ ἀριθμὸς τῶν φυλῶν: εἰς ἐξ ἐκάστης ἐγένετο πρόβουλος, ὁμοίως δὲ μὲ βάσιν τὰς φυλὰς ἐξελέγησαν καὶ οἱ βουλευταί. Ἀλλ' ὅπου ἄμφω αὐταὶ αἱ ἀρχαί, οἱ πρόβουλοι καθεστᾶσιν ἐπὶ τοῖς βουλευταῖς· ὁ μὲν γὰρ βουλευτὴς δημοτικόν, ὁ δὲ πρόβουλος ὀλιγαρχικόν³ ἥτοι βουλὴ καὶ πρόβουλοι εἶναι συμφυεῖς, ἀποτελοῦν ἀρχὰς ἀντιπροσωπευούσας τὰς φυλὰς κατὰ στενοτέραν (ὀλιγαρχικὴν) ἢ εὐρυτέραν (δημοτικὴν) ἔκτασιν· ὅθεν εἶναι δυνατόν νὰ θεωρήσωμεν ὅτι καὶ ἐν Κορίνθῳ οἱ πρόβουλοι ἦσαν τὸ προκαθήμενον τμήμα τῆς βουλῆς. Οὕτω ἡ διαφορὰ τῶν δύο τύπων, τοὺς ὁποίους δέχονται συνήθως⁴, μεταφέρεται ἀπλῶς εἰς τὸν τρόπον τῆς ἐκλογῆς: ἐὰν δηλ. ὁ δῆμος ἐξέλεγεν ἰδιαιτέρως προβούλους καὶ βουλευτάς ἢ ἐὰν κατόπιν οἱ βουλευταὶ ἐξέλεγον τοὺς προβούλους ἐκ τῆς βουλῆς· τοῦτο δὲ ἰσχύει καὶ διὰ τοὺς πρυτάνεις. Οὐσιῶδες εἶναι ἡ ἀναπόσπαστος διοίκησις τῆς βουλῆς ὑπὸ τῶν προβούλων ἢ τῶν πρυτάνεων. Οὐσιαστικῶς ὑπάρχει εἰς μόνον τύπος πρυτάνεων ἢ προβούλων.

Ἡ δυνατότης οὕτω ὅτι καὶ οἱ πρόβουλοι καὶ οἱ πρυτάνεις οὐδέποτε ἀπετέλεσαν ἰδιαίτερον σῶμα—ἀνεξάρτητον τῆς βουλῆς ἢ ἀναλόγου σώματος—ἀλλὰ πανταχοῦ ὅπου ἀπαντῶσιν εἶναι ἐξ ἀρχῆς, ἥτοι καὶ κατὰ τοὺς προκλασσικούς χρόνους, τμήμα μόνον τῆς βουλῆς, ἐμφανίζεται ὡς ἡ πιθανωτέρα.

Εἰς τὰ ἀρχαῖα παραδείγματα προβούλων μνημονεύει ὁ H. SCHAEFER⁵ τὴν Μασσαλίαν τῆς ὁποίας γνωστὸν εἶναι τὸ συνέδριον, καθὼς πληροφορεῖ ὁ Στράβων: Διοικοῦνται δ' ἀριστοκρατικῶς οἱ Μασσαλιῶται πάντων ἐννομώτατα, ἀνδρῶν ἐξ ἀκοσίων καταστήσαντες συνέδριον διὰ βίου ταύτην ἐχόντων τὴν τιμὴν, οὓς τιμούχους καλοῦσι. πεντεκαίδεκα δ' εἰσὶ τοῦ συνεδρίου προεστῶτες, τοῦτοις δὲ τὰ πρόχειρα διοικεῖν δέδοται. πάλιν δὲ τῶν πεντεκαίδεκα προκάθηνται τρεῖς οἱ πλεῖστον ἰσχύοντες, τούτων δὲ εἷς. Τὸ σχῆμα τοῦτο: ἐξ ἀκοσίοι, πεντεκαίδεκα, τρεῖς, εἷς εἶναι λίαν χαρακτηριστικὸν καὶ φαίνεται ὅτι ὑπὸ παραλλαγὰς ἴσχυεν εἰς τὰς περιπτώσεις τῶν συναρχιῶν, ἰδίᾳ προκειμένου περὶ τῆς προκαθήμενης ἀρχῆς. Εἰς τὴν περίπτωσιν τῶν προβούλων καὶ τῶν πρυτάνεων φαίνεται ὅτι ἦτο πολὺ γενικώτερον ἰσχύον ἢ ὅσον φανταζόμεθα.

Ἡ συχνὴ ἀλλαγὴ μεταξὺ δημοκρατίας καὶ ὀλιγαρχίας ἐν τῇ πολιτείᾳ τῆς Ἑρε-

¹ SCHAEFER, ἔ.ἀ. 1222.

² Αὐτ. Ὁ M. HOLLEAUX εἶχεν ἤδη συμπεράνει τοῦτο ἐκ τῆς ὑπάρξεως τοῦ θεσμοῦ ἐν Κέῳ.

³ ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗΣ Πολιτικοῖς 1299b, 36.

⁴ Πρβ. ἀνωτ. σ. 35

⁵ ἔ.ἀ. 1222. ΣΤΡΑΒΩΝ IV 1. 5, c. 179.

τρίας δύναται νὰ ἐρμηνεύσῃ τὰς ἐμφανιζομένας κατὰ καιροὺς διαφοράς. Οὕτω ἡ ἐμφάνισις τῶν προβούλων ὑπὸ τὴν ὀνομασίαν τῶν *ἐπιμνηνιούντων*, ὀνομασίαν τὴν ὁποίαν ἔχομεν συναντήσῃ ἤδη εἰς τὰς ἀρχὰς τοῦ πέμπτου αἰῶνος¹, ἐνῶ μᾶς εἶναι ἀμάρτυρος—πρᾶγμα βεβαίως μὴ ἔχον ἀποφασιστικὴν σημασίαν—ἐκ τῶν μεταξὺ χρόνων δὲν δύναται νὰ ἐρμηνευθῇ εἰμὴ ὡς μία προσαρμογὴ πρὸς τὰ δημοκρατικὰ πρότυπα. Δυστυχῶς αἱ ὑπάρχουσαι πληροφορίες δὲν ἐπιτρέπουσι νὰ γνωρίζωμεν ἀσφαλῶς ἐὰν ἡ ἐμφάνισις τῶν προβούλων ὑπὸ τὸ ὄνομα τῶν *ἐπιμνηνιούντων* εἶναι τόσον βραχυχρόνιος, ὅσον ὑποθέτει ὁ ΠΑΠΑΔΑΚΗΣ². Ὅπωςδὴποτε ἡ ἀρχαῖκή ἐπιγραφή τῆς *ἐπιμνηνιούρας φυλῆς* πρέπει νὰ τοποθετηθῇ εἰς τοὺς μετὰ τὰ Μηδικὰ χρόνους, ὅτε ἡ Ἐρετρία εἰσῆλθεν εἰς τὴν αἰτιακὴν συμμαχίαν, εἰς ἐποχὴν δὲ ἐπίσης δημοκρατικῆς διαρθρώσεως τῆς πολιτείας ἀνήκει καὶ ἡ ἐπιγραφή τῶν *ἐπιμνηνιούντων*.

Διὰ τοὺς χρόνους ὅμως τῆς πραγματικῆς ἐλευθερίας τῶν Ἐρετριέων, καθ' ἣν ἡ πάτριος ὀλιγαρχικὴ πολιτεία ἐπανήρχετο εἰς τὴν ζωὴν, ἡ συναρχία τῶν προβούλων εἶχεν ἀσφαλῶς μονιμώτερον χαρακτῆρα. Διὰ τὰς περιόδους ταύτας δυνάμεθα νὰ δεχθῶμεν τὸν ἀριθμὸν ἐννέα ὡς τὸν μόνιμον ἀριθμὸν τῶν προβούλων τῶν προβουλεύοντων ἢ ἀρχόντων καθ' ὅλον τὸ ἔτος.

Τὸ πρόβλημα, τὸ ὁποῖον ἐγείρεται, εἶναι ποία ἦτο ἡ ἀντιστοιχία τῶν προβούλων πρὸς τὰς φυλὰς ἥτοι πόσαι ἦσαν αἱ φυλαὶ τῆς Ἐρετρίας. Γνωρίζομεν μίαν μόνον: περαιτέρω, ἐὰν δὲν σφάλλωμαι, θὰ γνωρίσωμεν καὶ μίαν ἄλλην.

Ἡ πληροφορία περὶ τῶν φυλῶν τῆς Κορίνθου θὰ ὑπεδείκνυνεν ὀκτὼ φυλὰς, ἥτοι τόσας ὅσους ἐπιμνηνιούντας δεικνύει ἡ ἐπιγραφή τῆς Ἐρετρίας. Μίαν ἀμυδρὰν ὅμως ἔνδειξιν δυνάμεθα ἴσως νὰ πορισθῶμεν καὶ ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι ἐπὶ τοῦ Ἑρμοῦ τῶν Ἀειναιτῶν ὑπάρχουν τρία ὀνόματα ἀποτελοῦντα ἢ ἀνήκοντα εἰς μίαν ἀρχήν, ἥτις δὲν δύναται νὰ εἶναι εἰμὴ ἡ ἀρχὴ τῶν προβούλων.

Ἐάν, ὡς εἶναι εὐλόγον, θεωρήσωμεν ὅτι ὁ εἷς ἐκ τῶν τριῶν εἶναι ὁ ἄρχων, ἀποκτᾶται μία ἰδιαίτερα ὁμοιότης πρὸς τοὺς τρεῖς καὶ τὸν ἕνα τοῦ συνεδρίου τῶν Μασσαλιωτῶν. Ὁ ἀριθμὸς τρεῖς σχεδὸν ἐπιβάλλει τὸν ἀριθμὸν ἐννέα καὶ ἀνωτέρω ἐθεωρήσαμεν πιθανώτερον ὅτι ἡ *προβουλία* τῆς Ἐρετρίας ἀπετελεῖτο ἐξ ἐννέα μελῶν.

Ἐὰν πρὸς τὴν ὀλιγαρχικωτέραν μορφήν ἀντεστοίχει καὶ μία ἄλλη διαιρέσις τῶν Ἐρετριέων κατὰ φυλὰς ἢ ἡ διαφαινομένη διὰ τοῦ χαρακτηρισμοῦ τῶν προβούλων ὡς ἐπιμνηνιούντων δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ γνωρίζωμεν. Ἀπίθανον ὅπωςδὴποτε δὲν εἶναι.

Ἐπὶ τοῦ παρόντος θὰ μείνωμεν εἰς ἀριθμὸν φυλῶν εἴτε ἐννέα, ὅποτε εἷς πρόβουλος θὰ ἀντεστοίχει εἰς ἐκάστην φυλὴν, εἴτε τρεῖς, ὅποτε θὰ εἴχομεν τρεῖς προβούλους ἐξ ἐκάστης φυλῆς. Βεβαίως εὐρισκόμεθα εἰς περιοχὴν καθαρῶν ὑποθέσεων, ἀλλὰ δυνάμεθα, νομίζω, νὰ προχωρήσωμέν πως.

Ἐὰν εἴχομεν ἐννέα προβούλους, οἱ ὀκτὼ ἐπιμνηνιούντες—ἀφαιρουμένου τοῦ ἀρχοντος—δὲν συμβιβάζονται μὲ τὸν κύκλον τῆς δωδεκάκις ἐπιμνηνιεύσεως: Ἐκ τῶν ὀκτὼ οἱ τέσσαρες θὰ ἐξημερῶν ὡς ἐπιμήνιοι ἅπαξ, οἱ ἕτεροι τέσσαρες δὲ εἰς τοῦ ἔτους.

¹ Πρβ. ἀν. σ. 30: *φυλῆς ἐπιμνηνιούρας*.

² Ἐ.ἀ. 178: «εἰς τὴν βραχεῖαν ἀπὸ τῶν Μακεδόνων αὐτονομίαν τῆς Ἐρετρίας καὶ τῆς ὅλης Εὐβοίας

(274-271 π.Χ., ΒΕΛΟCH III, 594. II 306 καὶ τελευταῖον ΡΟΜΤΩV Philol. 1912, 98)».

Ἐπίσης ἡ φυλὴ ἢ δίδουσα τὸν ἄρχοντα δὲν θὰ εἶχεν ἐπιμήνιον, ὅσον καὶ ἐὰν ἡ δυσχέρεια αὕτη θὰ ἠδύνατο νὰ μὴ θεωρηθῇ ἀποφασιστικὴ συσχετιζομένη πρὸς τοὺς ἐν Ἀθήναις προέδρους τῆς βουλῆς, οἱ ὅποιοι ἐλαμβάνοντο ἐκ τῶν ἄλλων πλὴν τῆς πρυτανεύουσης φυλῆς ¹.

Αἱ δυσχέρειαι αἴρονται κατὰ τὴν γνώμην μου ἐὰν δεχθῶμεν τρεῖς φυλάς, ἕξ ἐκάστης τῶν ὁποίων ἐλαμβάνοντο τρεῖς πρόβουλοι. Ἐκάστης φυλῆς οἱ πρόβουλοι θὰ ἐπεμνηνέουν τετράκις τοῦ ἔτους, ἐφ' ὅσον ὑπῆρχον ὅχι μόνον πρόβουλοι ἐπιμνηνέοντες ἀλλὰ καὶ φυλὴ ἐπιμνηνέουσα, τοῦλάχιστον κατὰ τοὺς παλαιότερους χρόνους κατὰ τὴν μαρτυρίαν περὶ Μηκισίδος φυλῆς.

Ἐκκινουῦντες ἐκ τοιαύτης σκέψεως δυνάμεθα νὰ θεωρήσωμεν ὅτι οἱ τρεῖς ἄνδρες οἱ ἀποτελοῦντες τὴν ἀρχήν, ἐφ' ἧς ἰδρύθη ὁ Ἑρμῆς τῶν Ἀειναυτῶν ἦσαν οἱ πρόβουλοι μιᾶς φυλῆς, ἀναγκαστικῶς δὲ—διότι ἄλλως δὲν θὰ ἦτο προφανὲς ὁ σκοπὸς τῆς ἀνιδρύσεως τοῦ Ἑρμοῦ—ἐκείνης, εἰς ἣν ἀνήκεν ὁ ἄρχων τοῦ ἔτους: Ὁ ἄρχων καὶ οἱ δύο ἐπιμήνιοι τῆς ἀρχούσης, οὕτως εἰπεῖν, φυλῆς εἶναι ὁ *Τιμανδρίδης*, ὁ *Τιμαρχίδης* καὶ ὁ *Σκύθης* κατὰ τι ἔτος τοῦ λήγοντος πέμπτου αἰῶνος.

Ἄλλ' ἄς θέσωμεν καὶ τινὰ περαιτέρω ἐρωτήματα: Θὰ ἠθέλομεν νὰ γνωρίζωμεν διατί, ἐπὶ ποίᾳ δηλαδὴ εὐκαιρίᾳ, οἱ Ἀειναῦται «ἰδρύσαντο» τὸν Ἑρμῆν, διατί δὲ τὸν Ἑρμῆν καὶ ὅχι ἄλλο τι ἀνάθημα, καὶ ποῦ, εἰς ποῖον Ἱερὸν ἢ εἰς ποῖον μέρος τῆς πόλεως ἦτο οὗτος ἰδρυμένος ². Ἡ ἐπιγραφὴ οὐδὲν περὶ τούτων λέγει· ἀρκεῖται εἰς τὴν ἐνδειξίν τοῦ χρόνου τῆς ἰδρύσεως. Δικαιούμεθα ἄρᾳ γε νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι ἡ ἀναγραφὴ τῆς «ἀρχῆς», ἐφ' ἧς ἐγένετο ἡ ἰδρυσις, ἀπέβλεπεν εἰς τὴν διάκρισιν τοῦ Ἑρμοῦ τοῦ ἀνατεθέντος ἐπὶ τῆς δεινῶν ἀρχῆς ἀπὸ ὁμοίων «ἰδρύσεων» γενομένων ἐπὶ τῆς ἀρχῆς ἄλλων, ὅτι δηλαδὴ πρόκειται περὶ ἐνὸς ἐπαναλαμβανομένου, ἐνὸς περιοδικοῦ ἀναθήματος; Διότι ἄλλως, πῶς δυνάμεθα νὰ ἐρμηνεύσωμεν, τὸ ὅτι ἡ ἐπιγραφὴ τῶν Ἀειναυτῶν παραλείπει μὲν ἐκεῖνα τὰ ὅποια συνήθως ἀναγράφονται εἰς τὰς ἀναθηματικὰς ἐπιγραφάς, ἀντιθέτως δὲ σημειώνει ἔτος τῆς ἰδρύσεως, πρᾶγμα σπανιώτερον ἀπαντῶν εἰς τὰς ἀναθηματικὰς ἐπιγραφάς καὶ δὴ καὶ τῶν παλαιότερων χρόνων; Ὅπωςδὴποτε μία σχέσις μεταξὺ τῆς ἀρχῆς καὶ τῶν Ἀειναυτῶν πρέπει νὰ ὑπάρχῃ.

Θὰ ἦτο ἄρᾳ γε πολὺ τολμηρὸν νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι κατὰ τὸν τελευτῶντα τοῦλάχιστον πέμπτου αἰῶνα οἱ Ἀειναῦται ἦσαν μία ἐκ τῶν τριῶν φυλῶν τῆς Ἑρετρίας, ὅτι δὲ τὸ γεγονός, τοῦ ὁποίου ἠθέλον νὰ διαιωνίσουν τὴν μνήμην, εἶναι ἡ ἐκ τῶν προβούλων τῆς φυλῆς αὐτῶν κατὰ ἐν ὠρισμένον ἔτος ἐκλογὴ τοῦ ἀρχοντος; καὶ ὅτι τοῦτο ἐπανελαμβάνετο εἰς τὰς ὁμοίας περιστάσεις, καθ' ὃν τρόπον οἱ ἄρχοντες ἅμα τῇ λήξει τῆς ἀρχῆς τῶν ἰδρυον ἀναθήματα ἐν τῇ ἀγορᾷ;

Μνημεῖα ἀνατιθέμενα ἐπὶ τῇ λήξει τῆς ἀρχῆς ὑπὸ τῶν ἀρχόντων περιέχοντα τὰ

1 ΑΡΙΣΤΟΤ. Ἀθ. Πολ. XLIV 2 κέ.: *Καὶ ἐπειδὴν συναγάγωσιν οἱ πρυτάνεις τὴν βουλὴν ἢ τὸν δῆμον, οὗτος (δηλ. ὁ ἐπιστάτης τῶν πρ.) κληροῖ προέδρους ἐννέα, ἕνα ἐκ τῆς φυλῆς ἐκάστης πλὴν τῆς πρυτανεύουσας...*

2 Ἡ ἐν Ἀρχ. Δελτ. 17 (1961/62) Β' Χρονικὰ σ. 155 ἐκτενεστέρα πληροφορία περὶ τοῦ τόπου τῆς

εὔρέσεως τοῦ Ἑρμοῦ δὲν βοηθεῖ εἰς διακρίβωσιν τῆς προελεύσεως τοῦ ἀναθήματος. Κατὰ τὰ ἐκεῖ λεγόμενα: «Εἰς τὸν χώρον τὸν νοτίως τοῦ θεάτρου ἐκτείνονται εἰς μεγάλην ἑκτασιν... οἰκοδομήματα διαφόρων ἐποχῶν αὐτοτελοῦς κατασκευῆς... εἰς ἐν ἐκ τῶν οἰκημάτων αὐτῶν εὑρέθη βάθρον, τὸ ὅποιον ἔφερεν Ἑρμῆν τετράγωνον εἰς μάρμαρον...».

δνόματα αὐτῶν εἶναι κοινότατα ἐκ τῆς ἀρχαιότητος. Ἀλλὰ ἀκριβῶς ὁμοίαν ἀναθηματικὴν ἐπιγραφὴν πρὸς τὴν ἡμετέραν δὲν γνωρίζω, ἐγὼ τοῦλάχιστον. Τοῦτο ὁμως οὐδὲν σημαίνει.

Ἐρμηνεύοντες τὸ κείμενον, τὸ ὁποῖον εἶναι σύντομον ἀλλὰ καὶ πλήρες, δὲν δυνάμεθα παρὰ νὰ καταλήξωμεν εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι ἐνταῦθα πρόκειται κυρίως περὶ μιᾶς ἀναμνήσεως τῆς «ἀρχῆς»¹, περὶ ἑνὸς ἀναμνηστικοῦ μνημείου διὰ τὸ γεγονός ὅτι ὁ Τιμανδρίδης, ὁ Τιμαρχίδης καὶ ὁ Σκύθης ὑπῆρξαν «συνάρχοντες» ἐν Ἐρετρίᾳ. Θὰ ἀνεμένομεν ὅτι τὸ μνημεῖον τοῦτο θὰ ἴδρυνον οἱ ἐνδιαφερόμενοι ἄρχοντες: Ἄντ' αὐτῶν ἐμφανίζονται οἱ Ἀειναῦται καὶ οὐδὲν μὲν λέγεται περὶ τῆς σχέσεως τῶν Ἀειναυτῶν καὶ τῶν τριῶν ἀρχόντων, ἀλλ' ἐπίσης οὐδὲν λέγεται διατὶ καὶ εἰς ποῖον θεὸν ἰδρύθη ὁ Ἐρμῆς. Παρὰ τὴν τελευταίαν ὁμως ταύτην παράλειψιν δικαιούμεθα νὰ συμπεράνωμεν περὶ ὑπάρξεως τῆς σχέσεως ταύτης. Τὸν Ἐρμῆν Ἀειναῦται ἰδρύσαντο σημαίνει ὅτι πλησίον ὑπῆρχον καὶ ἄλλοι Ἐρμαῖ ἰδρυμένοι ὑπὸ ἄλλων. Ἐὰν ἤθελον νὰ τονίσουν ὅτι ἐπρόκειτο περὶ ἀναθήματος τῶν Ἀειναυτῶν ἀπλῶς, ὅτι δὲ τὸ ἐπὶ τῆς δεινῶν ἀρχῆς ἦτο μόνον χρονολογικὴ ἔνδειξις, τότε θὰ ἐγράφετο ἐν τῇ ἐπιγραφῇ ῥητῶς εἰς ποῖαν θεότητα ἐγένετο τὸ ἀνάθημα. Διότι ἐδῶ ἔχομεν χαρακτηρισμόν, ὀνομασίαν (Ἐρμῆν) τοῦ ἀναθήματος καὶ ὄχι τοῦ θεοῦ, εἰς ὃν τὸ ἀνάθημα (τῶι Ἐρμῇ).

Ἐπίσης ὁμως καὶ τὸ ἰδρύσαντο² ἀπομακρύνει πῶς ἀπὸ τῆς ἰδέας τοῦ ἀναθήματος. Ἰδρύται καὶ ὄχι ἀναθῆται τοῦ Ἐρμοῦ ὀνομάζονται οἱ Ἀειναῦται. Ὅσον καὶ ἂν ἡ διαφορὰ μεταξὺ τῶν δύο ῥημάτων δὲν εἶναι μεγάλη³, ἐνίοτε δ' ἐξαφανίζεται ἐντελῶς, εἶναι πάντοτε διάφοροι αἱ προϋποθέσεις αἱ ὑπαγορεύουσαι τὴν χρῆσιν τοῦ ἑνὸς ἢ τοῦ ἐτέρου τῶν δύο ῥημάτων.

Βεβαίως εἴμεθα σχεδὸν ὑποχρεωμένοι νὰ θεωρήσωμεν ὅτι ἐπίσης καὶ ἡ ἀνάθεσις γίνεται τῶι Ἐρμεῖ. Εἶναι ἀπίθανον ὅτι περαιτέρω ἐπιγραφὴ ἐπὶ τῆς στήλης ἢ τυχὸν ἀπόληξις ταύτης εἰς κεφαλὴν ἄλλην καὶ ὄχι Ἐρμοῦ θὰ ἐδείκνυνεν ὅτι ἡ ἀνάθεσις δὲν εἶχε γίνεи εἰς τὸν Ἐρμῆν. Οὕτω ὁμως γίνεται ἀκόμη πιθανωτέρα ἡ συσχέτισις τῶν Ἀειναυτῶν πρὸς τοὺς ἄρχοντας καὶ τὴν ἀρχὴν ἐφ' ἧς ἐγένετο ἡ ἀνάθεσις. Διότι ὡς πρὸς τὸ εἶδος τοῦ ἀναθήματος, τὴν Ἐρμαϊκὴν στήλην, ἀντὶ νὰ θεωρήσωμεν ὅτι αὕτη ἀποδεικνύει ἰδιαιτέραν τοπικὴν λατρείαν τοῦ Ἐρμοῦ ἐν Ἐρετρίᾳ, εἶναι προτιμότερον νὰ ἐνθυμηθῶμεν ὅτι Ἐρμαϊκαὶ στήλαι ἀντικαθιστῶσιν ἀγάλματα ἥτοι τὰ συχνότατα ὑπὸ τῶν ἀρχόντων ἐπὶ τῇ λήξει τῆς ἀρχῆς αὐτῶν γενόμενα ἀναθήματα ἐν τῇ ἀγορᾷ συνήθως. Ἡ ἀγορὰ εἶναι κύριος τόπος ἀπασχολήσεως τοῦ Ἀγοραίου Ἐρμοῦ, ὡς εἶναι καὶ τῶν ἀρχόντων.

Ἐκ τούτου ὁμως καθίσταται μόνον οὐ βεβαία ἡ ὑπόθεσις ὅτι τὸν Ἐρμῆν ἰδρύσαντο οἱ Ἀειναῦται ἐν τῇ ἀγορᾷ.

¹ Πρβ. π.χ. τὸ γνωστὸν ἐπίγραμμα ἐπὶ τοῦ βωμοῦ τοῦ ἀνατεθέντος ὡς μνήματος ὑπὸ τοῦ Πεισιστράτου τοῦ Ἰππίου, 520-510 π.Χ., τὸ ἀναφερόμενον καὶ ὑπὸ τοῦ ΘΟΥΚΥΔΙΔΟΥ VI 54. 6. IG I² 761. JEFFERY, Local Scripts, 75, 78, ἀρ. 37, πίν. 4 (βιβλιογρ.): Μνήμα τόδ' ἦς ἀρχῆς κτλ.

² Πρβ. πρὶν μὲν Καλλιτέλης μ' ἰδρύσατο, ἐπὶ Ἐρμαϊκῆς ἐπίσης ἀρχαϊκῆς στήλης IG I² 834. J. LABARBE,

Akte d. IV. inter. Kongr. für Epigr., Wien 1964, 202 κέ.

³ Πρβ. LABARBE, ἔ.δ. 210: ἰδρύομαι est à peu près synonyme d'ἀνατίθηναι, mais on le réserverait aux cas où la chose dédée était une statue, un autel, un bâtiment, un témenos. Ἀλλὰ πάντοτε ὑπάρχει ὁ εἰς ὃν ἡ ἀνάθεσις, IG I² 820: Ἐρμῆν Εὐφρονίδεσι τόνδε Καλλίας ἐπόσσε, βλ. RE VI (1909), στ. 1219.

Ὅτι μία κοινωνικὴ τάξις ἀρχικῶς γίνεται φυλὴ ἀργότερον, εἶναι καθ' ἑαυτὸ λίαν πιθανόν. Εἰς τὴν Φιλαδέλφειαν ὑπῆρχε φυλὴ τῶν *σκυτέων* καὶ τῶν *ἐριουργῶν* ἐκ τῶν Ῥωμαϊκῶν ὅμως χρόνων¹. Ἐκ τῶν παλαιότερων χρόνων οἱ Ὀπλητες εἶναι δύσκολον νὰ θεωρηθοῦν ἄσχετοι πρὸς τοὺς φέροντας τὰ ὄπλα· οἱ Ὀπλητες τῆς Μιλήτου δὲν φαίνεται ὅτι ἀποτελοῦν τὸν ἀρχικὸν τύπον τοῦ ὀνόματος².

Ἀλλ' ἂς ἴδωμεν ἀκόμη ὅ τι γνωρίζομεν περὶ τῶν Ἀειναυτῶν. Οἱ Ἀειναῦται τῆς Μιλήτου χαρακτηρίζονται ὑπὸ τοῦ Ἡσυχίου ὡς *ἀρχή*, ἐνῶ ὁ Πλούταρχος ἐν τῷ *αἰτίῳ* τῆς ὀνομασίας ἀειναῦται πληροφορεῖ ἡμᾶς³ ὅτι ἦσαν οἱ ἐκ τῆς *Πλουτίδος* τῆς ἀντιθέτου πρὸς τὴν *Χειρομάχαν* ἐταιρείας—*βουλευόμενοι* ἐντὸς τῶν πλοίων κτλ. Τὸ *βουλευόμενοι* τοῦτο δὲν σημαίνει ἀπλῆν συζήτησιν ἀλλὰ λήψιν ἀποφάσεων. Διότι δὲν ἀπετέλουν ἀπλῶς τὴν «ἐμπορικὴν ἀριστοκρατίαν»⁴ τῆς Μιλήτου ἀλλὰ τὴν παρέχουσιν τὴν κατεύθυνσιν τῆς πόλεως ἀρχήν.

Οὕτω οἱ Ἀειναῦται δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ἦσαν κατὰ τοὺς παλαιότερους χρόνους οὐδὲν ἄλλο εἰ μὴ ἀρχὴ ὁμοία πρὸς τοὺς *προβούλους* τῆς Κορίνθου, τοὺς *Πεντεκαίδεκα* τῆς Μασσαλίας ἢ τῆς Χίου⁵, τοὺς *Ἀμνήμονας*, *Ἀμνάμονας* μᾶλλον, ὡς θὰ ἐλέγοντο δωριστὶ ἐν Κνίδῳ, οἱ *οἷον πρόβουλοι* τῆς πόλεως ταύτης. Περὶ τῶν Ἀειναυτῶν τῆς Μιλήτου ἡ εἰδησις τοῦ Πλουτάρχου εἶναι ὅτι *ἐβουλευόντο περὶ τῶν μεγίστων*. Ἡ γλωσσικὴ καὶ πραγματικὴ ἔννοια τοῦ *προβούλου* εἶναι ἢ τοῦ *βουλευομένου* ἀντὶ ἢ ὑπὲρ τῶν ἄλλων. Γενικῶς ὡς *πρόβουλοι* χαρακτηρίζονται ἐπίσης εἰς τὰς μεταξὺ τῶν ἐθνῶν ἢ πόλεων ἢ καὶ δμάδων γενικῶς σχέσεις ὁ ἀντιπρόσωπος ἐκάστης τῶν μονάδων τούτων· εἶναι ὁ ἀντιπρόσωπος ὁ ἔχων τὴν ἐξουσιοδότησιν νὰ *βουλευῇται* ἀντὶ τῆς δμάδος εἰς τὴν ὁποίαν ἀνήκει. Οἱ πρόβουλοι τῶν Ἰωνικῶν πόλεων κατὰ τὴν Ἰωνικὴν ἐπανάστασιν ἢ τῶν Ἑλληνικῶν πόλεων κατὰ τὸ συνέδριον τοῦ Ἰσθμοῦ τὸ 481/80 ἢ οἱ πρόβουλοι τῶν Ἀθηνῶν κατὰ τὰ γεγονότα τοῦ 413⁶ ἀποτελοῦν χαρακτηριστικὰ παραδείγματα τοῦ πόσον ζωηρὰ ἦτο ἡ συνείδησις τοῦ προβούλου ὡς ἀντιπροσώπου μιᾶς συγκεκριμένης δμάδος. Ἡ ἔννοια τῆς *προ-* διατηρεῖ ὅλην αὐτῆς τὴν ἀρχικὴν σημασίαν.

Οἷον πρόβουλοις ἄρα ἐχρῶντο τοῖς Ἀειναῦταις καὶ οἱ Μιλήσιοι. Ἀλλ' ἢ ἐν τῷ αὐτῷ βιβλίῳ τοῦ Πλουτάρχου περὶ τῶν Ἀμνημόνων τῆς Κνίδου πληροφορία εἶναι ἐπίσης ὅτι οἱ Κνίδιοι *ἐχρῶντο* τούτοις, *οἷον...πρόβουλοις τῶν μεγίστων*. Οἱ περὶ τῶν μεγίστων βουλευόμενοι (Ἀειναῦται) καὶ οἱ πρόβουλοι τῶν μεγίστων (Ἀμνάμονες) δὲν δύνανται νὰ ἔχουν διαφορὰν μεταξὺ αὐτῶν. Ἡ σύναψις τῶν Ἀμνημόνων πρὸς τοὺς προβούλους ἔχει ἤδη γίνει. Ἀναμφίβολος πρέπει νὰ θεωρηθῇ καὶ ἡ τῶν Ἀειναυτῶν, τῶν ὁποίων ἐσημειώθη ἡ συγγένεια πρὸς τοὺς Ἀθηναίους ναυκράρους, οἵτινες δὲν εἶναι καθόλου ἀπίθανον ὅτι ἀπετέλουν ἓν εἶδος βουλῆς. Διότι εἶναι ζητῆ ἡ πληροφορία τοῦ Ἀριστοτέλους ὅτι ἡ ναυκραρία ἦτο τὸ δωδέκατον μέρος ἐκάστης τῶν 4 φυλῶν. Θὰ ἦτο περιέργον ἂν μὴ ὑπῆρχεν εἰς τὰς Ἀθήνας βουλὴ ἀντιπροσωπευτικὴ τῶν φυλῶν, ὡς πανταχοῦ τῆς Ἑλλάδος. Εἰς ἓν σῶμα ἐκ τεσσαράκοντα ὀκτὼ μελῶν ἦτο ἀδύνατον

1 E. SZANTO, ἔ.δ. 65.

2 Πρβ. K. LATTE, ἔ.δ. (σ. 27, σημ. 6), 1000, 18 κέ.

3 Ἑλλ. Αἰτ. 32, p. 298 c.

4 BUSOLT, ἔ.δ. 177, σημ. 4.

5 SCHAEFER, ἔ.δ. 1224 κέ.

6 Ἴωνες πρόβουλοι : ΗΡΟΔΟΤΟΣ VI 7. Πρόβουλοι τῶν Ἑλληνικῶν πόλεων ἐν τῷ Ἰσθμῷ, ΗΡΟΔ. VII 172. Περὶ τῶν προβούλων τοῦ 413 ἐν Ἀθήναις: ΘΟΥΚΥΔΙΔΗΣ VIII 1. ΔΙΟΔΩΡΟΣ XII 75 κ.τ.ἀ. (βλ. SCHAEFER, αὐτ.).

νά μὴ ὑπῆρχον οἱ προκαθήμενοι· οὗτοι ἦσαν πιθανώτατα οἱ *πρυτάνεις τῶν ναυκράρων*¹ τοὺς ὁποίους ἀναφέρει ὁ Ἡρόδοτος. Νὰ ἀμφιβάλωμεν εἰς τὴν ἀκριβείαν τῆς ὑπάρξεως τούτων οὐδεὶς λόγος ὑπάρχει. Εἶναι ἀσφαλὲς ὅτι οἱ πρυτάνεις ἦσαν πάντοτε πρόεδρο-ἐνὸς βουλευομένου σώματος. Διότι οὐδέποτε ὑπάρχει εἰς μόνος πρύτανις, ὁ ἄρχων². Πρόκειται πάντοτε ἀρχή, συναρχία πρυτάνεων ἀντιστοιχοῦσα εἰς τὴν κατὰ φυλὰς διαίκρισιν τῆς πόλεως³.

Οὕτω οἱ Ἀειναῦται τῆς Μιλήτου, ἐπίσης δὲ καὶ οἱ τῆς Ἐρετρίας, δύνανται νὰ θεωρηθοῦν ὡς *πρόβουλοι* τῶν πόλεων τούτων κατὰ τοὺς ἀρχαίους χρόνους. Ἀλλ' ἐνῶ κατὰ τοὺς πρωιμωτέρους αἰῶνας ἡ Πλουτὶς τῆς Μιλήτου καὶ ἡ νέα τάξις τῆς Ἐρετρίας, ἐξ ἧς προήρχοντο οἱ Ἐρετρίεις Ἀειναῦται, ἀπετέλουν τὴν προοδευτικὴν τάξιν ἔναντι τῶν Ἱπποβοτῶν τῆς παλαιᾶς ἀριστοκρατίας, κατὰ τοὺς νέους χρόνους τοὺς εἰσαγομένους μὲ τὴν στροφὴν τοῦ 6^{ου} πρὸς τὸν 5^{ον} αἰῶνα καὶ τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ δήμου ἡ παλαιὰ ναυτικὴ-ἐμπορικὴ πλουτὶς γίνεται ἀντιπρόσωπος τῶν συντηρητικῶν-ὀλιγαρχικῶν τάσεων. Οἱ Ἀειναῦται εἰς τὰ νέα πλαίσια δυσκόλως ἠδύναντο νὰ ἀποτελέσουν πλέον, ἀποκλειστικῶς οὗτοι, τοὺς προβούλους τῆς πόλεως. Εἰς τὴν νέαν τάξιν, ἡ ὁποία δὲν φαίνεται νὰ ὑπῆρξε τόσον ῥιζοσπαστικὴ, ὅσον εἰς τὰς Ἀθήνας, δυνάμεθα νὰ θεωρήσωμεν ὅτι ὁ ναυτικὸς πληθυσμὸς τῆς πόλεως ἀπετέλεσε μίαν ἰδιαιτέραν φυλὴν.

Ἡ ὑπόθεσις αὕτη δὲν δύναται ἐπὶ τοῦ παρόντος νὰ βεβαιωθῇ, ἀλλὰ τὰ ἀνάλογα δὲν λείπουν, ὡς εἶδομεν ἀνωτέρω. Ἐνισχύεται δ' ἔτι πλέον ἐὰν ἡ ἐπιγραφὴ ἀρ. 909 εἶναι ὄντως Ἐρετριακὴ καὶ ἀναφέρεται ὡς *Κοινὸν Ἀεναυτῶν*. Εἰς τὴν Μήθυμναν τῆς Λέσβου αἱ *χελλήστρες* (χιλιαστές), πολιτικαὶ δηλαδὴ διαίρεσεις τῶν φυλῶν, ἡ αὐτὸ τοῦτο φυλαί, ἀπὸ τοῦ 3^{ου} π.Χ. αἰῶνος καὶ ἐξῆς ἐμφανίζεται ὡς *Κοινὰ* ὑπὸ *χελλήσταιρχον*.

Ἀκόμη χαρακτηριστικώτερον εἶναι τὸ παράδειγμα τῆς *Αἰολίδος φυλῆς*, προφανῶς μεταγενεστέρας συγκροτήσεως, ἣτις ἐπίσης ἐμφανίζεται ὡς *κοινὸν* τιμῶν τὸν φύλαρχον αὐτῆς. Γενικώτερον, ὡς νομίζει ὁ BUSOLT, «ἐν παλαιότεροις χρόνοις αἱ *χελλήστρες* ἦσαν ἡ ἀνωτάτη διαίρεσις τῶν πολιτῶν»⁴.

Ἐὰν μὴ νεώτερα εὐρήματα ἄλλως διδάξωσι, ἡ ἀνωτέρω ἐκφρασθεῖσα ὑπόθεσις, ὅτι δηλ. οἱ Ἀειναῦται ἦσαν φυλὴ τῆς Ἐρετρίας καὶ ὅτι οἱ ἐν τῇ ἐπιγραφῇ ἀναφερόμενοι τρεῖς ἄνδρες ἦσαν οἱ πρόβουλοι—εἰς ἄρχων καὶ δύο ἐπιμήνιοι—τῆς φυλῆς τῶν Ἀειναυτῶν μένει ἡ πλέον πιθανή.

Ἄς ἐπανέλθωμεν εἰς τὴν ἀρχὴν τῆς ὑποθέσεως ἡμῶν: Τιθεμένου ὅτι ὑπῆρχον τρεῖς φυλαὶ οἱ ἐννέα πρόβουλοι—περὶ τοῦ ἀριθμοῦ δὲν δύναται πλέον νὰ ὑπάρξῃ ἀμφιβολία—μοιράζονται ἀνὰ τρεῖς εἰς ἐκάστην τῶν φυλῶν. Ἡ ἐρμηνεία ἡ δοθεῖσα εἰς τὰ

1 A. I. EDL., Studien., 393 κέ. Ὁ C. HIGNETT, A History of the Ath. Constitution, 81 κέ., νομίζει ὅτι ἡ ὑπαρξὶς πρυτάνεων τῶν ναυκράρων, ΗΡΟΔΟΤΟΣ V 71. 2, δὲν ἀποδεικνύει ὅτι οἱ ναύκαραι ἀπετέλουν βουλὴν ἐν Ἀθήναις ἀντίστοιχον πρὸς τὴν Ὀμηρικὴν γερούσιαν.

2 Ὡς παρατηρήθη ὑπὸ τῆς J. VANSEVEREN, βλ. σ. 43, σημ. 4.

3 Ἐν Σάμῳ π.χ. περὶ τὸ 240 π.Χ. ὑπῆρχον πέντε πρυτάνεις καὶ εἰς γραμματεὺς, συνολικῶς ἑξ, τρεῖς ἐξ ἐκάστης φυλῆς, ὡς παρατηρεῖ ὁ BUSOLT, ἔ.δ. 476, σημ. 4. Ἐπίσης ἐν Κερκύρα ὑπῆρχον 5 πρυτάνεις ἀντιστοιχοῦντες προφανῶς εἰς τὴν διαίρεσιν τῶν πολιτῶν, BUSOLT, αὐτ. 555.

4 Βλ. BUSOLT, ἔ.δ. 259 ἔ., 260 σημ. 1.

τρία ὀνόματα τῆς ἐπιγραφῆς τῶν Ἀειναυτῶν στηρίζει τὴν τεθεῖσαν ὑπόθεσιν.

Ἀντικειμένη εἰς ταύτην φαίνεται ἡ ὑπὸ τοῦ ΠΑΠΑΔΑΚΗ καὶ τοῦ ZIEBARTH γενομένη διάκρισις μεταξὺ δύο ¹ προβούλων εἰς ὠρισμένας ἐπιγραφὰς καὶ ὁκτὼ (ἐννέα ἐν τῇ πραγματικότητι) ἢ γενικῶς πλειόνων ἐν τῇ ἐπιγραφῇ ΠΑΠΑΔΑΚΗ. Δύο πρόβουλοι ἀναφέρονται ἢ μᾶλλον συμπληροῦνται Suppl. ἀρ. 212, στ. 14: *στρατ[ηγός - 15 - καὶ] συνάρχων* *πρό[βουλος--] ου καὶ συνάρχων*. Τὰ ἔχνη ἐν ἀρ. 241 στ. 53 εἶναι λίαν πενιχρὰ ὥστε ἡ συμπλήρωσις τοῦ ZIEBARTH: «[πρόβ]ου[λος καὶ σ]υνάρχων» εἶναι λίαν ἀμφίβολος. Ὅτι εἰς τὸ κενὸν τῶν στ. 24 καὶ 25 τῆς ἐπιγραφῆς ἀρ. 212 ὑπῆρχεν ἓν μόνον ὄνομα συνάγεται προφανῶς ἐκ τοῦ *ου*, καταλήξεως γενικῆς, πατρωνύμου τοῦ ἀναγραφομένου προβούλου, στ. 25.

Ἡ «σφραγὶς» αὕτη τῶν δύο τελευταίων στίχων τῆς ἐπιγραφῆς ἀρ. 212 εἶναι προφανῶς τὰ ὀνόματα τῶν στρατηγῶν καὶ τῶν προβούλων τῶν εἰπόντων τὸ ψήφισμα. Προφανῶς δὲν ἔκαμνον τὰς προτάσεις πάντες ὁμοῦ οἱ πρόβουλοι καὶ οἱ στρατηγοί. Τὸ φυσικώτερον εἶναι νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι οἱ εἰσηγούμενοι τὰς προτάσεις καὶ τὰ ψηφίσματα εἶναι οἱ ἐπιμνηνεύοντες πρόβουλοι ἥτοι «οἱ πρόβουλοι οἱ ἐπιμνηνεύοντες ἕκαστον μῆνα» κατὰ τὴν ἀνωτέρω μνημονευθεῖσαν ἐπιγραφὴν τῆς Καλλάτιδος. Ὡστε ἐν οὐδεμιᾷ περιπτώσει εἶναι δυνατόν νὰ θεωρήσωμεν στηριζόμενοι εἰς τὴν μαρτυρίαν τῆς ἐπιγραφῆς ταύτης ὅτι ἐν ὠρισμένη τινὶ ἐποχῇ οἱ πρόβουλοι ἦσαν συνολικῶς δύο. Τὸ πρόβλημα εἶναι διατὶ δὲν ἐμφανίζονται τρεῖς πρόβουλοι, ἥτοι οἱ πρόβουλοι μιᾶς φυλῆς κατὰ τὴν ὑπόθεσιν ἡμῶν. Ἀλλ' ἡ δυσχέρεια τοῦ ἀριθμοῦ δύο δύναται νὰ ὑπερπηδηθῇ διὰ τῆς παραδοχῆς τῆς γνώμης ὅτι οἱ εἰπόντες τὸ ψήφισμα 212 ἦσαν οἱ δύο πρόβουλοι οἱ ἀνήκοντες εἰς τὴν φυλὴν ἐξ ἧς προήρχετο ὁ ἄρχων.

Ὅτι οἱ πρόβουλοι ἦσαν ἡ ἐπώνυμος ἀρχὴ τῆς Ἑρετρίας δεικνύει καὶ ἡ τονισθεῖσα ὁμοιότης τῶν ἐξουσιῶν αὐτῶν πρὸς τὰς ἐξουσίας τῶν πρυτάνεων τῶν Ἀθηνῶν ². Ἀλλ' οἱ τελευταῖοι οὗτοι δὲν δύνανται νὰ βοηθήσουν ἀποφασιστικῶς εἰς τὴν κατανόησιν τοῦ θεσμοῦ, ἐφ' ὅσον ἐν Ἀθήναις ὁ θεσμὸς οὗτος παρὰ τὴν παλαιότητά του—πρβ. τοὺς πρυτάνεις τῶν ναυκράρων—ὑπέστη ἀσφαλῶς σημαντικὴν τροποποίησιν ὑπὸ τοῦ Κλεισθένου. Ὅθεν διδακτικώτερα εἶναι ἡ συσχέτισις μὲ τοὺς πρυτάνεις τῶν πόλεων τῆς ἀνατολικῆς κυρίως Ἑλλάδος, ἔνθα πολλαχοῦ ἐπώνυμος ἦτο ὁ πρύτανις ³.

Εἰς ἄλλας πόλεις τῆς αὐτῆς περιοχῆς ἀπαντῶμεν συναρχίαν πρυτάνεων, ἐνῶ ἑτέρα τις ἀρχὴ εἶναι ἡ ἐπώνυμος. Ἦδη ὅμως γνωρίζομεν ὅτι καὶ ἐκεῖ ἔνθα ὡς ἐπώνυμος μαρτυρεῖται εἰς πρύτανις, ὁ ἐπώνυμος οὗτος πρύτανις, ὁ καὶ στεφανηφόρος καλούμε-

¹ Ν. ΠΑΠΑΔΑΚΗΣ, ἔ.ἀ. 174: ὁκταμελὲς ἐδῶ, διμελὲς μετ' ὀλίγα ἔτη... Ὁ Ε. ZIEBARTH, Suppl. σ. 179 ἀρ. 112, στ. 24/25 γράφον ὡς ἄνω ἐν τῇ κειμένῳ—ἀντὶ τοῦ ἐν IG XII 9, 212: «στρατ[ηγοῦντες . . . καὶ] *συν-ἀρ | χων* πρό[βουλεύοντες . . .] *ου καὶ ου | νάρχων*»—παρατηρεῖ: *supplenda sunt, ut spatium docet, nomen unius strategī atque unius probuli. Idem habes 241_{ss} [. . . πρόβ]ου[λος] . . . καὶ . . . σ]υνάρχων. Contra e tit. 191 A 8 apparet saec. IV exeunte plures probulos fuisse.*

² H. SCHAEFER, ἔ.ἀ. 1228 κέ., ὅστις πιστεύει ὅτι ἡ ὀνομασία Πρυτανεῖον, ΑΡΙΣΤ. Ἀθ. Πολ. III 5, ὁδηγεῖ πρὸς παλαιότερον χαρακτηρισμὸν (Bezeichnung) τοῦ ἄρχοντος ὡς πρυτάνεως. Ὁ SCHAEFER ὅπως καὶ οἱ παλαιότεροι περιορίζουν τὴν σύγκρισιν πρὸς τοὺς πρυτάνεις τῶν Ἀθηνῶν.

³ Π.χ. ἐν Λέσβῳ, Νάξῳ, Χίῳ, Πριήνῃ, Ἐφέσῳ, Μαγνησίᾳ ἐπὶ Μαιάνδρῳ, Γαμβρείῳ κ.ἀ., περιέργως δὲ καὶ εἰς τὸ Πήγιον. Βλ. γενικῶς G. BUSOLT, Gr. Staatskunde², 505.

νος κατὰ τοὺς τελευταίους Ἑλληνιστικοὺς χρόνους, δὲν ἦτο μόνος ἄρχων ἀλλὰ μέλος μιᾶς συναρχίας¹.

Ὁ ἐπώνυμος εἶναι ὁ κατ' ἐξοχὴν ἀντιπροσωπεύων τὴν πόλιν, ἡ κυριωτάτη δὲ ἐκδήλωσις τῆς ἀντιπροσωπεύσεως ταύτης εἶναι ἡ ὑπὸ τοῦ ἐπωνύμου τέλεισι τῶν θυσιῶν τῆς πόλεως. Σημαντικὴ εἶναι ἡ σχετικὴ μαρτυρία τοῦ Ἀριστοτέλους²: *Ἐχομένη δὲ ταύτης* [ἐν. ἐπιμέλεια] *ἢ πρὸς τὰς θυσίας ἀφωρισμένη τὰς κοινὰς πάσας, ὅσας μὴ τοῖς ἱερεῦσιν ἀποδίδωσιν ὁ νόμος, ἀλλ' ἀπὸ τῆς κοινῆς ἐστίας ἔχουσι τὴν τιμήν. καλοῦσι δ' οἱ μὲν ἄρχοντας τούτους* [ἐν. τοὺς ἔχοντας τὴν ἐπιμέλειαν ταύτην], *οἱ δὲ βασιλεῖς, οἱ δὲ πρυτάνεις*. Εἶναι κοινῶς γνωστὸν ὅτι οἱ ἄρχοντες καὶ οἱ βασιλεῖς ἦσαν ἐπώνυμοι ὁμοίως καὶ οἱ πρυτάνεις.

Ἄμεσος τέλος, μὴ ἐπιγραφικὴ μαρτυρία, εἶναι τὰ λεγόμενα ὑπὸ τοῦ Διογένηος τοῦ Λαερτίου ἐν τῷ βίῳ τοῦ Ἐρετρίως φιλοσόφου Μενεδήμου. Οὗτος τόσον ἐθαυμάσθη ὑπὸ τῶν συμπολιτῶν αὐτοῦ ὥστε καὶ τὴν πόλιν [ἐν. τὴν Ἐρέτριαν] *ἐγχειρίσασθαι αὐτῷ*³: οἱ Ἐρετρίεις παρέδωσαν εἰς αὐτὸν τὰς τύχας τῆς πόλεως ἥτοι τὴν ἀνωτάτην αὐτῆς ἐξουσίαν⁴. Ἦτο δὲ ἡ ἀρχὴ αὕτη ἡ προβουλία: *Φησὶ δ' Ἡρακλείδης... πρὸ βουλον* (ἐν. τὸν Μενέδημον) *γενόμενον τῶν Ἐρετρίων πολλάκις ἐλευθερῶσαι τὴν πατρίδα ὑπὸ τῶν τυράννων*⁵. Ὡς πρόβουλος εἶπε ψήφισμα—κατὰ τὸν γνωστὸν ἐκ τῶν ἐπιγραφῶν τύπον—*ἀπλοῦν τε καὶ ἀκόλακον* ὑπὲρ τοῦ Ἀντιγόνου⁶ προφανῶς κατ' ἀντίθεσιν πρὸς ἄλλα εἰς ἄλλας πόλεις γενόμενα ἐπὶ τῇ αὐτῇ αἰτίᾳ—τῇ νίκῃ παρὰ τὴν Λυσιμάχειαν—πλήρη κολακείας⁷.

Διὰ τῆς μακρᾶς ταύτης παρεκβάσεως κατελήξαμεν εἰς τὸ δυνατόν μάλλον ἢ πιθανὸν συμπέρασμα ὅτι οἱ Ἀειναῦται ἀπὸ τοῦ 5^{ου} π.Χ. αἰ. ἦσαν φυλὴ τῆς Ἐρετρίας, ἐνῶ παλαιότερον θὰ ἦσαν γενικῶς οὗτοι πρόβουλοι ἢ τμήμα τῶν προβούλων ὅπως δῆποτε δὲ ἀσφαλὲς εἶναι ὅτι συνεδέοντο στενότερα πρὸς τὴν ἀρχὴν ταύτην, καθ' αὐτὸ ὀλιγαρχικὴν, ὡς εἶδομεν. Οἱ Ἀειναῦται ἀποτελοῦντες παλαιότερον τὴν πλουτιδα τῆς Ἐρετρίας δὲν ἦτο πλέον δυνατόν κατὰ τὸ δεύτερον ἥμισυ τοῦ πέμπτου π.Χ. αἰῶνος νὰ θεωρηθῶσι θεσμὸς δημοκρατικὸς ἐν τῇ ἐννοίᾳ τῆς ἐποχῆς, ὥστε δυνάμεθα ἴσως νὰ θεωρήσωμεν ὅτι ἡ ἰδρυσις τοῦ Ἐρμού τῶν Ἀειναυτῶν ἐγένετο κατὰ τὴν ἐποχὴν 411 - 394 π.Χ., ὅτε ἡ Ἐρέτρια ἦτο ἀνεξάρτητος ἀπὸ τῶν Ἀθηναίων.

Δυνάμεθα ἴσως νὰ ὑποθέσωμεν ἐπίσης, ὅτι ἀργότερον οἱ Ἀειναῦται ἀπετέλεσαν

1 Πρβ. J. VANSSEVEREN, *Revue de Philologie* 11, 1937, 344 κέ. Ἐπώνυμος καὶ στεφανηφόρος ταυτίζονται ἐπίσης ἐν Τήνῳ ἀσφαλῶς, Γέρας Ἀ. Δ. Κεραιμοπούλου, 231, 237. Πρβ. καὶ ἀν. σ. 29 καὶ 35 κέ.

2 Πολιτικά 1322b, 28 κέ.

3 ΔΙΟΓΕΝΗΣ ΛΑΕΡΤΙΟΣ II 140.

4 Πρβ. ΑΡΙΣΤΟΤ. Πολιτ. 1305a, 15 κέ.: *ἐγίνοντο δὲ τυραννίδες πρότερον μάλλον ἢ νῦν καὶ διὰ τὸ μέγας ἀρχὰς ἐγχειρίζεσθαι τισιν, ὥσπερ ἐν Μιλήτῳ ἐκ τῆς πρυτανείας (πολλῶν γὰρ ἦν καὶ μεγάλων κύριος ὁ πρύτανης).*

5 ΔΙΟΓΕΝΗΣ ΛΑΕΡΤΙΟΣ II 142.

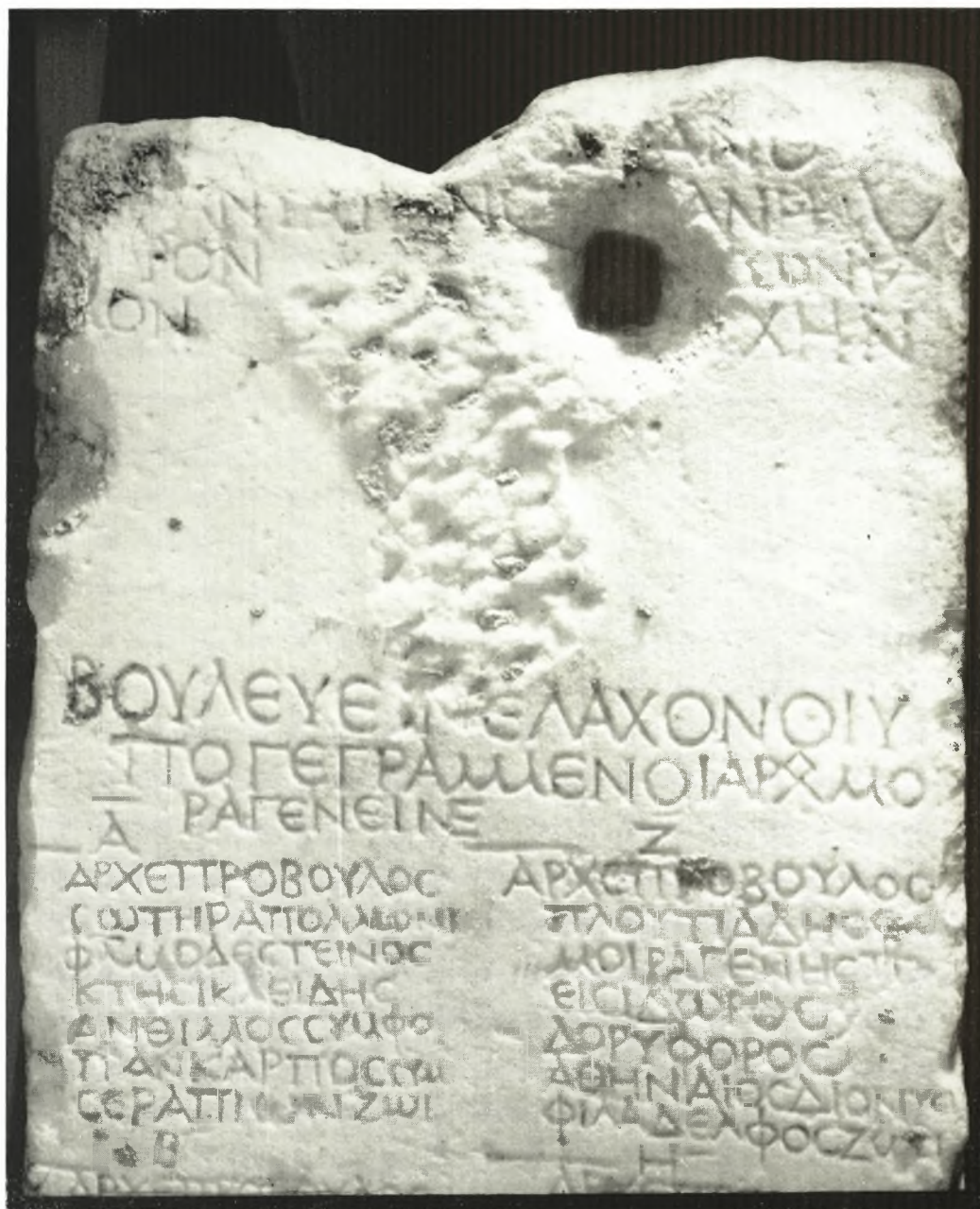
6 Αὐτ.: καὶ ἡνίκα (Ἀντίγονος) ἔνίκα τοὺς βαρβάρους περὶ Λυσιμαχίαν, γράφει ψήφισμα αὐτῷ Μενέδημος ἀπλοῦν

τε καὶ ἀκόλακον, οὗ ἡ ἀρχή. «οἱ στρατηγοὶ καὶ οἱ πρόβουλοι εἶπον» ἐπειδὴ βασιλεὺς Ἀντίγονος μάχῃ νικήσας τοὺς βαρβάρους παραγίνεται εἰς τὴν ἰδίαν καὶ τὰ ἄλλα πάντα πράσσει κατὰ γνώμην ἐδόθη τῇ βουλῇ καὶ τῷ δήμῳ...».

7 Τὸ ἀκόλακον τοῦτο ψήφισμα εὐρίσκεται εἰς προφανῇ ἀντίθεσιν πρὸς τὰ περὶ τῆς νίκης ταύτης Ὑπομνήματα τοῦ Ἡρακλείτου Ἀσκληπιάδου Ἀθμονέως, IG² 677=Syll.³ 401, τὰ ὅποια οὗτος εἶχεν ἀναγράψει ἐπὶ στηλῶν καὶ ἀναθέσει ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως τῇ Ἀθηνᾷ Νίκῃ· πρβ. Ν. Μ. ΚΟΝΤΟΛΕΟΝ, *Akte des IV int. Kongr. Epigr.*, Wien 1964, 196 κέ. Ὁ Ἡρακλείτης οὗτος ἦτο φίλος τοῦ Ἀντιγόνου ἐπίσης δὲ—καὶ ἀσφαλῶς—ἀνὴρ «ἀπὸ παιδείας ὁρμώμενος».

Ἐπιγραφή ἐκ Καρύστου.

Τὸ ἄνω μέρος τῆς ἐκ Καρύστου ἐπιγραφῆς.

ἐν Κοινόν, ὅτε ὅμως οὗτοι ὡς κοινόν, δὲν εἶχον πλέον, ὡς φαίνεται, ἀνάμειξιν εἰς τὴν διοίκησιν τῆς πόλεως, ἐὰν ἡ ἐπιγραφὴ ἀρ. 909 ὀρθῶς ἡρμηνεύθῃ ἀνωτέρω.

Ἐν τῇ μελέτῃ ταύτῃ ἐδόθη ἴσως μεγαλυτέρα ἢ ὡς συνήθως ἔκτασις εἰς ὑποθέσεις.

Ἐν ὅμως συμπέρασμα, τὸ γενικώτερον, δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς ἀσφαλές: Ἡ κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὴν Χαλκίδα κυριωτάτη ἀπασχόλησις τῶν Ἑρετριέων μὲ τὴν θάλασσαν κατὰ τοὺς πρώτους αἰῶνας τῆς μεταμυκηναϊκῆς Ἑλλάδος, ὅπως ἄλλως τε καὶ μετὰ ταῦτα. Διότι δὲν θὰ ὑπῆρχεν ἑ ρ έ ρ ι α πόλις ἄνευ τῶν Ἀ ε ι ν α υ τ ῶ ν¹.

ΝΙΚΟΛΑΟΣ Μ. ΚΟΝΤΟΛΕΩΝ

¹ [Κατὰ τὴν τελευταίαν διόρθωσιν βλέπω καὶ τὰς ἐπιγρ. ἀρ. 406, συμπιπτούσας πρὸς τὰς ἀν. σ. 26 κέ. εἰς τὴν ἐπιγραφὴν τῶν Ἀειναυτῶν τῆς Ἑρετρίας παρατηρήσεις τῶν J. καὶ L. ROBERT ἐν REG 1964, Bull. ἰδικάς μου].